

МУҲАММАД ЮСУФ
ЗАМОНДОШЛАРИ ХОТИРАСИДА

ТОШКЕНТ
«ADIB»
2014

ЎДК: 821.512.133(092)Юсуф
КБК 83.3(5Ў)
М96

Юсуф, Муҳаммад.

М96 Муҳаммад Юсуф замондошлари хотирасида / Муҳаррир
У. Қўчқоров. – Тошкент: «ADIB» нашриёти, 2014. – 232 б.

Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуф ўзининг киска, аммо мазмундор умри ва ижодий фаолияти давомида бой адабий мерос қолдирди. Ватан озодлиги, халқ бахти, юртнинг нурафшон келажagini ёниб қуйлаган истеъдодли шоирнинг асарлари миллат эътирофига сазовор бўлди ва қалблардан чуқур жой олди.

Китобга унинг устозлари, ижодкор дўстлари, шогирдлари ва шоирни яқиндан билган инсонларнинг хотиралари жамланган. Уларни ўқиган китобхонда севимли шоиримизнинг чин инсон ва жўшқин ижодкор сифатидаги ёрқин сиймоси, қалб кечинмалари, ҳаётга ва одамларга ўзгача меҳри ҳақида яхлит тасаввур ҳосил бўлади.

Китоб нафақат шоирнинг ижодини севган ва қадрлаган мухлис-ларга, балки барча адабиёт ихлосмандларига яхши тухфа бўлади, деб умид қиламиз.

ЎДК: 821.512.133(092)Юсуф
КБК 83.3(5Ў)

НАШРИЁТДАН

Ўтган асрнинг охирги чорагида адабиётга дадил одимлар билан кириб келган шоир Муҳаммад Юсуф ўзининг бадиий гўзал, бетакрор шеърлари, дostonлари билан ярқ этиб кўзга ташланди. Самимий ва мағзи тўқ, ижтимоий юки салмоқли мисралари билан халқ дилидан чуқур жой эгаллади. Айниқса, мустақиллик даврида унинг ижоди янада гуллаб-яшнади. Мозийдаги буюк аждодларимизга юксак эҳтиром, озодлик нашидаси, келажакка ишонч, эл бахт-саодатини куйлаш шоир ижодининг асосий лейтмотивига айланди. Она Ватанга чексиз муҳаббатни, эл-юрт, миллат дарду қувончларини бор овоз билан куйлаган шоирнинг кўлаб шеърлари кўнглиларга ҳаяжон соладиган кўшиқларга айланиб кетди.

У ўзининг қисқа, ammo мазмундор ижодий фаолияти билан халқ эътирофини қозонди ва бунинг табиий самараси ўлароқ, 1998 йилда – 44 ёшида Ўзбекистон халқ шоири деган шарафли унвонга сазовор бўлди.

Давлатимиз раҳбари Ислоҳ Каримов: «Муҳаммаджон ноёб истеъдод эгаси, одамларга меҳрибон, софдил, мард ва камтарин инсон эди. Унинг ёрқин хотираси барчамизнинг қалбимизда доимо сақланади», дея таъкидлаган эди шоир ҳақида. Дарҳақиқат, ўз Ватанини безгараз меҳр-муҳаббат билан севган, ҳамиша унинг хизматига шай турган, истиқлолни куйлашдан чарчамаган, юрт тупрогини тилдан кўймаган фидойи фарзандлар номиёди ҳамиша барҳаётдир. Ардоқли шоиримиз Муҳаммад Юсуф бугун халқимизнинг юрагида, қалбида яшамоқда.

Шоир асарлари бугун ҳам қайта-қайта нашр этилмоқда. Халқчил ва самимий шеърляти гуллаб-яшнаётган мустақил Ватанимиз тараққиётига, юртдошларимизнинг тафаккур ва бунёдкорлик салоҳиятини юксалтиришга хизмат қилмоқда.

Шоирнинг миллий адабиётимиз ва маданиятимизни ривожлантириш, халқимиз маънавияти, онгу тафаккурини юксалтириш, ёш авлод қалбида ўзликни англаш, миллий гурур ва ифтихор туйғуларини, эзгу фазилатларни камол топтириш борасидаги хизматлари, ёрқин истеъдоди, бетакрор бадиий асарлари, ибратли ижтимоий фаолиятини инobatга олиб ҳамда таваллудининг 60 йиллигини муносиб нишонлаш мақсадида 2013 йилнинг 27 декабрида Президентимиз Ислom Каримовнинг «Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуф таваллудининг 60 йиллигини нишонлаш тўғрисида»ги Қарори эълон қилинди.

Қарорда шоирнинг «Сайланма» асарларини, «Муҳаммад Юсуф замондошлари хотирасида» тўпламини нашрга тайёрлаш ва чоп этиш, унинг ҳаёти ва ижодий фаолияти ҳақида ҳужжатли фильм яратиш, мамлакатимиздаги олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар, умумий ўрта таълим муассасалари, ҳарбий қисмлар, меҳнат жамоалари ва маҳаллаларда таниқли адиб ва олимлар, санъаткорлар иштирокида шоир ижодига бағишланган учрашувлар, адабий кечалар ташкил этиш, у яшаган Тошкент шаҳар, Мирзо Улуғбек тумани, Пушкин-Солор кўчаси, 1-уйда ёдгорлик лавҳаси ўрнатиш каби қатор тадбирларни амалга ошириш белгиланган.

Ушбу тўпلامдан Муҳаммад Юсуфнинг устозлари, тенгдош ижодкор дўстлари, шоир шахси ва ижодини яқиндан билган инсонларнинг хотиралари жой олганки, улар шоирнинг ёрқин истеъдоди, феъл-атвори, ижтимоий воқеликка муносабати, инсоний фазилатлари борасида яхлит тасаввур ҳосил қилиш имконини беради.

*Саид АҲМАД,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Халқ ёзувчиси*

Муҳаммад Юсуф покиза инсон эди. У одамларни ўйлатган, кулдирган, йиғлатган, топган-тутганини одамлар устидан сочган сахийлик тимсоли эди.

Муҳаммад ҳаммани ўзига дўст деб биларди. Ҳеч кимни бегона қилмасди. Қўлида борини дўстларига тарқатмагунча, чўнтаги бўшаб қолмагунча кўнгли тўлмасди.

Муҳаммад Юсуф тез оғизга тушди. Бирорта шоир унингдек тез ном чиқармаган, номдор бўлмаган. Очигини айтсам, Муҳаммадга кўз тегди. Аслини олганда, асл шоирлар узоқ яшамайдилар. Аммо ортидан абадий яшайдиган мерос қолдириб кетадилар. У мана шундай ўлмас мерос қолдирди.

Муҳаммад мухлисларининг юрагини ўртаб кетди. Энди шоирнинг ўзи йўқ. Аммо Муҳаммад Юсуф деб аталмиш Шеърят бор.

Бу шеърят асло заво́л билмайди.

Муҳаммад Юсуф деган шоир шеърятга қандай кириб келганини адабиётимиз сезмай ҳам қолди. Аммо у тезда, ҳаммани ҳайрон қолдириб, оғизга тушиб кетди. Унинг ижоди ҳақида гап кетганда, кўпинча кўшиқларини тилга оладилар. У кўшиқ ёзган ҳам, ўзининг кўшиқчи шоир ҳисоблаган ҳам эмас. Унинг ёзганлари ниҳоятда долзарб мавзуда ўта жиддий, аммо халқ дилига жуда яқин ва ра-вон тилда ёзилган. Шунинг учунми, ҳофизлар уларни кўшиққа солиб юрадилар. Бу кўшиқлар кўшиқчиликни ҳам баланд поғоналарга олиб чиқди. Қанча-қанча хонандаларни элга танитди.

Муҳаммад Юсуф кўшиқлари билан эмас, аввало халқ дардини баралла айтган, юрт муҳаббатини ҳеч кимга ўхшамаган мисраларда таърифлаган шеърлари билан танилди, шуҳрат қозонди.

Муҳаммаднинг шеърлари бир қарашда жуда содда, жўн ёзилганга ўхшаб туюлади. Аммо унга ўхшатиб ёзиб кўринг-чи? Қўлингиздан келмайди! Унинг осон ёзиладиганга ўхшаб кўринган мисралари мухлисларини йиғлатади, кулдиради, ўз оғушига тортиб олади.

Одамлар унинг китобларини дўконлардан кидириб юрадиган бўлдилар.

Муҳаммад Юсуф Худо берган қобилият эгаси эканлигига ўзим гувоҳ бўлганман. Бир даврада Чўлпоннинг «Кўклам» шеъри тўғрисида гап борди. У менинг таърифимдан таъсирланиб кетдим, ичкари хонага кириб кетди-да, 10–15 дақиқа ўтгач чиқиб, қўлимга «Кўкламойим» шеърини тутказди. Уни менга бағишлаганини айтди. Шеърни ўқиб, кўзимдан ёш чиқиб кетганди ўшанда.

Муҳаммаджон камдан-кам туғиладиган истеъдод эгаси бўлиши билан бирга, камдан-кам шоирда учрайдиган

хислат эгаси – шуҳратдан кочадиган камсукум инсон эди. У шуҳратнинг эмас, шуҳрат унинг ортидан қувиб юрарди.

Муҳаммадjonнинг ёшлик, йигитлик йиллари Тошкентдай шаҳри азимда ўтди. У шу ерда омадини, бахтини, шон-шуҳратини топди. Шошнинг болохоналарида «шоир» деган унвонга эришди:

*Мени шоир қилган қумсувоқ
Болохоналаринг бор бўлсин.*

Ва бу юртда бир умр бурчдор эканлигини ҳис қилиб яшади:

*Қирқ йил қуллуқ қилсам ҳам агар
Узолмасман сендан қарзимни.*

Муҳаммад Юсуф бахтли, омадли шоир. Унга мустақил юртни, озод халқини кўриш насиб этди. Юртнинг энг улуғ байрамларида унинг қўшиқлари баралла янгайдиган бўлди. Ўзбекистон ҳақидаги шеърини ёшлар ҳатто ўз мадҳияларига айлантириб юбордилар. Шу ўринда ҳурматли Юртбошимизнинг бу камсукум шоирга шахсан эътиборини айтмай бўлмайди. Шоир Муҳаммад Юсуфга Президентимизнинг меҳрлари бобомиз Улуғбек ҳақидаги қўшиқни эшитган пайтларидаёқ тушган эди. «Халқ шоири» унвонини ҳам мамнуният билан унга ўзлари топширган эдилар.

Шоирнинг умри унинг шеърларида давом этмоқда.

*Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Халқ шоири*

Ажал якка ов қилади дейишади. У ҳеч ким билан маслаҳатлашмас, бошқаларнинг иродасини назар-писанд қилмас экан. Бевақт ўлим адабиётимиз гулшанида барқ уриб очилиб, яшнаб турган бир чечакни уздию кетди.

Муҳаммаджонни марҳум дейишга ҳеч тилимиз бормайди. Аммо начораки, бу бор гап. Чинакам шоирнинг қалбида соҳир куш доимо сайраб туради, деган гапни кўп бора эшитгандик. Ўша куш айнан Муҳаммаджоннинг юрагида ошён қурганига мен астойдил ишонганман. Унинг кўзлари ҳам, чеҳраси ҳам ҳамиша латиф бир куйни хониш қилаётгандай эди.

Мен Муҳаммаджон билан узоқ йиллар ёнма-ён яшаб, ёнма-ён ишладим. Ҳали ёшлик йилларидаёқ бунчалик кўп мухлис орттирган, дўст-оғайниси бисёр ижодкорни кам кўрганман. Санъаткорлар-ку, унинг ҳар бир мисрасини созга олишга тайёр эдилар. Буларнинг сабаби нимада? Биринчи навбатда Муҳаммаджон яхши инсон эди. Яхши инсонларга бошқалар ҳамиша талпинадилар. Одамдан одам узоқлашинини Худойим ҳеч кимга кўрсатмасин.

У обрў талашмас, иззатини сўроқлаб югуриб юришдан ор қиларди. Худди шундоқ яхши инсонгина яхши ижодкор бўлиши табиий ва қонунийдир. Шу каби юксак фазилатлар туфайли Муҳаммад Юсуфни халқимиз ардоқлади. Юртбошимиз унга оталарча меҳр кўргазди, хизматларини давлатимиз муносиб баҳолади.

Муҳаммад Юсуф қиска умр кечирди. Ундан чинакам бетакрор ижодий мерос қолди. Ҳақиқий маънодаги барҳаётлик, завол билмаслик Муҳаммад Юсуф ижодига тааллуқли бўлган десам, иншооллоҳ, хато қилмагайдирман.

Жойинг жаннатда бўлсин, укажоним!

*Эркин ВОҲИДОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Халқ шоири*

ШОИР ҚАЛБИНИНГ ОТАШИ

Шоир Муҳаммад Юсуфнинг олтмиш йиллигини муносиб нишонлаш тўғрисидаги муҳтарам Президентимиз Қарори маданий ҳаётимизда улкан воқеа, давлатимиз раҳбарининг адабиёт ва санъатга юксак эътибори ва ғамхўрлиги белгиси бўлди ва ижод аҳли, шеърият мухлисларини бениҳоя қувонтирди.

Муҳаммад Юсуфни халқимиз севиб дилида саклайди, Ватан куйчиси, Истиклол куйчиси деб ардоқлайди, ўзбек элига улуғ меҳр, садоқат сингиб кетган назокатли, самимият тўла шеърларини кадрлайди, кўшиқ қилиб айтади. Унинг шеърлятини чин маънода қанотли шеърият, юрт осмонида баланд парвоз қилувчи, юракларга қанот берувчи шеърият деса бўлади.

Ҳар бир ҳунар умр давомида ўрганиб борилади. Лекин ижодий ҳунарнинг ўз хусусияти бор. Истеъдод туғма бўлади. Инсоннинг зуваласида ижодкор фазилати, олови бўлмаса, ҳавас билан, меҳнат билан шоир бўлиш мумкин эмас. Муҳаммад Юсуф туғма шоир эди. Илк шеърлари биланоқ эл назарига тушган, мухлислар орттирган эди.

Ёдимдан чикмайди. Саксонинчи йиллар бошида мен «Ёшлик» журналида ишлар эдим. Журналимизга Муҳаммаджон Юсупов имзоси билан бир ёш ҳаваскор шоирнинг шеърлари келди. Шеърларнинг ҳаммаси мағзи тўқ, фикрга бой, теран ва самимий эди. Лекин у замонда белгиланган тартибга кўра ёш ҳаваскорнинг фақат битта, нари борса иккита шеъри босилар, газета ва журналларда катта ўрин фақат катталарга, таниқли шоирларга бериларди. Биз таҳрир ҳайъатида маслаҳатлашиб бу қуюшқонни

бузишга қарор бердик. Муҳаммаджоннинг ҳамма шеърлари тўла саҳифа бўлиб «Ёшлик» журналида чиқди. Биз бу ишни ёш шоирга марҳамат сифатида эмас, балки журналнинг обрў-эътибори учун, ёшлар ичида кенг тарқалиши учун қилган эдик. Дарҳақиқат, ўша туркум шеърлар овоза бўлди. Ёш шоир биринчи қадамданок эл оғзига тушди. «Тошкент оқшоми», «Ўзбекистон овози» газеталарида босилган шеър лавҳалари севиб ўқиладиган бўлди.

Муҳаммад Юсуф Истиқлол йилларида баракали ижод қилди. Унинг шеърлари таниқли бастакорлар назарига тушди. Эл севган хонандалар ижросида юракларни забт этди. Шоир, бастакор ва хонанда истеъдодлари туташган жойда кўшиқ дунёга келади. Бунга Муҳаммад Юсуф шеърлари билан айтиладиган кўшиқлар ёрқин мисолдир.

Муҳаммаджон қисқа умр кўрди. Шам сингари ёниб яшади ва ўзидан сўнмас оташ, ёруғ из қолдирди. Бу оташ шоирнинг ёдини, иккинчи умрини асрларга туташтиражак.

*Муҳаммад АЛИ,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси,
Халқ ёзувчиси*

ШОИРНИНГ СОЗИ ТИНМАЙДИ

Адабиёт, бадиий адабиёт халқнинг руҳий оламини, ички дунёсини сўз воситасида очиб берадиган, кишиларни руҳлантира олишга, қанотлантиришга қодир буюк бир санъат. У инсоннинг касбидан қатъи назар, каттадан-кичик барчага бирдай азиз ҳисобланадиган неъматдир. Зеро, у – кўнгил фани. Кўнгиллар рўшнолиги ўшандандир.

Ўзбекнинг замини бебаҳо ва дунёда ўхшаши топилмас ўлка. Унинг замини пок, ҳавоси тоза, осмони мусаффо, одамлари оқ кўнгил, танги. Бу заминда туғилган одамнинг шеър ёзмай иложи йўқ. Шу сабабдан ҳам, ўзбек халқининг юз бўлмаса ҳам, нақ тўксон беш фоизи шеър ёзади, қалам тебратади. Бу аксиома. Бу халқнинг Лутфий ва Навоий, Бобур ва Нодира, Машраб ва Огаҳий, Чўлпон ва Ойбек, Ғафур Ғулом ва Зулфия, Миртемир ва Усмон Носир, Абдулла Ориф ва Эркин Воҳид сингари ҳар бири дунёга татирлик шоирлари бор. Бундай заминда шоир бўлиш осон иш эмас.

Лекин бир ҳикмат ҳам бор: Ўзбекистон замини сеҳрли, фазилатларга бой. У ўз фарзандларига куч-қувват бераверади, шижоатлар ато этаверади, кўнгилларга илҳомлар солаверади, шоирлар туғилаверади, ўтли шоирлар етишаверади. Ўтли шоирлар!

Муҳаммад Юсуф ана шундай она заминини суйган ўтли шоирлардан бири эди. У шу тупроқда туғилди, шу тупроқни севди, шу тупроққа жонини фидо қилди. Андижоннинг танги ва жўмард ўғлонларидан бири Муҳаммад Юсуф ўз шеърларини куйлаб ёзар эди, унинг шеърлари

мусиқадай қуйилиб келар, ҳали сиёҳи қуримай қўшиқ бўлиб кетарди. Қўшиқлари шунчалар самимий ва табиий эдики, ўз-ўзингдан хиргойи қилиб юборганингни билмай колардинг киши. У чинакам халқ шоири, мустақиллик учун курашган ижодкорлардан биридир. Ўзбек, миллат, Ватан, озодлик, ўзбеклик ғурури, улуғ боболарга ворислик туйғуси унинг шеърларида гупуриб туради. Шеърлар номига эътибор беринг: «Ўзбекистон», «Ўзбек», «Ўзбекнинг аёллари», «Ўзбекмомо», «Ўзбек қизлари», «Ватан», «Ватан мадҳи», «Ватан, яғонасан», «Ватанни севинг», «Менинг Ватаним»...

*Зиё оққан мен юрган йўл-йўлакка,
Шому Ироқ зор термулган ўзбекман.
Дунёларни ўрантирган инакка,
Тилла қўнгироқли карвон ўзбекман! –*

деб ёзади шоир ғурур билан «Ўзбекман» номли шеърда.

Шоир кам гапирарди, кўпроқ эшитарди, ўзини бўрттириб кўрсатиш касалидан мутлоқ йироқ, самимий инсон эди, шу сабабдан ҳам ҳамиша шеърият мухлислари унинг атрофида парвона бўлардилар.

Ўтган асрнинг саксонинчи йилларида Ёзувчилар уюшмасида катта мушоира бўлди. Қорачадан келган бир йигитча минбарга чиқиб, таникли шоирлар қаторида шеър ўқиди, ўқиди-ю улоқни олиб кетгани билинди! Бу ёш шоир Муҳаммад Юсуф эди, унинг шеъри дўппига бағишланганди. «Бош қолмади дўппига лойиқ» сатрини келтирганда, зал олқишларга тўлди. Назокат билан айтилган, чуқур рамзий маънога эга бу шеър ўзбекликни, ўзбекни улуғловчи, ғуруримизни юксакка кўтарувчи тимсол сифатида жаранглаганди. Ҳа, шоир дўппига лойиқ одамлар бўлишини, шуларнинг сафида шахдам юришни орзу қилди. Ўз шеъридан қиёс келтириб айтиш мумкинки, Муҳаммад Юсуф халқимизнинг «дўппига

лойик бош»ларидан – инсонларидан бири бўлиб камолга етди.

Муҳаммад Юсуф шеърятининг энг олий фазилати, фикримча, бу унинг соф ва пок самимиятида мужассамдир. Самимият, халқона руҳ унинг шеърларини жилолантириб, безаб, уларга бетакрор кўрку тароват бағишлайди. Энг яхши фазилатларидан яна бири – лоқайдликдан йироқлик, ҳаётга бефарқ эмаслик. Куйканак кўнгил, аммо йиғлоқилик, қўл қовуштириб, тақдирга тан бериб ўлтириш унга ёт. У кўрган, завқланган ёки нафратланган нарсасини дарҳол ифодалашга интилади, қўлига қалам олади. Ижодининг тематикаси ҳам кенг. Шоир Бобораҳим Машраб («Шоҳ Машрабни кучгим келур» – дейди «Менга беринг» шеърисида), Сергей Есенин каби ва бошқа мумтоз улуғ шоирларнинг асарларини севиб ўқирди, ўрганарди.

Шоир ижодида бўй чўзиб турган муҳташам образ – бу, албатта, Ватан образи, Ўзбекистон тимсоли. Унинг Ватанга муҳаббати жуда ғаройиб... «Ватанни ғаройиб ишқла севаман» – деб ёзган эди рус шоири Михаил Лермонтов. Муҳаммад Юсуф «юрагининг Олампаҳоқи бўлган» Ватан ҳақида ҳамиша жўшиб ёзади. У том маънода Ватан куйчиси. Шоир назарида, Ватанга муҳаббат – Ватан учун фидо бўлмоққа тайёр туриш, ўзига ҳеч нарса тиламаслик, буюк садоқат, ихлосдан иборат.

Дўстлар, оғиз тўлдириб Ватан

Дея олмоқ ўзи бахт экан! –

дея ҳайкиради «Хур ўлкам» шеърисида. Бу ёруғ оламнинг жаннатлари борлигини, кўплигини айтиб, аммо Ватандан бўлаги бари миннат эканини таъкидлайди. Бунда теран фалсафа мужассам. Ватан, бу – «той қоқилиб, от бўлгувчи яйловдир», дейди. «Юртнинг этагини ўпишга (ҳатто! – *М.А.*) осмон энгашган...»ини кўриб ғурурланади шоир.

Бу Ватанда «кулгичида офтоб чикиб, офтоб ботган» гўзаллар яшайди, дея шавку сурурга тўлади шоир калби. «Зоҳиринг сувдай тиниқ, ботининг зарбулмасал...» дея васф этади «Ҳайрат» шеърида. «Алла айтсанг айвонинг-да ухлар куёш...», дея ғурурланади.

«Изҳори дил» шеърида шундай сатрлар бор:

*Кўҳна тол бешикдан
Бошланар олам,
Сенга иддаолар
Қилмай севаман.
Бир куни синглим, деб,
Бир куни онам, –
Ватан,
Кимлигингни
Билмай севаман.*

Шоирнинг Ватанга муҳаббати ғаройиблиги худди ана шунда, яъни: «...иддаолар қилмай севаман!» дейишида! Бу, айниқса, ёшлар учун катта ибрат намунаси.

Муҳаммад Юсуф шеъриятининг хусусиятларидан бири унинг мавзунинг ўйлаб чиқармаслигида, балки бевосита ҳаётнинг ўзидан олишида кўринади. Шоир учун мавзунинг катта-кичиги йўқ, ҳар қандай мавзуда маҳорат кўргизиб, зарур хулоса чиқара олади. Бир куни уйига қайтаётиб, шоир бир чиркиллаб ётган қарғанин оёғи дарахтда айри новдага илиниб қолганини кўради. Атрофга одамлар йиғилади. Лекин дарахтга чикиб қушни қутқариб олишга бир ёш бола керак, аммо у топилмайди. Хуллас, қуш ҳолдан тояди, ҳамма уй-уйига кириб кетади... Шоир эрталаб туриб қараса, қарға жойида йўқ, қузғунлар қушни қутқариб олиб кетишибди!

*Бошга қулфат тушган кунда шеригин
Ташлаб кетмас экан қузғунлар ҳатто! –*

деган ҳаётий хулоса ясайди шоир, унинг тагида беокибат инсонларга шама борлиги шундоққина кўриниб турибди.

«Кўкламойим» деб табиатни эркалайди, ўзини табиатга жуда яқин олади, кейин «Кўкингдан бер бир чимдим...», дея эркаланиб кўяди ҳам. «Ўзим кўчқор шоирман», дейди «Оқ кўчқор» шеърида тантилиқ, чапанилиқ қилиб. Умуман, шоирнинг «Қарға», «Мунчок», «Қалдирғоч», «Оқ кўчқор», «Чўлок турна», «Жайрон», «Эрка кийик» номли бир қатор шеърлари тил-забонсиз жониворларга меҳр, табиатга муҳаббат туйғулари билан суғорилганини кўрамиз.

Муҳаммад Юсуф шеърларининг яна бир фазилати унинг соддалигидадир. У ўз шеърлари учун ҳар хил шакллар ҳам қидириб юрмайди, халқ кўшиқлари йўлида, гоҳида мурабба шаклида қалам тебратишни хуш кўради. Шунда шеърлар қоғозга равон ва содда тушади, маъноси ни тушуниш ҳам осон кечади. Чунончи, «Ўзбек» шеърда шундай сатрлар бор:

*Ёмон шеър ёзсанг ҳам, бетингдан ўпиб,
Кам бўлма, болам, деб яшайди ўзбек...*

Бунда халқимизнинг кенгфёъл, кечиримли, танги ва жўмардлиги жуда чиройли акс этдирилган. Ёки «Андижон» номли шеърида шоир ёзади:

*Бобурга илинсанг, менга қовун сўй,
Чўлпонни соғинсанг, мени қучоқла...*

Мана шу содда сатрларда оддий сўзлар билан шоир бутун тарихни ифодалаб беришга эришади. Хаёлимиз ўз-ўзидан Андижоннинг фарзандлари тақдирига кетади, олис тарих йилларига бориб уланади... Бу шоирнинг улкан маҳоратидан хабар беради. Шоир ижодида бундай мисолларни кўплаб топиш мумкин.

Умуман, шоир шеърятисида халкимизга хос ҳаёт-севарлик, деҳқонча руҳ, тантилик, чапанилик, шарқона донишмандлик, соддалик, майин лиризм, шўхлик каби хислатлар бир-бирига омухта бўлиб, ранго-ранг манзаралар ҳосил қилади.

Мустақиллигимизни баланд пардаларда куйлаган Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуф шарафли умр кечирди. Бугун шоирнинг «Лолақизгалдоқ», «Иқрор», «Муҳаммадқодир», «Мен дардимни кимга айтаман», «Меҳр қолур, муҳаббат қолур», «Биз бахтли бўламиз», «Ўзбекман», «Дўппи» сингари ва яна кўп илиги тўк, мукамал, оҳанрабоси кучли гўзал шеърлари шеърятимиз саройини бежаб турибди. Мамлакатимизда шоир таваллуди 60 йиллигининг кенг нишонланаётгани унинг шарафли умр кечирганини яққол намоён этмоқда.

Ҳикматли шоир Шавкат Раҳмон хотирасига бағишланган «Лолақизгалдоқ» шеърисида:

*Мендан нима қолар,
Икки мисра шеър,
Икки сандиқ китоб,
Бир уюм тупроқ... –*

деган сатрларни келтиради.

Йўқ, шоирдан бир уюм тупроқ эмас, катта маънавий хазина, гўзал шеърят, Ватанга садоқат, она халқига ихлос, ҳаётга мангулик муҳаббат қолди...

Кечагина ёнимизда яшаб юриб, бугун тирик тарихга айланган оташин шоир ҳамиша биз билан, халқ билан, юрти, Ватани билан бирга, ҳамиша давлатимиз раҳбари назарида, эътиборида, эл ардоғида, ўқувчилар қалбида...

Ўтли шоирнинг сози созланган, у ҳеч қачон тинмайди, ўлмас бўлиб ҳамиша жаранг бериб тураверади.

*Абдугафур РАСУЛОВ,
филология фанлари доктори,
профессор*

МУҲАММАД ЮСУФ ШЕЪРИЯТИНИ КУЗАТГАНДА...

Ватан гимни расмий куй-қўшиқ бўлиб, тантаналар, халқаро анжуманларда янграйди. Муҳаммад Юсуф кўшиқлари ҳам мисоли мадҳия: уларни тингламаган, туйғуларига эрк бермаган ўзбек йўқ, менимча. Шоир бундай ютукқа қандай эришди? У халқ тарихини, юрти географиясини, эли феъл-атворини беш қўлдай билади: уларни эмин-эркин, тўлиб-тошиб куйлайди. Муҳими шуки, ижодкор озод юрт, орзуси ушалган халқ куйчиси эканлигини теран англайди.

Оҳангдорлик шоир шеърларининг жони-жаҳони, шўх-шаън хатти-ҳаракатлари боиси, бастакорни чорлайдиган тилсим. Бастакор шоир болидан ҳолва ясайди.

Шеър – назокат, гўзаллик, нозиклик, ғаройиб мутаносиблик. Капалак энг қисқа умр кўрувчи гўзал ҳашарот. «Ўлсам, капалак қанотига кўминглар» – дейди шоир. Эрка, эрк, эркалаш, лолақизғалдоқ, жайрон, ялпиз, райхон, майса сингарилар шоир шеърияти «эгаси», оҳанг таратувчи манбалар. Айни пайтда нозик сўзларда теран маъно, ўртовчи туйғу бор:

*Лабим билан яранг силайман,
Сенга дарди шифо тилайман,
Кел, тугишган оғанг бўлай ман,
Жайрон, нега кўзинг тўла ёш?*

(«Жайрон»)

Муҳаммад Юсуф шеърларининг оҳанрабоси – севги. Ишқнинг рангинлигини, қизлар ноз-ишвасини, ошиқлар

фиғонини, севишганларнинг тотли онларини шоир маромига етказиб тасвирлайди.

Озода, Хонзода, Зебона сингарилар севгисини мухбир – Шаббода оламга ёйиб юборади.

Шайдо, адо, гадо сингари сўзлар шеър шодасига терилса, мўъжиза рўй беради: шўх-шаънлик, эъзозу эркалик, севган қалбнинг тип-тиниқ тасвири китобхонни ром этади:

*Санам, сочингдан ҳам шайдоларинг кўп,
Хўснинг ошиқлари – адоларинг кўп,
Ниманг кўп, кўйингда гадоларинг кўп,
Аммо мен биттаман, мен биттадурман.*

Шоир «Туркман қиз» шеърида юрти қизларининг китик патига тегиб ўтади. Туркман қизга ғойибона рақиблар кўпайиб кетади:

*У ажралиб турар турфа гул ичида,
Офтоб чиқиб офтоб ботар кулгичида,
Ўз тилида гапирмайди тил учида,
Узун кўйлак туркман қизга уйланаман.*

Қилғиликни қилиб қўйган қув шоир айбини андавалашга киришади:

*Асли туркман қиз баҳона, холос,
Излаганим эди сизлар кабилар,
Қўмсаганим – ҳаё, момоларга хос,
Соғинганим эди Кумушбибилар.*

Шоир шеърларида Кумуш, Отабек, Зайнаб, Зеби сингари адабий қахрамонлар кўп. Булар туфайли Қодирий, Чўлпон, Усмон Носир ёдга тушади:

*Учиб келдим уйимга омон,
Бешёғочда гуллабди ўрик...
Тошкентга қиз берма, Марғилон –
Қодирий йўқ, Зайнаблар тирик.*

«Отабек қўшиғи» шеърида армон тузоғидаги ошик оҳлари акс этган:

*Сенга қўйсин суймагани суйишни,
Шундай яшаш, айтгил, кўнглингга хушми?
Сени қучиб, соғинаман Кумушни:
Жон омону ўзим ҳаёт эмасман.*

«Нидо» шеърида Усмон Носирни истиклол ўғлонига айлантиради:

*Жигарларим, йўлингизга гуллар тўшай ман,
Чўгдек ёниқ, ботмай турган кунга ўхшайман,
Хаёлингиз уфқида мен шундай яшайман,
Шу чоқдаги юрагимни тинглангиз.*

Муҳаммад Юсуф Абдулла Қодирий, Чўлпон, Усмон Носир, Ғафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Саид Аҳмад, Саида Зуннуновани, гарчи илгарирок яшаган бўлсалар-да, истиклолнинг фидойи куйчилари деб билади. У Хуршид Даврон, Шавкат Раҳмон, Муҳаммад Раҳмон, Сирожиддин Саййид, Маъруф Жалил, Тилак Жўра сингари шоирлар билан тенг-тўшлигидан боши осмонга етади.

Мана, Тилак Жўра қалби – моҳияти:

*У хўп дейди, демас: «Менга ҳам керак»,
Ишонмасанг бориб ўзидан сўра.
Жонингни прокатга бер десанг, Тилак
Икки қўллаб тутар: марҳамат, Жўра.*

Ўлим тўшагидаги Шавкат Раҳмон ҳақидаги шеърда курдошлар охи, нидоси акс этган:

*Бир кун сўласан.
Қалбимда-ку фақат
Сен эдинг танҳо,
Қабрим устида ҳам
Ўзинг бўласан.
Сен бизнинг севгидан
Хотира – байроқ,
Лола, лолажоним,
Лолақизгалдоқ.*

Замондош шоирлар ҳақида Муҳаммад Юсуф ниҳоятда мантиқли хулоса чиқаради:

*Шоирлар – охулар, ўтлар даласи,
Дардим кўнгилларнинг дардли қалъаси.
Улар гоҳ бир огиз ширин сўз қули,
Гоҳ дунёни олар бир ибораси.*

Шоир ижодида она, ота, сингил, қишлоққа бағишланган шеърлар кўп. Булар шахсий майл, муносабатлар десак хато қиламиз. Лирик қаҳрамон кун кўриб, куни рўшнолик кўрмаган, тўкин-сочинликда яшамаган, сабрбардошли онаси, оғир меҳнат қила-қила эрта қартайган отаси, ёшлик малоҳатини намоён этолмаётган синглиси ҳақида алам билан ёзади. Мана, «Соғинч сатрлари» шеърдан бир банд:

*Синглим менинг,
Хушрўйгина синглим менинг.
Сени кутар тор уйингда тўққиз бола,
Кенг уйингда поёни йўқ дашту дала,
Сен кўникдинг,
Кўникмади кўнглим менинг.*

Ўғил вақтида онадан хабар ололмади, тоза кийим-лик олиб беролмади, пойтахтга олиб келиб сайр-саёхат қилдирмади. Лекин она ҳамиша боласи бошида парвона, Худо кўрсатмасину, бемаҳал қазою қадар келса, куйиб-ёнадиган онаизор:

*Сизмай қолсам шундай кенг бу жаҳона,
Осмонларга руҳим бўлса равона,
Жонсиз таним устида ҳам парвона –
Онам йиғлар, онам йиғлар, онам у...*

Шоирнинг «Ота» шеърида армон, туйғуси рўй-рост кўриниб туради:

*Ота десам, бағри дилим ёнаверар,
Куним ёнар, ою йилим ёнаверар,
Мозорига қўйган гулим ёнаверар,
Тутунларга тўлиб кетган осмоним бор.*

Ҳиссиёт – мерос: ота-онам мени дейди, мен – боламни... Муҳаммад Юсуфга Худо уч қиз – фарзанд берди. Оталари ижод қилаётганда қизалоклар гунг-соқовга айланадилар. Оёқ учида секин-секин қадам босадилар. Шоирнинг «Узр» шеърида қизчалар ҳолати, қаттиққўллик қилган ота пушаймони акс этади:

*Бурчак-бурчакда тортишар бурун,
Билмам, қандай ўю хаёл ичинда.
Тузсиз шеърларим деб шириндан-ширин
Болаларим юрар оёқ учида...
Улар шеър ёзмасин ҳеч менга ўхшаб,
Мендан нафи кўпроқ тегар элимга.
Шоҳ асар бўлса ҳам тупурдим ўша –
Боламни йиғлатиб ёзган шеъримга!*

Шоир «Сайланма»сида севги, севгилиси ҳақида шеърлар кўп. Уларда ишқ, бурч, садоқат, армон қоришиб кетган. «Биз бахтли бўламиз», «Мен биттадурман» сингари шеърларида ўта мураккаб лирик қаҳрамон образи бор. У ўртанади, ёнади – севгисини бало-офатлардан асрайди:

*Мен эса
Ошигинг сенинг –
Энг гариб.
Тундан сўз
Қарз олиб,
Тонгга тутгувчи.
Сенинг ёнингда ҳам
Сени ахтариб,
Сенинг ёнингда ҳам
Сени кутгувчи.*

«Севги садоси» шеърида адолат, самимийлик намунасини кўрсатади:

*У мени кутади юз йилдан сўнг ҳам.
Кўр бўлиб қолгунча йўлга термулур...
Севги – менинг барча дардимга малҳам,
Буни бир ўзиму бир юрак билар.*

Муҳаммад Юсуф шеърларида юракни ўртайдиган масала – ўлимни башорат қилиш бор:

*Юрагимни тамом қилдим,
Йиглайвериб.
Ҳузуримда ажал турар
Қошин кериб.
Мен ҳаётда ўлимга тик
Боқиб ўсдим.
Қани менга аталган жой,
Кетдик, дўстим!*

Юртимизда Муҳаммад Юсуф шеърлари билан ай-тиладиган кўшиқ янграмаган сахна қолмаган. Шоир қалбида шеър-кўшиқдан бошқа бойлик йўқдек туюлади. Ваҳоланки, шоирлик – рухий дардчиллик. Муҳаммад Юсуфнинг «Андижон», «Юртим, адо бўлмас армонларинг бор» шеърлари – кўнгил дардлари дебочаси. «Қора куёш», «Лаганбардорлар», «Турғунликда» асарлари мисоли гиря: шоир боболар тақдирдан – отилганлар, ўлиб ўлмаганлар фожиасидан сўз очади. Шоир ишонади, Қодирий, Боту, Лутфихон ая, Шукур Бурҳон, Абдулла Қаҳҳор, Ҳалима Носирова, Саид Аҳмад сингарилар ҳаётини захарлаганлар империя жиловдорлари қўлидаги тигни эговлаб бердилар. Шўронинг узокни кўрмаган сиёсатдонлари кўл (дарё)ларнинг куришига, тоғларнинг қулашига, ўрмонларнинг қирилишига, шаҳарларнинг харобазор бўлишига, тарихий обида, номларнинг йўқолишига сабабчи бўлдилар. Синовли кунларда эса халқнинг жасоратли ўғлонлари адолатсизлик, зўравонликка қарши бош кўтардилар.

Шоир шеърляти – мукамал вужуд: унда ҳар бир аъзо, асаб толаси, қон қатраси, киприкдан тирноқча аниқ вазифани бажаради. Унинг «Ўқувчимга», «Кўзмунчок», «Она тилим», «Таваллуд», «Дарё», «Кокилинг», «Мунчок», «Ялпиз», «Қумғон» сингари катор шеърларида кўтаринки руҳ, самимийлик, қалб ҳарорати бор.

Шоир қисқа ижоди давомида гўзаллик улашди, ўйлатди; яқин тарих саҳифаларини кунт билан «варақлади». ХХІ аср китобхони Муҳаммад Юсуф шеърляти боис тўлиб-тўлиб, яйраб-яйраб қуйлади, ўтмишнинг қулфатли кунларини эзилиб эслади.

Унинг шеърлятида қалб нигоҳи билан кўриладиган ғаройиб чегара бор. Шоир шеър-кўшиқларини оҳанг, авж бирлаштиради. Шу туйғу ўқувчи – тингловчига

бебаҳо тухфа, рухий бойлик бахш этади. Оҳанг номлар, воқеалар, маконларни умумлаштиради.

Шоир юраги, мисоли, мусиқа асбоби. Замонлар ўтади, авлодлар алмашади, лекин Муҳаммад Юсуфдан таралган куй, оҳанг мудом авж пардаларда янграйверади.

Мен Муҳаммад Юсуфни кўп бор кўрганман, машҳур Санъат саройи сахнасига чиқиб шеър ўқиганига гувоҳман. Шоир бир қанча муддат Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси котиби бўлди. Унинг ҳузурига неча бор кирган бўлсам, ҳеч қачон жойига ўтирмас, меҳмонни ўтказганидан сўнг ўриндиғига ўтарди. Шавкат Раҳмон ва Муҳаммад Юсуфда ички маданият ниҳоятда кучли эди. Мен қачон шоир асарларини ўқимай, табассум билан боқиб турган шоир билан ёнма-ён тургандай бўламан.

ШОИР ШАЪНИГА ИККИ БА

Мухтасар муқаддима

Азиз китобхон! Ушбу бадиа-эсседа мен атоқли шоир укамиз Муҳаммад Юсуф ҳаёти, ижоди билан боғлиқ камина бевосита шоҳид бўлган икки лавҳани, аниқроғи, кўнгилда бирданига бадиҳа тарзида туғилган кечинмахотираларни қоғозга туширишга жазм этдим. Улардан бири шоир Ғафур Ғулом номидаги нашриётда ишлаган кезлари орамизда кечган бир мулоқот, иккинчиси эса Муҳаммаджон вафотидан кейин унинг туғилиб ўсган юрти Мингтепанинг «минг биринчи тепа»сида шоир хотирасига оид гурунг тафсилотларидир.

Илк мулоқот таассуротлари

Шоир Муҳаммад Юсуфни кўча-кўйларда, адабий давраларда учратиб, шеърӣ-ижодӣ фаолиятини мунтазам кузатиб юрган бўлсам-да, у билан бевосита ҳамсухбат бўлган эмас эдим. 1986 йили Ғафур Ғулом номидаги нашриётда «Қалб инқилоби» китобим корректураси устида ишлаш жараёнида у менга рўпара келиб, салом-алиқдан сўнг: «Умарали ака, дostonнамо бир нарса қоралаган эдим. Сизнинг бу жанрга оид мақолаларингизни кузатиб, ўқиб бораман. Муҳаммад Али ака билан суҳбатингизни телевидениеда кўрганман, журналда ўқиганман» дея машинкада кўчирилган 8–10 саҳифалик қўлёзмани қўлимга тутқазди ва «Назмда эмас, насрда битилган шу нарсани «дoston» деб атаса бўлармикан? Шошилинч эмас, бўш вақтингизда ўқиб фикрингизни айтарсиз», дея илова қилди-да, хонани тарк этди.

бебаҳо тухфа, рухийаси устидаги иш поёнига етай деб воқеалар, маконлар битирдим, дарҳол Муҳаммаджон

Шоир юраги, мани қўлга олиб мутолаага киришдим. авлодлар алмашмаган ном: «Осмоннинг охири»! Бунинг қўй оҳанг-маҳалқона шеърлари билан аллақачон элга танилган шоирнинг насрдаги асари. Гарчи манзума-сочма тарзида битилган бўлса-да, ҳеч қанақа вазнга тушмайдиган, кофиясиз сатрлар бағрида чинакам шеърий руҳ, ажиб поэтик оҳанг баралла уфуриб турибди. Бир қарашда, ўша бизга таниш содда, самимий, халқона, ўйноқи сатрлар, айна пайтда, ўша ўйноқи жумлалар бағрида дарҳол англаш, тагига етиш қийин бўлган ташбеҳлар, тагдор, маънодор, ўқувчини ўйга толдирадиган, мушоҳадага ундайдиган жумбоқлар; маъно-мантиқ, ўй-мушоҳада оқимида бебошлик, кутилмаган қайрилишлар, жавобсиз саволлар, хитоблар, ўқувчини довдиратиб қўядиган мана бундай рухий ҳолатлар:

«Шеър ёзиш ҳам ўзинг билмай бировга яхшилик қилишдай гап.

Ҳақиқий шеърият ҳамиша оёқ остида. Мисралар қулунлар каби тупроққа ағанаб ётишибди. Тур, тойчоқ, чопамиз, десанг бас. Биз ҳар замон бир оёқ остига боқиб шеър топамиз. Кейин унинг чангини қоқамиз ва қанча кўп қоқсак – шунча кўп шеър йўқотамиз...»

Қизиқ, анъанавий эстетика, шеър чанг-ғуборлардан тозаланиб, қанчалар сайқал топса, шунчалик юксаликка кўтарилади, дерди, шоиримиз эса бунинг аксини айтади...

Буниси ҳам майли. Мана бу кутилмаган сатрларга қаранг:

«Мен ҳозир Ерни ушлаб тўхтатаман. Нега тинмай айланаверади у.

Наҳот зерикмаган бўлса?

Ернинг охири қайда? Тасаввурни-чи?..

Аниқ рақамларни жиним суймайди. Учбурчаклар – тасаввур қафасларидир».

Асарда фикрлар, туйғулар, ўй-мушоҳадалар, ҳодисалар оқими, товланиши бутунлай ўзгача; миллий заминда қатъий турган, халқона шеърый анъаналаримиз йўлидан борган, бораётган ўта халқчил шоиримизнинг XX аср замонавий жаҳон адабиёти, аниқроғи, модерн шеърияти тамойилларига эш бу хил жиҳатлари мени лол қолдирди.

Ҳали ҳис-ҳаяжонларим босилмай туриб шоирнинг иш хонасига кирдим, асар мутолааси чоғида кўнглимда кечган шу хил ўй-мушоҳадаларимни айтдим, бу ғаройиб ўзгача асар билан уни қутладим. «Сизни анъанавий йўлдан бораётган соф миллий шоир деб юрсам ғирт модернист экансиз-ку!» десам: «Рус филологиясини битирганмиз, курсдошларимга кўшилиб тўрт йил жаҳон модерн шеърияти дарёси оқимида сузганмиз-да, мен ҳар қанча миллий заминга талпинмайин, гоҳо оёғим ўша томон тойиб кетганини ўзим ҳам билмай қоламан», – деди у кулиб.

Ниҳоят, менинг мазкур асар қўлёзмаси хусусидаги илиқ гапларим учун миннатдорчилик билдирди, ҳали у дoston даражасига етиб бормагани, асар устидаги иш давом этажанини айтди.

Шоир кейинги икки достони «Кўҳна қудук» билан «Қора қуёш»да миллий дostonчилигимиз анъаналари йўлидан борган эса-да, бари бир, уларда ўзи талабалик йилларида ғаввос бўлиб сузган, замонавий жаҳон модерн шеърияти уммони нафаси, таъсири баралла сезилиб туради. Ана шу икки жиҳатни моҳирона уйғунлаштириш санъати шоирнинг бир қатор лирик шеърларида юксак даражада намоён бўлди ва айни шу ҳол шоиримизга кат-

та шуҳрат келтирди. Даъвомиз исботи учун бир-икки мисол келтирай.

Анъанавий шеърятда ошиқ учун суюкли – фаришта, суймагани эса – ажина, ялмоғиз бўлиб кўринади. Шоиримиз учун эса суймагани суйганидан мулойим – кўркам!

Ҳеч қанақа шарҳу изоҳларсиз, оҳ-воҳларсиз битилган мана бу биргина сатрда бутун бошли роман учун татиғулик адоғи йўқ армон, инсоний фожиа мужассам:

Кўнглимда бир ёру, қўйнимда бир ёр

Шоирнинг лирик қаҳрамони ғаройиб шахс. «Кўзимнинг ёшини Келади ичгим, Тилимни чайнагим Келар гоҳида», «Юмалаб ётаман Илонлар билан. Уларга ишондим Бир ёрдан кўпроқ... Кийиклар қонини келади ичгим, Чаённи чайнагим келар гоҳида». Шоир Улуғбек Ҳамдам айтганидай, бу шеър шаклан анъанавий бармоқ вазнининг қодаларига мувофиқ жарангласа-да, бироқ лирик қаҳрамоннинг ҳолати анъаналар доирасидан ташқарига чиқиб кетади. Чунки анъанавий шеърый этика «қаҳрамоннинг кийикнинг қонини ичиши, илонлар билан юмалаб ётиш»ига йўлатмас, айни пайтда уни илондан, чаёндан эҳтиёт қилган бўларди.

Кўриниб турибдики, жаҳон янги шеърятти нафаси аллақачон ўзбек шеърятига кириб келган ва у ҳатто энг анъанавий шоиримиз бисотида ҳам киши билмас бир тарзда намоён бўлган. Қисқаси, Муҳаммад Юсуф шунчаки миллий шоир эмас, янги шеърый тафаккур бобида бугунги жаҳон шеърятти намояндалари билан бўйлаша оладиган ноёб ижодкордир.

Шоир шеърятдаги айни шу хил ноёб жиҳатлар янгидан-янги тадқиқотлар, ўй-мушоҳадалар учун бой озик беради.

Минг биринчи тепадаги гурунг

2003 йилнинг апрели. Бир гуруҳ тошкентлик ижодкорлар, адабиётшунос олимлар Фафур Ғулом туғилган кунининг 100 йиллик анжуманида иштирок этиш учун Андижонга бордик. Салкам бир ҳафта ёққан ёмғир кечагина тиниб, булутлар тарқаб шаҳар куёшнинг нурига чулганган, қадим пахса девор уйларнинг бўғотлари лолақизғалдоқларнинг алвони билан бурканган. Кайфиятлар улуғ шоир тўйига мос авж паллада. Андижон университети мажлислар залида уюштирилган адабий анжуман юксак савияда ўтди. Зиммадаги вазифалар кўнгилдагидек адо этилди.

Эртаси ёзувчи, адабиётшунос олим Улуғбек Ҳамдам таклифига кўра унинг она юрти Марҳамат тумани – қадим Мингтепага бордик. Биринчи галда тарихда Андижон кўзғолони номи билан юритилган миллий озодлик ҳаракати бошида турган мингтепалык Муҳаммадали – Дукчи эшонга алоқадор хароба – ёдгорликларни зиёрат қилдик. Сўнг икки йил бурун бевақт оламдан ўтган Муҳаммад Юсуф қишлоғига ўтиб, у мангу макон тутган қабристонда шоир қабрини зиёрат қилдик.

Улуғбек хонадони эгалари Мингтепа шимолидаги сайлгоҳ – қир тепаликлардан бирида меҳмонлар учун дастурхон ёзишган экан. Қирлар ошиб, енгил машиналар, мотоциклларнинг зўриқиб тепаликка интилишларидан ўзимиз ҳам зўриқиб, зўр келганида машинадан тушиб, яёв юриб, ниҳоят мўлжалланган манзилга етиб келдик. Теварак-атрофга боқиб бирдан баҳри-дилимиз очилиб, йўл чарчоқлари ҳам унутилди-кетди. Кўз олдимизда баҳор кўрки кулф уриб яшнаб ётган, Жанубий Фарғона канали қоқ иккига бўлиб турган Мингтепа воҳаси.

Қадим-қадимлардан яшаб келган эл бу юртни бежиз Мингтепа деб атамаган экан. Теварак-атроф бир-бирига

туташиб-калашиб ётган қир-адир – тепаликлардан иборат. Эҳтимол, қачондир, кимдир тепаликларни санаб чиққандир, уларнинг саноғи роппа-роса мингтадир. Ўзимизча, соҳилнинг нарёғидаги энг баланд тепани Мингинчи тепа ҳисоблаб Дукчи эшон номи билан атадик, замондош шоир Муҳаммад Юсуф туғилиб ўсган қишлоққа туташ ўзимиз ўтирган масканни эса Минг биринчи тепа санаб, уни дилбар шоир номи билан юритишга қарор бердик.

Ўша дақиқаларда беихтиёр ҳаёлимдан қирқ йил бурун юз берган воқеа тафсилотлари ўта бошлади. Устоз Субутой Долимов шахсий кутубхонасидаги ўтгган асрнинг 20–30-йилларига оид китоб-журналлар билан танишаётиб, кўлимга 1927 йили чоп этиган «Дукчи эшон воқеаси» деб номланган китобча тушиб қолди. Ўзлари ниҳоятда саховатли бўлишларига қарамай, бунақа ноёб китобларга қелганда ўта «хасис» домла, ўша куни сажийликлари тутиб, китобни бир ҳафтага ўқишга бердилар. Ўз даврининг маърифатли кишиси Фозилбек Отабек ўғли қаламига мансуб бу китобни мароқ билан ўқиб чиқдим. Китобдаги бир фотосурат ва унинг шарҳи, айниқса, менга қаттиқ таъсир қилди: Қўзғолон шафқатсизларча бостирилиб, Мингтепа тўпга тутилиб, эли эса қатағон этилгач, тирик қолганлар кўча-кўйда «ҳоким, пристуф ёки тўралар рўбарў келса дарҳол руку қилиб» салом беришга мажбур этилади. Ниҳоят, Туркистон вилоятининг генерал-губернатори «ярим подшоҳ» А.М. Духовский Андижонга келади. Шаҳар вокзали майдони аҳоли вакиллари, мактаб болалари билан тўла. Ярим подшоҳ вагондан тушган ҳамон барча, аввал ўргатилгандек, баробар энгашиб ерга қараб турадилар. «Ярим подшоҳ» уезд ҳокимидан: «Нима учун халқ бундай энгашиб турадир» деб сўрайди. Ҳоким: «Жаноб импиратор аъзамга юртимиздан чиққан бир эшон жинни бўлиб,

билмасдан осийлик қилгани учун бизлар хижолат бўлиб, улуғ ва баланд даражали бош ҳокимимизнинг юзларига қайси бетимиз билан қараймиз, бизларни марҳамат этиб, авф қилиб, подшоҳи аъзамдан гуноҳимизни сўраб олмасалар, муборак бетларига камоли хижолатдан қарай олмаймиз, дейдилар», дея жавоб қайтаради.

Ана, сизга халқ бошида турган мунофиқ, сотқин ҳокимларнинг халқни тобеликка, мутеликка, итоатга ўргатиш тактикаси, уялмай, Аллоҳдан кўркмай халқ номидан ёлғонни чин деб айтган сўзлари. Бунақа машъум тактика – ёлғон бир аср давом этди, бу ҳол миллатни афкор этди! Сўнг нима бўлди денг. Фозилбек ўз китобида ёзади:

«Йикчи эшон қишлоғи бўлган Мингтепа гўристонга айлантирилгандан кейин «Ярим подшоҳ» ички Русияга бориб, тўрт юз уйлик мужик талаб қилди ва мужикларга Мингтепа қишлоғини марҳамат қилдик деб қишлоқ отини «Марҳамат» қўйди».

Бу хил тактика ҳам салкам юз йил давом этди, фақат исёнкорлар юрти эмас, ўлкадаги ном бериш мумкин бўлган маскану маконларнинг деярли 90 фоизи мустабидлар хоҳлаган номлар билан аталадиган бўлди.

Аёнки, Андижон кўзғолони халқ мулкини, шаънини топташга қарши исён тарзида бошланган эди. Таъкибу таҳдиду қатағонларга қарамай Дукчи эшондан бошланган халқ қонигаги исёнкорона руҳ асло сўнмади. Орадан чорак аср ўтиб Андижондан Чўлпондек исёнкор шоир етишиб чиқди. Унинг қисмати ҳам қатағон билан якунланди-ю, шоирнинг «бўйин эгмасликка» чакириғи ўнлаб виждони уйғоқ адибларнинг пинҳона шиори бўлиб қолаверди. Ниҳоят, аср охирига келиб Дукчи эшон сув ичган кутлуғ юртда яна бир озодлик куйчиси пайдо бўлди, унга Дукчи эшон, Чўлпонлар орзу қилган кунларни – юрт мустақиллигини кўриш, истиқлолни тўлиб-

тошиб куйлаш насиб этди. Лекин унинг кўнглида бир армон қолди: «Эркили элда эркадир ҳар жони муслим, Ҳар юртнинг ўз эли муслим, жони муслим. Ҳар келгинди келса ўзгармасин исмим, Мингтепани атайлик ўз номи билан» дея кўнгил розларини, аламларини тўкиб солди. Шоирнинг мана бу сатрларини тинглаб кўринг-а:

*Қандай алам отимизни қўйса ёвлар,
Марғилонлар қаердаю Горчаковлар?..
Бизни азал буколмаган бу синовлар,
Мингтепани атайлик ўз номи билан.*

*Унутми ё бу гўшада оққан қонлар,
Бешигида чирқиллаган болажонлар,
Қўзғолонлар нега бўлди, қўзғолонлар?..
Мингтепани атайлик ўз номи билан.*

*...Ҳар ким ўзи қўйсин от ўз неъматига,
Мард ястанмас номардларнинг наматига,
Ҳеч бўлмаса Дукчи эшон ҳурматига
Мингтепани атайлик ўз номи билан.*

Муҳаммад Юсуф номи билан аталган тепаликда Мингтепа жамолига тикилиб ўтириб гурунг курар эканмиз, шоирнинг бу армони эртадир-кечдир албатта ушалажагига умидвор эдик. Чунки истиқлол туфайли истибдод даврида топталган кўплаб миллий кадриятлар қатори қадим мўътабар жой номларини тиклаш жараёни давом этмоқда...

БУ ЁРУҒ ДУНЁДА ЎЧМАС ЧИРОҒИМ

ёхуд

ОРТДА ҚОЛГАН ИЗ

Дунёда нима кўп гап кўп, воқеа-ҳодиса кўп. Олам-шумул жараёнлар силсиласида мамлакатлар, давлатлар, одамлар ва башарият ўз тақдири ва ҳаётини эзгуликка томон буриш, тинчлик ва омонликда кун кечириш йўлида бир зум бўлса-да тин олганини билмаймиз. Фалак айланади, ҳаёт давом этмоқда. Кеча ва кундуз эврилгани янглиғ дунёнинг авзойи ҳам оқ ва қора рангларда алмашиниб туради. Биз оқ ранглар кўпайсин деймиз, дунё ва одамзод ҳаётини ёруғликка, нур ва зиёга чулганмоғини истаймиз. Адабиёт ҳамиша «қоронғуликлар ёруғликка чиқиши учун» хизмат қилиб келган. Буни қарангки, дунёда неча замонлардан бери «адабиёт» сўзини мутлақо эсидан чиқариб юборган элатлар ҳам бор экан. Бошига тушган мусибатлар тақозоси билан оч-наҳор фарзандлари мактаб нималигини кўрмай, дарслик ва китоб ўқиш бахтидан бебахра ўтаётган, йиллар давомида тупроғига ўк-доридан бошқа ҳатто бир дона буғдой тушмаган минтақаларда ҳам ҳаёт давом этаяпти. Бирок у энди бошқа манзара...

Ҳаёт бўстони, тириклик боғи эса ҳаётбахш шабадалари, шаффоф шудрингларини осойиш тонгларнинг жонбахш ва жозиб жилолари билан қадрли. Том маънода озод ва обод Ватан кураётган заҳматкаш халқимизнинг кизгин ижтимоий ҳаётида Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуф таваллудининг 60 йиллигини нишонлаш тўғрисида»ги

Қарори – эзгу мақсад ва муддаоларимизга, мамлакатимизда адабиётга эътибор ва эътирофга олий мақомда далолат бергувчи яна бир муҳим ҳужжат бўлди. Таъбир жоиз бўлса, бу қарор кўнгилларга, уйлар ва хонадонлар, билим юртларию таълим даргоҳларига тонгги насим, сурурбахш субҳидам сабоси янглиғ бирпасда эсиб, уфуриб кирди.

Қарордаги «...халқимиз маънавияти, онгу тафаккурини юксалтириш, ёш авлод қалбида ўзликни англаш, миллий ғурур ва ифтихор туйғуларини, эзгу фазилатларни камол топтириш борасида ёрқин истеъдоди, бетакрор бадий асарлари, ибратли ижтимоий фаолияти билан катта ҳисса қўшган» шоиримиз номига билдирилган юксак баҳо ва таърифнинг ўзи ғоят муҳим тарбиявий аҳамиятга эга. Сўзни қадрлаган, ўз она диёрини севиб, халқига садоқат билан хизмат қилган, Ватанини сидқидилдан тараннум этган шоирини халқи ҳам, Ватани ҳам қадрлаб, эъзозлайди.

Ҳазрат Алишер Навоий бобомиз «Маҳбуб ул-қулуб» асарининг «Назм гулистонининг хушнағма қушлари» фаслида соҳибкамол шоирларга баҳо бераркан: «... оламда завқу ҳол аҳли булар латойифи била масрурдурлар ва булар маорифи била хузур килурлар» дея эътироф этадилар. Улуғ бобомизнинг бу таърифларига «завқу ҳол аҳли» қалбидан аллақачон жой олган булбулзабон шоиримиз Муҳаммад Юсуфнинг ижоди ҳам бевосита тааллуқлидир деб ўйлаймиз.

Элу юртнинг қадду бастини юксак, муносиб сўз билан кўрсата билмоқ ҳамма шоирларга ҳам насиб қилавермайди. Тақдирнинг бешафқат ҳукмини қарангким, Андижондан чиққан яна бир шоирга Заҳириддин Муҳаммад Бобур умрини раво кўрмиш. Тақдир – ҳақдир.

У озод, дилбар Ватанини бир фарзанд янглиғ сидқидилдан, кўнглини осмонлардай кенг очиб куйлаб ўтди.

«Эй дўстларим, дунёда ортда қолган из яхши» деган шоирдан элу элдошлари қалбида ўчмас из қолди. Хоксор, меҳнаткаш элини, улуғ Ватанини ўзига хос, ҳаммага тушунарлигина қилиб тараннум этди. Қизғалдоқдай севгиси, капалакдай муҳаббатини шабнамга чўмган майсалар мисол тоза, беғараз ва иддаосиз айтиб ўтди.

* * *

Бир пайтлар шаркироқ сойлардай хайкириб юрган шоирлар қаторига сокингина бир ирмоқ, камсукумгина бир ўзбаки ариқ келиб қўшилганини биров сезиб, биров сезмай қолганди. Қалдиरोқлар гулдираган, булутлар билан чақинлар қиличбозлик қилиб, алғов-далғов бўлиб ётган баҳор осмонида ой шундай нохосдан пайдо бўлади, қуёш шундай билинмайгина чиқади. Кейин... ҳаммаёк нурафшон, мунаввар бўлади.

Шеърят – Муҳаммад Юсуф учун том маънода қисматга айланди. Сўз йўли, шеър йўли унинг ҳаёт йўли, умрий тақдирини белгилаб берди.

Ватан ҳақида қаламкаш зоти борки ёзган, ёзипти. Бироқ «Осмонга бўй чўзган оқтерак ўлкам!» ёки «Ўзбекистон, жоним тўшай соянгга, Римни алишмасман бедаянганга» дейишнинг гашти ўзгача. Ватаннинг ўзи мисол тушунарли, ҳалол ва хоксор эли янглиғ соддагина қилиб айтганга не етсин:

*Сен – шохлари осмонларга
Тегиб турган чинорим,
Ота десам,
Ўғлим деб, бош эгиб турган чинорим,
Қўйнимдаги ифтихорим,
Бўйнимдаги туморим,
Ўзинг менинг улуғлардан
Улугимсан, Ватаним!*

Шоирнинг қадду қомати, қалбининг бўю бастини,
қиёфасию кўнгил дунёсини шеъри кўрсатади, унинг
зохири ҳам, ботини ҳам ўз шеъридир.

*Қўлинг қадогига босай юзимни,
Онамсан-ку, оғир олма сўзимни.
Қайинларга айтиб «Қаро кўзим»ни,
Сибирларда қолган Усмонларинг бор.*

Бу шеърият ўз-ўзидан яралгани йўқ. Худо берган бу истеъдод «Шувоқлари кўчган эски уйлар», ажин босган азиз ва қадрдон юзларни эслатувчи ним нураган пахса деворлару тупроқ кўчаларнинг тунги сукутларидан, онайизорларнинг меҳру соғинчлари, оталарнинг умрий заҳматлари иси келгувчи яктак-чопонлари, сулув қизларнинг кулгуларию қошу киприклари аро ўсма майсасидек кўкариб, барг ёзиб камол топди. Бу шеърият меҳру соғинч, дарду ҳижрон, тириклик ва ўлим, дийдор ва айрилиқ тарбиясини олган, шунинг учун унда меҳр ҳам, соғинч ҳам бисёр.

Шоир савол ҳам бермайди, жавоб ҳам сўрамайди. Шеърлар сизни сўроққа тутмайди. У бор-йўғи кўнглини тўқади, шеър шаклида саҳифаларга тўкилган кўнгил кишига юк юкламайди, сиз уларни шундоқлигича, яъни шеърларни кўнгил мисол, кўнглини шеърлар янглиғ қабул қиласиз. Бу шеърлар дарҳол, дафъатан сизнинг биродарингиз, ёру синглингиз, онангизу Ватанингизга айланиб қолади.

Беихтиёр баҳор гул-чечакларини сочаётган жозиб оқшом аро унинг ўйчан қиёфаси гавдаланади, дийдалари остида бир жуфт безовта қуш ин қурган, яхшилаб тикилсангиз – кўклам ёмғирларида ивиган оқ кўйлаги остидан озғин жуссаси ичра юраги кўриниб тургандай... Уни эл рағбатига сазовор этган – шеърлари, дехкон

кўлидаги нондай жайдари ва соддаваш шеърляти. Уларда даъво йўқ, ўзига махлиёлик ва бодилик йўқ. Шеърлар – кўнгил боғининг шавқ шамолларида шовуллаб тўкилган япроқларидир. «Жайрон, нега кўзинг тўла ёш?» дейилган, бир боғнинг раҳму шафқати беркиниб ётган сатригинада жайрон кўзларини далаларнинг ғубори чулғаган ойсингиллар учун бир дунё меҳр бордир.

Муҳаммад Юсуфни болалар яхши кўради, хижолатда кабоси ҳилпираётган лолалару тўйга қатлама қатлаётган кайвони холалар яхши кўради. У ҳалол ва поктийнат элнинг ҳалол бир дилбанди сифатида *«Ёрилган қўлларга термулиб юриб, Шу ялтиз далада мен ҳам бўй етдим. Кейин шеър йўқлади тушимга кириб, Кейин ўзим йўқлаб Тошкентга кетдим. Навоий сатрига термулиб юриб, Туйдим жамолини бу кўҳна элим, Кейин сен изладинг тушимга кириб, Кейин ўзим излаб ёнингга келдим»* дея хирмондаги букри толда беланчаги чайқалаётган болага ҳам ҳисоб беришдан тортинмайди. «Хирмондаги бола», чақалоқ – шоир учун ҳалоллик-поклик рамзи, эл ва Ватан тимсоли, унинг энг тоза, покиза сўзи ҳам шу:

*Мен келдим шул шаффоф сўзимни топиб,
Мен билдим, юракдан Ватанни севмоқ –
Беланчак осилган толларни ўтиб,
Чақалоқ кўзига ҳалол термулмоқ...*

* * *

Ҳақиқий шеърят ҳамиша фидойиликни талаб қиладди, шоирдан беаёв қурбонликни, ўзини ўзи шафқатсизларча Сўзга бахшида этмоқни сўрайди. Муҳаммад Юсуф чин шоир эди, шундайлигича қолди. У илк шеъри чикқанидан буён бир одам зотига берилмиш нимаики қувончу изтироб, меҳнату захмат, бахту фароғат бўлса – ҳамма-ҳаммасини шеърига, шеърларига сарфлади. Ўзини,

якинлари, гулдай қизчаларининг бари орому ҳаловатини ҳам шеърга алмашди. Ҳамиша камгап, ийманиб юргувчи бир шоир сўзбозлару сўзфурушлар дунёсига шеър учун аёвсиз яшамоқ, жонини, борлигини сарфламоқ қандоқ бўлишини ҳаёти, китоблари ила кўрсатиб кетди. Шунинг учун «Нима қилсам шеър ишқида қилдим мен» деган сатри ҳам энди бутун ҳаётию ижодига ўзи қўйиб кетгай хулосадай жаранглайди. Ва «Юртим, сени иддалар қилмай севаман» деб айтганида ҳам нечоғлик ҳақ эди.

Истиклол даврида юртда канчалар йўлу кўприклар солингани янглиғ, неча азизу авлиёларнинг муқаддас маконлари обод этилиб, яна не-не мухташам, муаззам бинолар тиклангани мисол адабиётимиз, шеърятимизда ҳам бу йиллар нурли излар қолдирди. Устозлар изидан, сафдошлари билан ёнма-ён Муҳаммад Юсуф ҳам, таъбир жоиз бўлса, ўз шеърлари билан нурли кўприклар солиб, янги ёруғ йўллар очишга муваффақ бўлди. Унинг назмий йўл-кўприклари кўнгилларни кўнгилларга улади, дилларни дилларга яқинлаштирди, қалбларни бир-бирига ёру ошно этди. У азиз ва бетимсол диёрини ўзгача бир завқу шавқ билан куйлади:

*Одам билан улғаяр макон,
Дунёларга дoston бўлади.
Эрки элнинг гўдаги султон,
Султони мард инсон бўлади.
Даҳри дун ҳаммадан қолади,
Биздан озод Ватан қолади!*

Илк шеърлари биланоқ катта устозларнинг назарига тушган, мудом уларнинг диққат-эътиборида бўлган, «осмонқалб шоир» дея ном олган шогирднинг ҳам шогирдлари қисқа муддатда кўпайиб кетди.

Устоз Абдулла Орипов Муҳаммад Юсуф билан устоз ва шогирд бўлиб бирга Доғистон халқ шоири Расул Ҳамзатовнинг таваллуд тўйига Махачқалъага борганларини, Расул бобонинг Муҳаммаджонни дарров яхши кўриб қолганини, унга шеър ўқитиб, «Шеърни ўзимдай ўқиркансан» дея мақтаганларини алоҳида меҳр ва соғинч билан эслайди. Бу хотираларнинг ўзи ҳам, у дийдорлашувлар ҳам бугун шеърый соғинчларга айланган.

*Қушдай учиб қучогингдан дунё кездим,
Қанча олис кетсам шунча қадринг сездим.
Кезиб-кезиб топганларим Соғинч бўлди,
Қайда юрсам ёди меҳринг овунч бўлди.
Айланайин қора қошу кўзингдан-а,
Ўзингдан қўймасин, халқим, ўзингдан-а!*

* * *

Устоз-муаллимлар даврасида шеър, адабиёт хақида гап кетганда домлалардан бири «Сўз Ватандай бўлмоғи керак!» деган чиройли иборани ишлатган эди. Сал бандпарвоз, китобийроқ хитобдай туюлса-да, ҳар ҳолда, шоир сўзининг салмоғи, микёси даражасини белгилаб берадиган тўғри гап. «Имон йўқ гўшада эҳром қайдадир» дейди Муҳаммад Юсуф. Унинг наздида Сўз Ватан тушунчаси янглиғ қадрли ва азиз. «Мен нетиб шоир ўлай, Бир қалам ўйнатмасам. Жон қадар бир сўз сўраб, Бир калом шеър айтмасам» дейилганида ҳам айнан шу муқаддас масъулият билан Бурч назарда тутилган. «Шундай йилларни кўрдикки, бахтли бўлиш уят эди» дегандилар устоз Асқад Мухтор. Муҳаммад Юсуф чин маънода бахтли бўлиш, яъни одам инсондай яшаши уят саналмаган, элу юртимизнинг асрий орзу-армонлари ушалган ғурурбахш бир замоннинг озодқалб шоири бўлиб камолга етди. Шунинг учун ҳам «Дунёга боқ, қадди сендек ким бор яна, Халқ бўлишга ҳадди сендек

ким бор яна» дея кўксини тўлдириб сўз айтди. Сўзини айтолмай йиглаб кетганларни билгани, кўргани, уларнинг ҳаққи-ҳурмати учун ҳам шоир қалбида Сўз қадри – Ватан қадри янглиғ табаррук ва муқаддас тушунчага айланади. Ўкинч-армони эса худди чорлов, даъват мисол жаранглайди:

*Йўқса этмасмидик Сўзнинг қадрига,
Пойига минг садқа этмасмидик жон,
Ватаннинг қадрига, дўстнинг қадрига,
Кунларнинг қадрига шу дориломон...*

Дунёда норасо, ношукур фарзанд бўлишдан ҳам ёмони йўқ. Шоир учун бу энг изтиробли ҳолат. Улуғ аждодларга муносиб ворис бўлиб яшамоқ туйғуси унинг юрагининг юксак ва нурланиб турган порлоқ қирраси. Ҳаёту тирикликнинг, фарзандлик ва шоирлигининг бор мазмунмоҳиятини у шу қиррадан туриб белгилайди. Шундай шараф ва ориятни билмаганларга эса унинг жавоби бундоқ:

*Мангу назм гулшани сўлмас,
Навоий-ку яшар то абад.
Оқибатсиз элда эрк бўлмас,
Мурувватсиз юртда – саодат...
Кечиргайми ҳазрат ўз қавмин,
Бир-бирига бўлмаса паноҳ:
Подшосининг билмаса қадрин,
Гадосини сийламаса гоҳ?..*

«Муҳаммад Юсуф шеърларини райҳонлардай экиб кетди» деганди мухлислардан бири. Унинг шеърларини юртимизда нимаики гўзал, нафис, жозибали ва тароватли бўлса – ҳамма-ҳаммасига қиёслаш мумкин. Тўрғай деса ҳам бўлади. Капалакларга ўхшатиш мумкин, калдирғоч деса ҳам учиб кетаверади. Жилғалардай жилдираб туради, юлдузлардек жимирлайди бу шеърлар. «Қовурғамнинг

тагида бир кумри йиғлар» дея ўқиганингиз ҳамоно кўкрак кафасидан потирлаб чиқиб келаётган кумрини кўрасиз. Ялпизлардай бўй таратиб, гиёҳлардай ифор сочаётган, қийғос гуллаган олчазордай оппоқ бир шеърият. Даладаштдай анвойи, лолазор қирлардай қизғиш-қирмизи, ҳилпираб, чайқалиб, ястаниб ётибди. Фақат бир лола, биргина лолақизғалдоқ...

*Олдинга мен боролмасам, ўт гуноҳим,
Бир йўқлаб қўй мен дунёдан ўтган чоғим.
Қабрим узра ҳилпираб тур, қизғалдоғим,
Муҳаммаддан бўлак дўсти девонанг йўқ.*

* * *

Шоир ҳаётнинг ҳақиқий ошиғи, тирикликнинг чин волаю шайдоси эди. Шеърлари ҳам шу шайдолик ва ошифталикнинг маҳсули бўлиб дунёга келди. Ҳазрат Навоийнинг «Ки шайдолик диёридин етишган корвондир бу» деган сатрлари бор. Муҳаммад Юсуф шеърияти шу «шайдолик диёри»нинг янги кўклами мисол сарин, тоза ва муаттар ҳаволари билан кириб келди. Кириб келди эмас, кўклам мисол, унинг ёмғирларию саболари янглиғ юз берди, содир бўлди.

«Кўкламойим» деган сўзни шеъриятимизда биринчи бўлиб Абдулҳамид Чўлпон ишлатган бўлса керак. Унинг «Кўкламойим йўлга чиққан. Кўкламойим кўзғалган» дея бошлангувчи шеъри – баҳорнинг соғинчу севинчи билан бирга шоир қалбининг изтироб ила армони ҳамдир. «Кўклам билан юртимга ҳам бир кўкариш келсайди» дея армон қилади Чўлпон. Ўз-ўзидан маълумки, бу армон, бу «кўкариш»нинг номи юрт ва миллат озодлиги эди ва Чўлпондек шоирларимиз бу армон учун ўз жонларини ўлпонга берганини Истиклол даври шоири Муҳаммад Юсуф ҳам армон ва ғурур билан шеърга солади:

*Ўлса ўзи ўлар,
Сўзи ўлмайди,
Ҳамиша барҳаёт насл шоирлар.
Ҳақиқий шоирнинг қабри бўлмайди,
Юракка кўмилар асл шоирлар.*

Муҳаммад Юсуфнинг кўклами, «Кўкламойим» шеъри – унинг ҳаётга, тирикликка муҳаббатининг гўзал ва дардли таронаси. Шоир бу кўкламига яшамокнинг қанча алам ва айрилиқларини бошдан ўтказиб етишган. «Сочимда оқ, мен баҳордан ўтиндим: Кўкламойим, кўкиндан бер бир чимдим» дейди у. Шеърнинг аввалги сатрлариданоқ сизни ҳам тансиқ ва орзиқтиргувчи бир соғинч чулғаб олади.

*Кел-да энди согинтирмай одамни,
Сен йўгингда бир гам босди елкамни,
Қорлар кураб кўмиб келдим отамни...
Кўкламойим, кўкиндан бер бир чимдим.*

«Бир чимдим кўклам», бир кўкламлик ҳаётнинг нақадар азиз ва ғанимат эканлиги, «қумри билан омон чиқдик биз қишдан» дейилса-да, бу дийдорга эришмоқнинг ўзи қанчалар қувончли ва армонли, нечоғли орзиқтиргувчи ва онийлиги жуда жозибали айтилади. Шеърнинг энг изтиробли сатри эса сизни ҳам мувозанатдан чиқаради:

... Яна сенга етаманми, йўқми мен...

Бу шеър шоирнинг ўз кўкламига саломи, айти пайтда видоси ҳамдир. Бундай шеър ва қўшиқлар қалбларни қайта бошдан тарбиялаш қудратига эга. Умр кўкламларининг ғаниматлиги, ҳаёт боғларида одам болаларидан фақат эзгулик дарахтларигина мангу кўкариб қолишини эслатиб тургувчи шеърларгина шундоқ қуйланади.

«Халқона» деган сўзни бўғинларга бўлсангиз, икки улуғвор сўз юзага келади: Халқ ва Она.

Муҳаммад Юсуфнинг Ватан ҳақидаги ҳамма шеърлари она ҳақидадир, она ҳақидаги барча шеърлари айна пайтда Ватанга бағишлангандир.

*Олтин бешик узра аллалар айтиб,
Ҳамиша бедорим – онаизорим.
Жилгаси жаранги тонгда уйғотиб,
Юрагимга кириб келган баҳорим,
Ватан, қадрим уйи – хонақоҳимсан,
Момоларим ётар саждақоҳимсан.*

«Кимда ғам кўп бўлса – у менинг онам» дейди у яна бир шеърда. Шоир онасини Ватанни суйгандайин, Ватанини эса онасини суйган янглиғ яхлит ва беминнат меҳрини бериб камол топди. Шеъри ҳам, сўзи ҳам шу меҳр баробарида, юртнинг бўю бастига қараб вояга етди. Унинг муҳаббатини онага алоҳида, Ватанга алоҳида айро-айро ҳолда тасаввур қилиш қийин. У ўз диёрини, она тупроғини бир фарзанд суйганчалик суйди, бир фарзанд янглиғ кўнглини уфқлардай кенг очиб тараннум этди. Унинг дарди нурли, шу боис армонли сатрларидан ҳам кўнглингиз ёришиб кетади. Шунинг учун бу шеърлар кишига дард устига дард юкламайди, аксинча, рух бағишлайди, кўнглини кўтаради.

Шеъри ўзига, ўзи шеърига ўхшаган шоир.

Биз Муҳаммад Юсуф ҳақидаги бу таърифни кўп бора айтганмиз, яна такрорлашдан тортинмаймиз. Бугун унинг дўстлари кўп, кўчирмачи-тақлидчилари ҳам бисёр. У

ҳақда хотира ёзаман деб турган турфа ёру ошноларни ҳам тушунса бўлади. Бунга боис номи ҳам, шеър-қўшиқлари ҳам эл аро овоза бўлиб кетган шоир дўстимизнинг ўзи ва сўзи. «Токи менинг тақлидчиларим бор экан – мен буюк шоирман» деган экан бир устоз адиб. Муҳаммад Юсуфнинг шеъриятга кийиб кирган назмий яктаги ўзиники эди. Шеър у шоирлик унинг учун умрий қисматга айланган эди. У ҳаётнинг ҳамма ҳашамларига эришмоғи мумкин эди, бироқ ҳаммасидан шеърини, виждонини баланд қўйди. Шоирлар бор – бир умр ору номусини ерга уриб, машҳур бўлмоқнинг пайдан қувлагани қувлаган, Муҳаммаджон шон-шуҳратни тамаъ қилмади, шуҳрат унга етишолмай, хун бўлиб изларидан югуриб сўроқлаб юрди.

Дардли, самимий тиниқ шеърлари билан қисқа вақт ичида қўшиқчиликнинг димиқиб кетган ҳавосини тозартиришга муваффақ бўлди. Шеърлари қўшиқдай ўз оҳанги, мусикаси билан туғилгани учун ҳам дарҳол халқ суйган, одамларнинг кўнглидан тез жой олган машҳур ашулаларга айланиб кетди. Унинг қўшиқлари маддоҳлик, қурук қофиябозлигу ўртамиёначиликдан йироқ, нимаики ёзган, айтган бўлса – чин дилдан, меҳр ва муҳаббат билан айтган эди. Оддий кундалик сўзи ҳам шоирнинг кимлигини, ҳаётдаги тутуми, инсоний киёфасини билдиради. Мисол учун, одмироқ кийимига қараб, «Муҳаммад ака, шундай машҳур шоирсиз, қимматбаҳо костюмлардан кийиб юрсангиз бўлмайдимиз?» деган олифтарок санъаткорга «Ҳаммангни кийинтириб юрибман-ку, менга шуни ўзи етади-да» дея беозоргина берган жавобида ҳам унинг шоирлиги, ўзига хос феъл ва эътиқоди кўриниб турарди.

Чин шоирни ҳақиқий муҳаббати юксалтиради. Туғилган тупроғига, Ватанига, қолаверса она шаҳрига айланиб қолган Тошкентга бўлган беғубор муҳаббати Муҳаммад Юсуфни шоир сифатида камолга етказди.

Ватанпарварлик оиладан, оилавий муҳитдаги тарбиядан бошланади. Муҳаммаджон ўз оиласини бўлакча меҳр билан севувчи, оилапарвар, болапарвар инсон эди. Буни волидаи муҳтарамаси, ука-сингиллари, умр йўлдоши ва кизларига бағишланган жигарлик, дилбандлик ва оталик меҳр-муҳаббати барқ уриб уфуриб турган «Онам йиғлар», «Ота», «Фотима», «Рух тўтиси», «Мадина», «Узр», «Рафиқамга», «Эй, жуфти ҳалолим», «Лолақизғалдоқ» сингари кўплаб шеърларининг ҳозир ҳам кенг китобхонлар тилида меҳр билар айтилиб, ўқилаётганидан ҳам билса бўлади. У бир замонлар «Битта қизимни ҳам узатолмадим» дея армон қилган, бир пайтлар «Биз ҳали ҳаммадан ўтамыз, қизим!» дея шеърый аллалар бағишлаган қўш капалак, қаламкош қалдирғочлардек қизчалар – Мадина ҳам, Нозима ҳам улғайиб, бўй етиб бугун ўз бахтсаодатининг мунис бекалари бўлиб турибди. Ҳурматли домламиз Гайбулла Саломовдек улкан олимнинг тарбиясини олган умр йўлдоши Назирахон ҳар гал «Эсласак арзирли хуш дамимиз бор» дея армон қиларкан, бирга кечган ҳаётларини шукроналик билан ёдга олади.

Уни дунёга келтирган азиз онаси Энахон аянинг ҳам соғинчи бисёр эди. Ҳар баҳор кўклам билан шоир ўғли ҳам эшикдан кириб келадигандай йўл қараб илҳақ ва интизор бўларди. Бугун онаизор ҳам йўк. Борган жойлари жаннатларнинг ўртасидан бўлсин, Худо раҳмат қилсин деймиз. Бари – ҳаёт, тириклик. У ўз шиддати, севинчу соғинчлари, айрилик ва дийдорлари ила гуриллаб давом этаётир. Қанотлари қайрилмас, музаффар ва мунаввар ҳаёт.

Муҳаммад Юсуфнинг Марҳаматдаги қабрига қўйилган ёдгорлик лавҳида унинг бир сатргина шеъри битилган: «Бу ёруғ дунёда ўчмас чироғим». Бир сатргинада шоирнинг бутун ҳаёти, яшаган умрининг мазмун-моҳияти

жо бўлган. Тириклик боғини ўз номлари, амаллари билан безаб кетганларга ҳамиша шарафлар айтилган. Муҳаммаджон, Муҳаммад Юсуф шундай инсон эди, шундай шоир бўлиб эл қалбида қолди.

*Эй, булбулларга
Куй-газал, Ватан.
Сен – абад, Ватан,
Сен – азал, Ватан.
Ким – сендан юлди,
Ким – ўсал, Ватан.
Гул, асал Ватан,
Гул, асал Ватан.
Сен юксал, Ватан,
Сен юксал, Ватан.
Ўйлади боланг,
Куйлади боланг,
Эй гўзал Ватан,
Эй гўзал Ватан!*

БУЛБУЛГА БИР ГАПИ БОР ЭДИ...

Муҳаммад Юсуф иккинчи – «Булбулга бир гапим бор...» китоби биланоқ мухлисларининг муҳаббатига сазовор бўлган шоир эди. Унинг шеърлари ёшу қарига бирдай ёқар, хофизлар томонидан севиб куйланарди. Унинг шеърларига басталанган куйлар содда, дардли, юракка оташ соладиган даражада эди. 1988 йилларда Наманган сафарида Яйра опа Саъдуллаева ва мен ёшлар билан учрашувлар ўтказганмиз. Муҳриддин Холиқов, Ғиёс Бойтоев Муҳаммад Юсуф сўзлари билан айтиладиган кўшиқларни маромига етказиб куйлашар, очик майдонларда беш минг, ўн минг кишилик мухлислар тўпланар эди. Ёшлар, киз-йигитлар Муҳаммад Юсуф шеърятининг шайдоси эдилар. Ўзбекнинг дардини, бағрикенглигини, деҳқонларнинг шан-шукуҳини кутлаган шоирини кўрмай туриб севиб қолишган эди. Истеъдодли, ёш хофизларимиз эхтирос, ҳаяжон, шавқ билан куйлар, одамлар майдонда дарёдай тўлқинланарди. Унинг шеърлари кирган даврада ўзбекнинг Ватан таърифи юракларга тошқин солар, соддагина, камтарин сатрлар заманида буюк муҳаббат изҳори аён эди.

Истиқлолнинг дастлабки йилларида янграган «Халқ бўл, элим», «Улуғимсан, Ватаним» муҳташам байрамларнинг файзи бўлиб, юракларга тошқин солиб, кўнгилларни ўстиради. Шоирнинг самимияти, тоза кўнглининг ойнаси эди у битган шеърлар.

1999 йилнинг ёзи. Қадим Бухорога бордик. «Мулоқот» кенгашининг учрашувлари бўларди. Унутилмас олим Нажмиддин Комилов, шоира Шарифа Салимова, Муҳаммад Юсуф ва камина. Бухоро пединститути тала-

балари даврасида шоир шеърларини ёд ўқир, мухлислари унга бот-бот савол берар, учрашув файзу шукухга тўлиб борарди. Шоир шеърларини жуда содда, дехқончасига, бепардоз ўқир, бировларга ўхшаб овозини баралла қўймас, мухлислар нафас ютмай тинглашарди. Сўнг дехқон қизлар даврасига кўчди шеърхонлик. Сухбат тугагач ҳам уни бир давра қизлар ўраб олди ва биз салқинда соялаганимизча у қизлар қуршовида қарийб йигирмата шеър ўқиди. Шоирнинг мисралари ялпизга, райхонга, лолақизғалдоққа айлансаю шеърпараст шўх қизлар уни чеккаларига тақиб олсалар. Унда ички бир назокат, шоира опаларини эъозлаш туйғуси кучли эди.

Мухаммадjon Ўзбекистон Олий Мажлиси депутати бўлганда ҳам ўша-ўша оташин сўзли шоир ва камтарин инсонлигича қолди. Уюшмамизга раис ўринбосари бўлиб келгач ҳам, асал айнимас деганларидек, меҳрибон укамизлигича бизларнинг ҳурматимизни жойига қўйди. Уюшманинг Наврўз, Мустақиллик байрамларидаги тадбирларига шахсан ўзи кўнғироқ қилиб тақлиф этар, Ойдин опа, байрам дастурхонига «Саодат»нинг барча қизларини олиб келинг, дерди. У жуда эрта кетди, кутилмаганда мухлисларини армонда қолдирди.

Дилбар шоирамиз, нозиккина елкасида ҳижрон тоғини кўтариб келаётган Назирахон ёри, йўлдоши ёдини азиз тутиб, шоир номидаги жамғарманинг ишларини йўлга қўйди. Адабиёт боғимизга шоирнинг қизи Мадинахоннинг сўлим шеърлари кириб келмоқда. Халқимиз уни бир лаҳза ҳам унутгани йўқ. У бинафшадай, кўкламдай баҳорий шеърлари билан ҳамон сафда келмоқда. Унинг кўшиқларини саҳналар, катта майдонлар ҳамон соғинади, армон қилади. Унинг булбулга айтадиган гаплари кўп эди. Булбуллар соғинади уни. Соғинчларда яшаган шоирни ким айтади кетди деб...

МУҲАММАД ЮСУФДАН СЎЗЛАТМАНГ МЕНИ...

Муҳаммад Юсуф ҳақида хотира ёзиш мен учун жуда оғир. На чора, тақдир экан, Аллоҳнинг ҳукми ҳукм экан-да. Тан бериб, кўникишдан бошқа иложи йўқ. Қайси бир эсдалиқларни айтай: Дўрмон ижод уйида кўшничилик, шеърхонлик қилганимизними, кечикиб келган чоғларидаги аразларними, балиқчилик адабиёт ихлосманди Бегижон Раҳмонов билан бўлган саргузаштларними, муҳтарама онаси Энахон аянинг иккимизга умрбод ака-укалик учун қўл очиб фотиҳа қилганиними, Муҳаммаджоннинг Норин ва Қорадарёнинг бир-бирига кўшилиб, чайқалиб, муаззам Сирдарёга айланиб кетган жойида туриб, ҳайратлангани, буюк Сирдарёга тикилиб нималарнидир пичирлаб шеър тўкиган онлариними?

Муҳаммад Юсуф олмос киррали истеъдод эгаси, ҳалқчил шоир бўлди. Унинг шеърларида ҳалқ ижоди оҳанглари яққол кўринади. Сатрлар қуйма, сўзлар халқона, фикрлар тиник, ҳароратли. Шоирнинг юрак уриши ҳар бир шеърда намоён, унинг майин овози ўқувчи қалбини жунбушга келтиради, ўйлашга мажбур қилади. Шу сабаб барча шеърлари ўз-ўзидан кўшиқ бўлиб кетаверади.

Абадий муҳаббат мавзуси шоир ижодида жуда нозик туйғулар, нафис қочиримлар, ўзбекона лутф пардасига ўралгандир:

*Қизил гул, қўйнимда ухлаб ётган гул,
Қўллари бўйнимда ухлаб ётган гул...
О, менинг кўксимда йиғлаб ётган гул,
Кўнгил, сенга яна не керак, кўнгил?*

Муҳаммад Юсуф Пушкин ва Лермонтов, Чўлпон ва Усмон Носир, Миртемир сингари туғма истеъдод соҳиби эди. У устозлари Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Муҳаммад Али сингари юксак парвозларга шайланган эди. Унинг ижод замирида кенг билим, фалсафий мазмун, чексиз илҳом бор. Фазилати эса соддалик ва ихчамликдир. У қайси мавзуда ёзмоқчи бўлса, ўтли илҳом қалбини элитмагунича, «дард» авжига чиқмагунича қалам тутмайди.

Муҳаммад Юсуф ижодкор сифатида ўзига хос бемисл бадиийёт наъмунасини кашф қила олди. У шеърят ҳақида ёзар экан, шундоқ дейди:

*Юрагим-ей, бошлаб келдинг
Мени қайга?
Бағрим ўхшар пора-пора
Бўлган найга.*

У ўзи суйган марҳум шоирлар Асқад Мухтор ва Шавкат Раҳмон руҳини эслаб битади:

*Икки жаҳонгашта,
Иккита қўшни,
Ётибсизми бериб зах ерга тўшни?
Эртага мен борсам койимасмисиз,
Эртага мен борсам, орангиз бўшми?*

Шоир ижодида Мустақиллик, Ватан ва халқ образлари умум миллат дарди билан йўғрилиб, нурланиб кетди. У халқимизнинг жасур Йўлбошчиси – Юртбошига бўлган меҳр ва ихлосини янгроқ овоз билан куйлади:

*Дарё бўлиб жўшгин энди завқи улуг,
Байрамингда севинч кўз ёшинга қуллуқ,
Юртим деган жасур Юртбошинга қуллуқ,
Унга қанот бўлай десанг – халқ бўл, элим!*

Муҳаммад Юсуф адабиётимиз кўкида момогулдурак-дай садо берди, чакмоқ чакди, Рухият оламини бир давр ёритди, номи эса тиллардаю дилларда қолди. Мотам кунларида унга бағишлаб, юрагим тўлиб «Достон-марсия» ёзиб, ўзимни бировз юпатишга ҳаракат қилганман.

Мана ўша асардан бир парча:

*Дерлар: «Тугишгандан тутинган аъло»,
Ака-ука бўлдик тишлаб битта нон.
Бугун ташлаб кетди, йўқдир тасалло,
Наҳот ул аҳд-паймон ёлгондир, ёлгон.*

*Қақшатиб қўйди у – дўсти севарим,
Тили бурро эди, шеърга чеварим,
Уни ёд олмоқ бўлди ҳунарим,
Ул эди назм аро тоза шакарим.*

*Нечун ташлаб кетди ижод богини,
Нечун олиб кетди шеър қайногини,
Бизларга қолдириб ҳижрон догини,
Ҳар қалбда тиклади ўз байрогини.*

ЎЗБЕКОНА ШЕЪРИЯТ

Муҳаммад ака ўз шеърларига куйиб қўйгандек ўхшарди: содда, рост, самимий... Айганча, самимий дегани нимани англатади? Кўп ишлатилганидан деҳқоннинг кетмонидек ялтиллаб кетган бу сўзнинг қиёфаси қанақа? «Унинг шеърларидан самимият балқиб туради», деб ёзишади олимларимиз. Ҳеч тасаввур қилолмайман-да. Ёки бу юракдан чиққан, дўстона айтилган гап дегани бўлсами?

Каминанинг ожиз фикрича, истеъдод кирраларидан бири – самимият. Бу таъриф остида мардоналик, тўғрилик, тил ва дил бирлиги, инсон қалбини теран ҳис қилиш, ҳолатга кира олиш... лар бор.

Муҳаммад аканинг дастлабки шеърларини ўқиганимда қизғалдоқзор адирда почалари шимарилган ўспирин куёшга қараб шошмасдан кетаётгандек туюларди. Яна унинг шеърларидан эндигина қўшқулоқ бўлган ялпизнинг ҳидларини туярдим. Хуллас, ғирт ўзбекча манзара, кайфият эди бу. Тўғри, ҳаммамиз ўзбекча ёзамиз, лекин ҳамма ҳам ўзбекона ёзолмас экан.

*Муҳаббат, эй гўзал изтироб,
Қоматимни букиб қўйдинг-ку.
Кўкрагимга қўлингни тираб,
Юрагимни тўкиб қўйдинг-ку...*

«Юрагим адо бўлди», «вайрон бўлди», «яра бўлди», ҳатто, «харж бўлди» каби китобий жумлалар кўп. Муҳаммад ака эса росмана халқона қилиб айтади. Юраккинанг тўкилиб кетади.

Ёшликдан жуда шеърсевар эдик. Яхши шеърлар ўзидан ёд бўлиб қоларди. Бир-биримизга айтиб чарчамасдик. Мусобақалашардик ҳам. Севимли шоирининг суратларини альбом қиладиганлар ҳам кўп эди. Қизиқ, газет-журналда чиққан расмига қараб одамнинг яхши-ёмонлигини сезса бўлади. Сизга ҳам шундай кўринадими? Муҳаммад Юсуфнинг «Ёшлик»даги катта сурати талабаларнинг деярли ҳамма ётоқхонасида осиклик турарди. Ўша ним табассум, кўз алланечук ёшинқираган. Очиғи, баъзи қизлардан ўша расмларни рашк қилардик. Биз ҳам шоирликка ўзимизча номзод эдик-да.

1988 йил. Биз филология факультетининг иккинчи курс талабасимиз. Замон олағовур, рост-ёлғон аралаш, қизил империя тагига сув кета бошлаган даврларни яхши эсласангиз керак. Ижтимоий дард деганда, албатта, унга малҳамдек бўлиб Муҳаммад аканинг шеърлари ёдингизга тушар. «Бободехқон», «Ўзбек иши», «Нега йиғламайсан», «Уруш бўлмасин», «Пахта», «Биринчи синф болалари», «Сўроқ» ... ҳар бири жамоатчилик томонидан катта воқеа сифатида қабул қилиниб, қизғин муҳокама-мунозараларга сабаб бўлганди. Ўша йили ёз бошида Фарғонадаги Марказий стадионда катта концерт ташкил қилинди. Сизга ёлғон, менга чин, футбол томошасигаям бунча мухлис тушмайди: ўтиргани жой йўқ, тумонат одам. Сабаби бор эди-да, кимсан Таваккал Қодиров бошчилигида буёғи Охунжон Мадалиев торини созлаб турган бўлса, буёғда эса Анвар Обиджону Муҳаммад Юсуфнинг чиқиши кутилаётган бўлса... Концерт ўз йўлига, Анвар аканинг олтиариқча ҳазилга йўғрилган шеърлари томошабинларни бир қийқиратиб олди. Устоздан сўнг навбат «ёшларнинг севимли шоири Муҳаммад Юсуфга» берилди. Муҳаммад ака ўзига хос сал қийрихонроқ одим отиб, минбарга кўтарилди. Стадион сув қуйгандек жим. Халқ ўз дардкаш шоиридан ҳар доим-

гидек кутилмаган бир шеър кутяпти. Шоир бироз бўғик, узук овозда «Дўппи» шеърини ўқий бошлади. Мен атрофга қарайман: минглаб мухлис нафас ютиб, саратонда чўллаган йўлчидек ютоқиб тинглаяпти. Ниҳоят шеър якунида фикр портлади: «Бошга лойиқ дўппи йўкми ё Бош қолмади дўппига лойиқ!» Стадион ларзага тушди. Одамлар жон-жаҳди билан қарсак урар, ёшларнинг олқишлаб қийкиришидан қулоқлар батанг бўлди. Ёнимда ўтирган Абдулла дўстим қўли билан ишора қилиб бир нарсалар деди. Қарасам, бир киши майдонни кўндаланг кесиб шоирга қараб шитоб боряпти. Минбарга енгил кўтарилдию қўйнидан яп-янги Марғилон дўппини олиб, совринни кўз-кўз қилаётгандек боши узра кўтариб намойиш этди-да, меҳр билан, эхтиром билан шоирнинг бошига кийгазди. Яна қарсак, яна олқиш. Бу ўзига хос совринда ўзбекона тимсол бор эди, назаримда.

Ўша куни окшом Водилда – Турсунали полвонни-кида меҳмон бўлдик. Полвон акани биласиз, яхши шеърнинг, ҳақиқий шоирнинг қули. Эҳ-хе, бу дарёдил инсон туфайли қанчадан-қанча ижодкорлар бир-бирини таниган, топган, кўнгли ўсган. Шу кеча ҳақиқий назм ва наво кечаси бўлди. Асосий қаҳрамон, албатта, Муҳаммад Юсуф. Табиийки, даврадагилар шоирдан янги шеър сўрашди. Муҳаммад ака шошмасдан чўнтагидан тўрт букланган қоғозни олди-да, «тандирдан янги узилган, ҳали ўзим ҳам ёд олганим йўк, сизлар биринчи эшитувчисизлар. Турсунали полвон ўқишга миллий кийимда борса, ректор бу Маданият институти бўлса, тўн кийиб юриш мумкин эмас, деганмиш», деди-да, машхур «Тўн»ини ўқий бошлади.

*Ўзбекнинг тўнини енглари узун,
Ўзбекнинг жўнини енглари узун.
Енги узун кўйлак кийманглар сизлар,
Маданият даргоҳида ўқисангизлар...*

Хизмат қилиб юрган мезбон болакай ҳам шеърга маҳлиё бўлиб, қўлида чойнак билан эшикка суянганча қотиб турарди. Шеър ниҳоятда равон, қуйма, табиий, худди Водилсойнинг кумуш сувидек роҳатижон эди. Бирпасдан кейин Полвон ака мени таърифлаб даврага таништирди ва Муҳаммад акадан изн сўраб, каминага навбат берди. Ёшлик экан-да, хотира тиник, қон қайноқ, қойил қолдириш, таассурот уйғотиш истаги жўш урган... Шоир менга ёнидан жой бериб, «ана энди ўқи», деб буюрди. Полвон ака давранинг уёқ-буёғида гаплашаётганларни «тшш» деб кўрсаткич бармоғи билан ёлғондакам пўписа қилиб тинчитиш билан овора. Шеър айта бошладим. Гап-сўз аста-секин тинчиб, даврадагилар таажжубланиб бир-бирига қараб, қош кўтариб имо-ишорага тушди. Мен ҳозиргина Муҳаммад ака ўқиган «тандирдан янги узилган» шеърни тутилмасдан бамайлихотир ёддан айтиб бермоқда эдим. Шеър тугади. Шоир менга бироз ажабланиб, ҳам иккиланиб қаради. Кейин гап нимадалигини тушуниб, «Қойил! Икковимиз битта шеърни ёзиб қўйибмиз-а», деб ҳазиллашди-да, сочимдан ғижимлаб, пешонамга пешонасини дўстона уриб қўйди. Шоирнинг илтифотидан даврага янада файз киргандай бўлди...

* * *

«Мен жумла жаҳонни севаман, бутун инсониятга жоним садаға», деб айтиш осон. «Бутун дунё оналарига гулдан хайкал қўяман», деб ҳаммаям айтолади. Лекин биттагина одамни яхши кўриш, кадрлаш, унга яхшилик қилиш анча мушкул иш. Ён кўшнисига керак пайтда ёрдам беролмаган одам жаҳонга нима қилиб берарди дейсиз. Буюк Навоий бежиз «Кимки бир кўнгли бузукни хотирин шод айлагай...» деб ёзмаган.

1994 йили Набижон Боқий раҳбарлигида Шоҳимардонга борадиган бўлдик. Набижон ака «Муҳаммад

бир зиёрат қилиб келайлик деяпти, йиғиштиринг майда-чуйда ишларни, кетдик», деди. Хўб, дедик. Эртаси оқшом Андижон поездига Мусулмон Намоз, Салим Ашур, Муҳаммад Шариф... чикдик. Азонгача уйку тугул, ёнбошлаб ётиш ҳам бўлмади. Тонгда Бағдод тумани марказидаги Фуркат станциясида бизни Абдуқаҳҳор Абдусаматов кутиб олди. Мезбонликнинг расм-русумлари бажарилди. Ҳозир «Тохир-Бағдод» ижод уйи жойлашган толзорда юзлаб одам йиғилган, байрамона шукуҳ ҳукмрон эди.

Ростдан ҳам Муҳаммад Юсуфдек шоир билан юзмаюз учрашиш, шеърларини ўзидан эшитиш кадрини билган одамга тўйдай гап эмасми? Ахир халқнинг ўз шоири оила аъзосидек қадрдон бўлиб қолади, асарларини ҳар бир одам мен учун ёзилган, менинг ичимдагини ёзган, деб ўйлайди. Салим Ашур иккимиз ҳам шеър ўқидик, олачалпоқ қарсақ бўлди. Муҳаммад ака кўнглимизни кўтариб, халқдан дуо олиб берди. Сўнг Бағдоддан Шоҳимардонга йўлга чикдик. Кўли Қуббон, Ёрдон азиз каби қутлуғ манзилларда уч кун истироҳат қилдик. «Ёз фасли, ёр васли, дўстлар суҳбати» бир умрга эсдалик бўлди. Гаплашилмаган мавзу, тегилмаган масала қолмади. Бироқ ғийбатлашмадик. Қайси шахс ҳақида мундайроқ гап кўзғолса, Муҳаммад ака оғизга урарди: «Ҳеч бўлмаса, Шоҳимардондан уялинглар. Ўша одамни ўрнига ўзингизни қўйиб қўринг-чи! Уларга ҳам осон эмас...» Мен аканинг бағрикенглиги, олижаноблигига яна бир бор беш кетдим.

Шоҳимардон марказидаги томоша майдонида иттифоқо устоз Йўлдош Сулаймонни учратиб қолдик. У киши уч-тўрт марғилонлик ижодкорлар билан дам олишга чиққан экан. Узоқдан тўлиб-тошиб, қувончдан чарақлаб, қучоғини очганча Муҳаммад акага пешвоз юрди. Шоир-

ни азамат кучоғига оларкан, тинмай «Улуғим, улуғим-а», дерди. Йўлдош ака тушлик чоғи чўнғара гуручига ош дамлатиб, бизни сийлади. Муҳаммад Юсуф аҳён-аҳён адибга жавобан аския қилмоқчи бўлар, ўхшаса-ўхшамаса Йўлдош ака тиззасига шаппатлаб, осмонга қараб, силкиниб куларди...

Меҳмонларга харидор кўп, айниқса, шоирга «бир пиёла чой» таклиф қилганлар сон-саноксиз. Мен кишлоғимга ўтиб, уйдагилар билан хайрлашиб келадиган, кейин Тошкентга қайтадиган бўлдик. Бирдан Муҳаммад ака «мен ҳам сен билан кишлоғингга бораман», деб машинага чиқволди. Ҳолатимни тушуниб турибсиз, менга ноқулай, шундай шоирни ҳеч бир тайёргарликсиз ҳовлига олиб бораманми? Гап эшитишим аниқ. Айниқса, Илёс акам: «Бир оғиз хабар бериб кўймайсанми, кўй-пўй ёнбошлатиб кутиб олмаймизми? Ҳа, бола-я» дейиши аниқ.

Ҳозиргидек эсимда: сўрида ўтирибмиз. Тепамизда ранг ола бошлаган узумлар август шабадасида сокин чайқалади. Акага ҳовлимиз маъқул тушди. «Кенг, саришта экан, ўзбекнинг ҳақиқий ҳовлиси шу-да», деди тандирга ишора қилиб. Дадам ишда экан, аям дарров чой дамлаб келди. Муҳаммад ака кутилмаганда аямга юзланиб: «Ая, мен қанақа шоирман», деб сўраб қолди. Аям: «Вой Муҳаммаджон, сиз энг зўр шоирсиз-да, буни ҳамма биладию», деди чой қайтариб. Шунда устоз овози бошқача товланиб, «аяжон, ўғлингиз мендан ўн марта зўр шоир, ҳали кўрасиз, мен айтди дейсиз, фақат буни жойи Тошкентда, мени ёнимда», деди. Аям кўзларига ёш олди. Билиб турибман, бу гаплар онанинг кўнгли учун, менинг келажгим учун бўрттириб айтилганди. Муҳаммад аканинг шуҳратига яқинлашишга мендакаларга йўл бўлсин. Устоз одамни, айниқса, онани мана шундай кадрлар эди.

Муҳаммад ака турмушнинг майда икир-чикирларига берилмади, ўткинчи туйғуларга ўралашиб қолмади. Куйлаганда бор овози билан рўй-рост баланд пардаларда куйлади. Ҳаётини, ижодини буюк мақсадларга бағишлади. У ўз халқини, тупроғини, Ўзбекистонини беғараз яхши кўрарди. Ишончим комилки, агар керак бўлса, Ватан учун ҳеч иккиланмай жонидан кечишга тайёр эди. «Ўзбекистон мени онам, кимки унга қўл кўтарса, қўлларини уриб синдираман», деганда ҳақиқий фарзанднинг, ориятли йигитнинг иқрорини, яъни ўзининг чин сўзини айтганди.

Аканинг Ватан ҳақидаги кўшиқлари минглаб ёшларни тарбиялади, тўғри йўлга солди. «Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон!» деб ҳайқирганда юракларга ларза тушди, Ватан қадрини, озодлик бахтини англади. «Иддаолар қилмай» халқини севган, Истиклол куйчисига айланган шоир ўз навбатида Юртбошидан, юртидан меҳр кўрди, ардоқланди. Давлатимиз раҳбарининг «Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор» рисоласида халққа, Ватанга «Муҳаммад Юсуфдек шоирлар зарур»лиги алоҳида таъкидлангани шоир ижоди ва шахсиятининг моҳиятини яққол кўрсатган. Ижодкорга кўйилган мезондан келиб чиқиб қарайдиган бўлсак: «Эй одамзод, кўзингни оч, сен нима учун яшяпсан, инсон деган юксак номга муносиб бўлиш учун нима қиляпсан?» деган саволларни китобхон олдида, жамият олдида қатъий қилиб кўя олди. Чунки бундай саволни кўйишга унинг маънавий ҳуқуқи бор эди.

Муҳаммад Юсуф катта билим ва ҳаётий тажрибага, кенг дунёқараш, юксак ижодий маҳоратга эга, шу билан бирга, кучли ирода ҳамда фидойи юрак соҳиби эди. Аини сифатлари билан Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуф бизга унутилмас сабоқлар бериб кетди.

ЭЪТИБОР ЭЛДАН БЎЛСА

Умр мазмуни – умримиз изида таралган нурдир. Бу нур сўз нури бўлса, бир дилдан таралиб, минг дилни нурлантиради. Бу нур ҳикмат ва ҳақиқат, гўзаллик ва муҳаббат нури бўлса, кўнгиллар кўшида офтоб мисол порлайди.

Муҳаммад Юсуф – дилида кўри, сўзида нури бор шоир эди. Хотира уйғонса гўзал деган ибора қалбимизни қалқитади. Аммо ана шу гўзал хотирани уйғотгучи соҳиб ўз эзгу амаллари билан жону жаҳонимизни забт этиб қўймаганми? Уни биз ўзимиздан, қалбимиздан айро тасаввур этолмаймиз. Чунки у ўз тиниқ кўзгуси билан ҳамиша қаршимизда.

Сиз Ватан ҳақида ўйласангиз, у сизга Ватанни қандай севишни, кадрлашни ўргата олади. Сиз севги, муҳаббат ҳақида хаёлга чўмсангиз, у севганда ўзини унутиб севади. Сиз беихтиёр мен ҳам шундай севолсам эди, дейсиз. Сиз кўриб кўзга илмаган қизғалдоқни у гўзалликнинг энг ёрқин тимсолига айлантира олади. Наҳотки... деган сўз қалбингизни қитиқлайди. Наҳотки мен буни аввалроқ ҳис қилмагандим, кўролмагандим, дейсиз. У сизга бу олам гўзаллигини, инсоний муҳаббатни, дардни, аламини сиз кўришни тасаввур қилгандек кўрсата олгани учун ҳам уни ўзингиз қадар яхши кўра бошлайсиз. Тўғрироғи, тан оласиз.

Муҳаммад Юсуф ўз она Ватанини қандай севган бўлса, ўз ёнида, ўзидан узоқда юрганларни ҳам ана шундай иддаосиз тан олдирган шоир эди. Аслида, инсон ўз ожизлигини ўзи билан ўзи ёлғиз қолганда сезади. Бир қалам соҳиби ўзга ижодкор олдида ўз камчиликларини тан олишни истамайроқ туради. Айниқса, шоирлар... Ҳар

ким ўзича «мендан зўри йўк», дея офтобланади. Шоирнинг «шоирлиги» ҳам балки шундадир. Аммо адолат ва ҳақиқат тарозиси ҳам, эътироф тарозиси ҳам, ўқувчининг кўлида, халқнинг кўлида. «Менинг шеъримни ўқинг, менинг шеъримни кўшиқ қилинг, мени китобимни сотиб олинг», дея ўзгадан талаб қилиш заифликнинг бир кўриниши. Демокчимизки, ҳурматни талаб қилиб олиб бўлмайди.

*Тилаб олган ҳурматдан,
Гадо топган нон яхши.
Сотқин кўрган иззатдан,
Чиқиб кетган жон яхши.*

Оқил, одил одамлар Яратгандан ўзига тилаган эзгу ниятларини ўзгаларга ҳам илиниб яшайди. Бахт тилашдан осон ният йўк. Аммо бахтли бўлиш учун курашишни барча ҳам ўргата олмайди. Шунинг учун ҳам улуғлар «бахтсизликни енга олган одам бахтли», деганлар. Нимани нимадек, кимни қандай севиш керак? Бу ҳам айтишга осон. Вале, Ватанни қандай севиш кераклигини насихат билан юракка муҳрлаб қўйиш мумкин эмас.

*Ҳар кимнинг ҳам сочларига оқ тушсин,
Ажин тушсин, юзларига доғ тушсин.
Ҳар кимнинг ҳам қувват кетиб белидан,
Кўлларига асо – бир таёқ тушсин.*

*Имони соф, юзга кириб ёруғ юз,
Тўйлар қилиб елкасидан тоғ тушсин.
Жисмига сўнгги сафар олдидан
Ўз боласи кўлидан тунроқ тушсин.*

Беҳисоб шукурки, менга Муҳаммад Юсуф билан узок йиллар ҳамкор, ҳамфикр, ҳамдард бўлиб юриш насиб эт-

ган. Кейинги йилларда Паркентнинг Кумушкон, Сўкок дам олиш уйлари том маънода шоирнинг ижод уйига айланганди. Муҳаммаджон билан Кумушкон дам олиш уйида ўн кунлаб бирга ижод қилганмиз. Дам олувчилар, туман аҳли билан кўплаб учрашувларни бирга ўтказганмиз. Назирахон қизчалари ҳали ёш пайтида хонадонимизга келиб турган. Улар эр-хотин онам раҳматлининг кўп бор дуоларини олишган. Талайгина гўзал суҳбатлар, унутилмас дамларнинг гувоҳи бўлганмиз. Муҳаммаджон менинг кўз ўнгимда, мен унинг ҳузурида қанчалаб шеърлар ёзганмиз. Булар алоҳида мавзу. Аммо сўзимнинг исботи учун бир мисол келтирай.

Кумушкон дам олиш уйининг 27-хонасидамиз. Муҳаммаджон мендан сўраб қолди:

– Маҳмуд ака, ёшингизни аниқ айтсангиз?

– Худо хоҳласа, 40 ёш.

– Қирқдан ошганларнинг армонини бир шеър қилмайсизми?

– Худо берса, илҳом келса ёзарман.

– Йўқ, шоир бўлсангиз ҳозир, менинг кўз олдимда ёзасиз, мен ташқарига чиқиб чекиб келаман, – деди қатъий.

Ноилож қолдим. Ишга киришдим.

*Гулим, айт, гуноҳлар мендами ёлғиз,
Биз нечун учрашдик қирқдан ошганда?
Тушларимда йиғлар узун соч бир қиз,
Биз нечун учрашдик қирқдан ошганда...*

Йигирма беш дақиқада 16 сатр шеър ёзилди. Шоирга ўқиб бердим. Устоз Абдулла Ориповнинг бир ҳазиломуз гапини эслади-да: – Ака, бўлди дейишга тўрт сатр етишмаяпти, – деди. Орадан беш дақиқа ўтиб, тўрт сатр ҳам қоғозга тушди.

*Алтомишга ўзим бермаган чоғда,
Барчин бўлиб излабмидинг фироқда.
Бу дунёдан ўтар бўлдик қийноқда,
Биз нечун учрашдик қирқдан ошганда?*

Муҳаммад Юсуфнинг она зотига меҳр-муҳаббати, хурмати, иззати бўлакча эди. Шоир бежизга «Кимда ғам кўп бўлса, у менинг онам!..» деган эмас.

Она – умримиз боғидаги беминнат боғбон. Она – меҳримиз дарёсининг мироби. Соғинч деган сўз ҳам она қалбида биз билан бирга туғилган. Дунёда ҳеч зот она ўз фарзандини соғинган каби соғинмаса керак. Онасини соғинган фарзанд ҳам соғинчдан туғилган соғинчга ўхшайди.

Муҳаммад Юсуфнинг шеърларига кўр берган ҳам ана шу соғинч десам ёлғон демассиз. Муҳаммаджон кўплаб шоирларга насиб этмаган ажиб туйғу соҳиби. У ўзгалар дардини, алам, изтиробини, севги-садоқатини ҳис қила оладиган шоир. Муҳаммад Юсуф шеърятининг мухлиси бўлган бир талаба қизимиз «унинг шеърлари ёш танламайди, жинс таланмайди», деганида нақадар ҳақ эди. Зеро, инсон чекаётган дарду изтиробни, ҳис қилаётган қувончу ташвиши билан бир-бирини сўзсиз ҳам англай олади. Сукутдаги садони тинглай олган одам асл шоир. «Ҳақиқат ҳайқирикни хуш кўрмайди, болам», дердилар онам раҳматли.

Муҳаммад Юсуф она зоти, аёл зоти ўю хаёлларини ниҳоятда теран ҳис қилолган. Унинг «Онамдан хат» номли шеъридаги мана шу мисралар ҳеч бир изоҳга муҳтож эмас.

*Ўғлим, жисгарғушам, айтгин-чи, наҳот,
Ачинмайди жонинг онанг ҳолига.
Мени тўшакларга михлаб қўйди бод,
Келсанг, бир кўрсаму... ўлсам, майлига.*

*Чакка ўтган эски томга ўхшайман,
Кўзимдан ёмғирлар тўкилар тинмай.
Бу ёруғ дунёда борми, билмайман,
Ўз ўғли йўлига интизор мендай.*

Интизор дил – дарёсини излаб оқиб бораётган ирмоқ.
Интизор нигоҳ – қуёшини кутиб, киров остида какшаб турган майса. Шу интизорлик, шу соғинч бор экан, инсон инсонлигини унутиб қўя олмайди. Шу интиқ нигоҳлар бор экан, дилларда муҳаббат ўти сўнмайди. Муҳаббат бор экан, шоирлар яшайди. Муҳаммаджоннинг ўзи айтмоқчи шоирларнинг қабри бўлмайди, асл шоирлар юракка кўмилади.

Муҳаммад Юсуф ҳақидаги хотира бу эзгулик ҳақидаги, муҳаббат ва гўзаллик ҳақидаги хотира. У нимага қўл урса, қойил қилишга ҳаракат қиларди. Ҳатто бир инсон сифатида ўжарлиги, инжиқлиги, айниқса эркалиги ўзига ярашарди. Шоирнинг бетакрор шеърияти тимсолида ундан халқимизга меҳр қолди, муҳаббат қолди. Бу аввало она Ватанга, заҳматқаш, меҳнатқаш халқига, жонажон Ўзбекистонига бўлган муҳаббат.

*Ёмғир ёғар шитирлаб,
Нурми инак толалар.
Баҳор келса қиқирлаб,
Қирга чиқар лолалар.
Лолалар ҳар жойда бор,
Бизда бори қайда бор?*

Дунё кенг. Бу оламнинг сўлим-сўлим гўшалари бисёр. Аммо шоир айтмоқчи, Шоҳимардон ҳам, гўзал Сурхон ҳам, Самарқанд ҳам фақат жаннатмакон Ўзбекистонда. Энг муҳими, кўнгиллари бошларидаги рўмолларидек оппоқ, ғанимга ҳам омонлик тилагувчи момолар бизда. Уйига меҳмон сиғмай қолиб, кўрпа-тўшаги етмай қолса

тўнини тўшаб берадиган миллат – Ўзбек, биз бўламиз. Ана шу фахр, ана шу ифтихор шоирнинг аксарият шеърларида бодом гулларидек кўпириб туради.

Муҳаммаджоннинг «Кўҳна қудуқ» достонида шундай жумлалар бор: «Кўксингда саволинг бўлмаса дунёга нега келдинг, отингдан айланай, Инсон?» Имонда, эътиқодда, киндик қони томган она заминга муҳаббатда собит ҳар инсонни қалбида бир савол юз очади. «Элу юртимга муносиб фарзанд бўлолдимми, тарбиялаб камолга етказган, оқ сут берган ота-онам мендан розими, сафларда ўрним, кадрим борми?..» Шу саволлар олдида юзи ёруғ одам юрт йўлларида қаддини ғоз тутиб юра олади.

Бировдан қарзи бор одам елкасидаги юкни ирғитиб ташлолмайди. Элу юрт, Ватан олдидаги қарзини ҳис қилган инсон ҳам ҳамиша хушёр ва тийрак назар билан юради. Тийрак назарли шоиргина «Жайрон, нега кўзинг тўла ёш?» деган саволни бера олади. «Капалаклар одамлардан меҳрибон», дейиш учун капалакларни ғуборсиз назар билан кузатмоқ даркор.

*Босма, бу майса – қулғу,
Майсалар – қувноқ ўтлар.
Кўзёшу қулфатлар у –
Қирувчи самолётлар.*

Майсани асраш даркорлигини, у она тупрокнинг қулғуси эканлигини, ҳар бир жонзотни, ҳар бир набототни асраш бу инсоннинг ўзини, қалбини, айни пайтда Ватанни асраш эканлигини Муҳаммад Юсуф ўз шеърларида насихатсиз айтади. «Синглимга мактуб» шеъридаги ўзи туғилиб камолга етган қишлоқ манзарасини, демакки, Ватан сувратини қанчалар моҳирона чизган.

*У ёқда шотутлар
Тўкилар сувга,*

Қуёшли юртимиз ёзининг кўксига бунингдек гўзал ташбеҳдан тумор тақиш Муҳаммад Юсуфга хос топилма. Шеърятдаги бу соддалик талайгина мураккабликлар имтихонидан ўтган шоиргагина насиб этади. Айни пайтда Муҳаммад Юсуф мустабид тузум даврида халқимиз бошига тушган азоб-уқубатларни шу қадар алам ва ўкинч билан ёзадики, наздимда бу шеър дostonларнинг ҳар бир сатрини, жон ипини қалам қилиб, дил қони билан битган. «Қора қуёш» достони ана шундай асарлар сирасига киради.

Ватан – аслида шоир юрагидаги гул. Шоир ҳеч қачон бу гулнинг сўлишини, завоп топишини истамайди. Унинг чирой очиши, яшнаши шоирни яйратади. Бу гулни ўзгага илиниш бу юракни юлиб бериш билан баробар. Шунинг учун ҳам Муҳаммад Юсуф:

*Фидойинг бўлгаймиз сени, Ўзбекистон,
Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон!..*

деганда нақадар ҳақ эди.

Ҳақ сўз эса элнинг элагидан ўтган сўз бўлади. Улуғларимиз «истеъдод инсонга ўзини эмас, ўзгаларни бахтиёр қилиш учун берилади», деганлар. Муҳаммад Юсуф каби бетакрор, беназир шоирлари кўп бўлган миллат, халқ ҳамиша ғурур ва ифтихор билан яшайди. Зеро, сўзимиз аввалида таъкидлаганимиздек, яхши сўз жон озиғи. Муҳаммад Юсуф шеърятидан таралган нур – бугун ўзбек шеърятининг нури бўлиб диллардан дилларга, иншооллох, эллардан элларга таралмоқда. Зеро, эътиборни элдан топган шоир завоп билмагай.

тўнини тўшаб берадиган миллат – Ўзбек, биз бў**ФУРОВ**
Ана шу фахр, ана шу ифтихор шоирнинг аксарият
ларида бодом гулларидек кўпириб туради.

ИСТИҚЛОЛ КУИЧИСИ

1991 йилнинг кўкламида Қарши воҳасидаги Некўз-нинг кўкалам адирларида шеърийатнинг гўзал байрамларидан бири бўлиб ўтганди. Ўшанда аллома шоир Абдулла Ориповнинг эллигинчи баҳори халқ тантанасига айланган эди. Биз кўклаган баҳаво адирлар гиламдек юмшоқ поёндозларида Муҳаммад Юсуф билан давралардан узоқроқ чиқиб айланган, кўксимизни тўлдирган кўхна тупроқ сарин ҳавосидан яйраб, шукуҳга тўлган эдик.

Адирдан узоқ яна адир кўринар, улар бари маҳобатли ва яшил эди. Муҳаммад Юсуф менга ўзини укадек беғубор тутарди. Унинг ҳаётида инсоний улуғвор бир нималар етилиб келаётгани сиёқидан, ақлли ва маъноли боққан беозор кўзларидан, дилбар, маҳрамона сўзларидан сезилиб турарди.

Шоир бир адирдан иккинчисига кўтарилиб бораётганимизда камоли тўлиқиб кетибми, елкасига ташлаб олган костюмини бир четга ўлоктириб, ўзини таппа адир бағрига духоба майсалар устига отди. Бир зум юзини ўтлоққа босиб қимир. этмай ётди, сўнг чуқур хўрсиниб ўтлар узра уч-тўрт юмалади ва оҳ тортди:

– Эҳ, осмонга учиб кетгинг келади, Иброҳим ака!..
Учиб-учиб баландлаб кўринмай кетгинг келади... Сизда ҳам шундай бўладими, Иброҳим ака?..

У яна бирпас юзини муздай салқин ўтларга босиб ётди. Сўнг қуввати тиклангандай сархушланиб ўрнидан турди. Ва биз оҳиста сурон солаётган даврага қайтдик.

Хушнаволарни, хушчехраларни, хушқайфиятлар, хушқинларни жуда яхши кўрарди, шундай хушдунёлар фарзандидек тутарди ўзини.

Муҳаммад Юсуфнинг кўнглига солган эканми, шу йили кузда буюк Истиклол юз кўрсатди. Муҳаммад Юсуф истиклол бағрида, истиклол муҳотида чин камол топди. Улуғ тарихий, ижтимоий ҳодисалар ўз одамларини – ўз шоирлари, ўз сиёсатчилари, ижодкор фидокорларини яратади. Муҳаммад Юсуф худди истиклол учун яратилгандек эди. У беҳад яйраб ёзди, яйраб куйлади, халқ ичида тинимсиз яйраб юрди. Зўр кадр-қиммат топди. Истиклол шоири каби майдонга чикди. У худди Махтумқулига ўхшарди. Шеър юрагидан куйилиб келарди. Сарватдор ва оҳангдор шеърлари халқ, айниқса, ёшлар қалбларида акс садо топар, уларни уфқлар сари дадил одимлашга илҳомлантирарди. Шеърлари озод халқ орзулари билан тутшиб кетган эди...

Муҳаммад!

Бир вақтлар Бухоро хақида сиз қуйидаги жумлани ёзган эдингиз: «Бухоронинг батамом соғайиб кетиши учун – обидаларнинг, бетакрор қасрларнинг буюк меъ-мори – Синоси етишмай турибди».

Бугун ҳам мен баъзан давраларда, халқ сайларида, тантаналарида, оддий кунларида Сизнинг етишмаётганингизни сезиб қоламан. Ахир Сиз мустақилликнинг илк аёзли даврларидаёқ «Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон», деб кураш майдонларига туша олган эдингиз. Элга, юртга меҳру муҳаббатингизни шу қадар содда, шу қадар суюкли айта олган эдингиз:

*Кўринганни дуолар
Қилар бизда момолар.
Ғанимга ҳам омонлик
Тилар бизда момолар.
Момолар ҳар жойда бор,
Бизда бори қайда бор?*

*Бизнинг бўстон қайда бор,
Шоҳимардон қайда бор,
Сўлим Сурхон қайда бор,
Самарқанд нон қайда бор-а,
Ўзбекистон қайда бор?*

Мен агар биз Сиздан Ватанни севишни, ёрни севишни, ардоқлашни, асрашни ўргандик десам, бу сўзимда қилча муболаға йуқ. Кўзингиз тушган бўлса, забардаст шоирамиз Қутлибека Раҳимбоевада «Айт, қандай севайин» деган сатр бор. Сиз шундай, атрофингиздаги борки мавжудотни жондан севадингиз, қарқарали, нашъу намоли севадингиз.

Ўпай десангиз «пешонаси йўқ кизғалдок»дан тортиб,
«кўзи тўла ёш жайрон»гача...

Албатта, шеърият аталмиш бу қадимий гулхан атро-
фида ўтирганларнинг ҳар бири билганини айтади. Аммо
биз Сизнинг айтганларингизнинг ҳар сатрига кўзmunчок
тақиб яшадик. Ижодкорларнинг ҳар бири меъёрига етказиб,
кўнгилларга малҳам сатрларни демоқдалар. Аммо
ҳали ҳеч ким «Кимда ғам кўп бўлса – у менинг онам»
демади. Назаримда, ғамдийдаларга ҳеч биримиз Сизча-
лик бағримизни очганимиз йўқ. Ғамдийдалиқ бизга бобо
мерос хислат, назаримда. «Ўз кўз ёшим ёмғирида тойиб
бораман» – деган эдилар Оғаҳий ҳазратлари. Ахир одам-
ни одам қиладиган, одам сонига қўшадиган ҳам шу –
ғамкашлиқ, дилдошлиқ эмасми?

Орият, Фурур, тиклик ҳақида ҳар биримиз имконимиз
қадар нималардир деганмиз, лекин бирортамиз Сиз каби:
«Буйним эгилгунча кетсин узилиб!» – демаганмиз. Бун-
дай баланд пардаларга шу қадар осонлик билан чиқиш
ҳаммага ҳам насиб қилавермайди.

Баъзан хиёл бўғиқ овозда шеър ўқишларингиз етиш-
майди. Кўнғироқларингиз етишмайди. Баъзан кечалари
бир-иккиларда телефон жиринглаб қоларди.

– Алло, Ҳалима опа, бугун «Овоз»даги шеърларин-
гизни ўқидим. Зўр. Мен шеърларингизни яхши кўраман.
Сизни яхши кўраман.

*Маъюс куним кўзим тушса,
Куюр осмон, тушунмайсан.
Мени само тушунгайдир –
Сен, эй инсон, тушунмайсан...*

*...Ғуборимдир бўйи райҳон,
Миноримдир тилим бийрон,
Мени дунё тушунгайдир,
Сен, эй нодон, тушунмайсан.*

Ҳар гал шу шеърингизни ўқий бошлашим билан юрагимга титрок киради. Назаримда, Жалолиддин Румий Ҳазратлари Кўниёнинг сершовкин кўчаларида шу шеър оҳангига мослаб зикр тушаётгандай туюлаверади. Бу туйғу фикримга қайдан ўрнашиб қолгани сабабини ўзим ҳам билмайман.

Маъюс куним кўзим тушса...

Ҳа, ҳақиқатан ҳам Сизнинг кўзингиз маъюс, ўйчан эди. Ҳам ниҳоятда суюмли эди. Агар шундай бўлмаганида Сиз шу ёшда бу қадар юксалмаган, дейиш мумкинки, бутун Ўзбекистон халқининг юрагига кириб, одамларнинг борлигини эгаллаб улгурмаган бўлардингиз. Сизни кексаю ёш бирдай яхши кўрарди. Мен учрашувларда кўп бор бу ҳолатнинг гувоҳи бўлганман.

... Сирдарёда, Гулистон театрида учрашув кетаётган эди. Севимли устозимиз Абдулла Орипов катта меҳру муҳаббат билан Сизга навбат берганларида қарсак, қийқириқ анча вақтгача театрни ларзага келтириб турди. Сиз шеър кетидан шеър ўқидингиз. Одамлар ора-орада сахнага чиқишар, ёшроқлари кўлингизни олишга интилса, катгароқлари кучоқлаб, ўпиб кетишарди.

Тириклар шу, ҳар доим ёнидаги одамни ёнида мангу юради, деб ўйлайди шекилли. Ўзи ҳам мангу юрадигандай гўё...

*Бир арслони ўтди Ўзбекнинг,
Оҳи кўкка етди Ўзбекнинг,
Баланд кетди, шонига кетди,
Жаннатнинг айвонига кетди.*

«МИНОРАДА УХЛАР ҚУЁШ БУХОРО...»

... Муҳаммад Юсуфни қачон кўрсам, бағримга босардим. Уни «Қадрдоним, жигарбандим», дея алқаганимда, қўлини кўксига қўйиб, «Сизни яхши кўраман-да, ака», – деб кўярди. 1991 йилда Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида босилган «Табассум боғи» китобимга Муҳаммаджон муҳаррирлик қилган, ўшанда боғланган қадрдонлик ришталарини узмай келардик. У Бухорога тез-тез келиб турарди. Баъзан ўзи яхши кўрган шоирлар, баъзида бир гуруҳ санъаткорлар билан ташриф буюрар ва албатта адабий учрашувларда фаол қатнашар, янги шеър устозларини мароқ билан ўқиб берарди. Хусусан, унинг «Туркман қизга», «Қизил олма», «Булбул», «Содда Муҳаммадман», «Кетар бўлдим», «Ёлғончи ёр», «Келинчак», «Файзулла Хўжаев марсияси» каби шеърларини эшитган йигит-қизлар ўрнидан туриб кетар, «Илтимос, устоз, яна шеър ўқиб беринг», дея тавалло қилишарди. Мен бу каби олқишларга такрор-такрор гувоҳ бўлганман.

Муҳаммаджон бир гал кўнғироқ қилиб:

– Ака, қайнотамни биласиз-а, Ғайбулла Саломовни!

– Албатта биламан, – дедим хушнудлик ила, – домлани адаб аҳли яхши кўради!

– Унда, эшитинг: иккаламиз Бухорога боряпмиз, – деди Муҳаммаджон хурсандлик билан, – эрталаб Когонда поезддан тушамиз. Кутиб оласизми?

– Вой, укажоним-ей, кутиб оламан эмас, сизларни бағримга босиб қарши оламан, Бухоро зиёратига олиб келаман! Соғинганман сизларни, тезроқ келинглар!

Сахарда уларни кутиб олдим. Лаби Ҳовузга етиб келдик. Бир пиёла чой ичдик, Ҳовуз атрофида сайр қилдик.

– Энди, шоир укам, – деди Ғайбулла ака менга қараб, – вақтингиз бўлса, Қоракўлга – Тилак Жўраникига борсак. Билсангиз, укамиз анчадан бери хаста...

– Бир ҳафта олдин туман касалхонасига бориб, кўриб келгандим, ахволи ёмон эмасди, – дедим Ғайбулла акага.

Йўлга тушдик. Қоракўлда, шифохонанинг катта дарвозаси олдида бизни бош ҳақим ҳамда бир гуруҳ шу ерлик қаламкашлар кутиб олишди. Тилак Жўра эндигина уйғонган, дераза олдида янги шеър хаёлида ўртанаётган каби ўтирарди.

– Жоним болам, Тилагим, нима бўлди сенга? – деди устоз шогирдининг пешонасидан ўпиб. – Мана, Муҳаммад Юсуфни ҳам олиб келдим...

– Раҳмат, устоз, – деди Тилак кўзларига куйилиб келаётган ёшларни артар экан.

Муҳаммадjon ҳам шоирни бағрига босди.

Тушдан сўнг Ғайбулла ака иши кўплиги учун самолётда Тошкентга йўл олди, Муҳаммадjon эса Бухорода қолди.

Ўшанда шоир билан адабиёт, ҳаёт, янги ижодий режаларимиз ҳақида кўп суҳбатлар қилганмиз. Муҳаммадjon тарихни яхши билар экан. Унинг «Кўхна кудук», «Қора куёш», «Осмоннинг охири» шеърларида ана шу хабардорлик ва огоҳлик ярқ этиб кўзга ташланади. Уларни қайта-қайта ўқиганман.

Иккинчи куни зиёратни давом эттирдик. Муҳаммадjonни Абу Ҳафс Кабир Бухорий, Исмоил Сомоний, Хожа Муҳаммад Бобо Самосий, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд каби буюкларнинг қабрлари бошига олиб бордим. Тиловатлар қилдик. Кўхна кудуклардан, зилол чашмалардан сув ичдик...

Бухоро ҳақида ёзганлари – Муҳаммадjonнинг бу шариф шаҳарга қилган зиёратлари чоғида юз очган ноёб гавҳарлардир.

Бухоро – буюк Ҳикмат! Муҳаммад Юсуф айтгани-
дек, «Бухоро йиглаб қўшиқ айтаётган улуғ Ҳофиз. Унинг
қўшиғини барча тинглайди, унинг товуши етиб бормаган
ер йўк...» Ҳа, худди шундай!

«Бухоронинг кўҳна қудуғидан сув ичган Ҳофиз»га ай-
ланган Муҳаммадjon яна шундай дейди: «Одамларнинг
кўкси бир-бирдан сув ичади!» Қандай ажиб бу сўзлар...

Халқ дардини ўз дардидан устун қўйган, элим деб,
юртим деб яшаган зотлар асло ўлмайдилар! Муҳаммад
Юсуф ана шундай инсон эди! Халқ дардини яхши тушу-
нарди, Халқ учун, Ватан учун ёниб ёзарди, Истиклолни
завқ-шавққа тўлиб мадҳ этарди. Муҳаммад Юсуф доимо
тирик! У бетакрор шеърларида, қўшиқларида яшайвера-
ди!

МАШХУРЛИК ДАЪВОСИ ЙЎҚ ЭДИ УНДА

Янглишмасам, ўтган асрнинг 70-йиллари бошлари эди. Пойтахтдан анча олисда – Хоразмда яшаётган эсамда, кулоғимга: «Тошкентга Андижондан ёш бир ҳаваскор шоир Абдулла Орипов ҳузурига келиб, шогирдликка олишни илтимос қилибди, Абдулла Орипов унинг шеърларини тинглаб, «Ҳа, сендан яхши шоир чиқади!», дея рози бўлибди», деган гап-сўзлар чалинган эди. Бу гаплар рост бўлиб чиқди.

Муҳаммад Юсуф устози Абдулла Ориповдан яхши сабоқлар олди, унинг панд-насихатларига камоли эҳтиром билан амал қилди. Кўп машқ этди, ўқиди, изланди, йил сайин тилга туша бориб, пировардида таниқли шоирлар сафидан ўрин олишга мушарраф бўлди.

Муҳаммад Юсуф шеърлари халқ дили ва тилига ҳамоҳанглиги, ифода услубининг содда ва беназирлиги учун ҳам назм ихлосмандлари томонидан илиқ кутиб олинди, уларда эл дарди, орзу-армонлари, ёрқин умидлари дадил қаламга олинаётгани учун ҳам миллионлаб шеърят шайдолари шоирни жону дилдан севиб қолишди. «Булбулга бир гапим бор», «Уйқудаги қиз», «Ишқ кема-си» сингари қатор китоблари ҳам қўлма-қўл бўлиб кетди, кенг китобхонлар оммасининг маънавий мулкига, хази-насига айланди.

Муҳаммад Юсуф шеърларидаги мусиқийлик ўша – ўтган асрнинг 80-йилларидаёқ кўплаб машхур санъаткорлар ва таниқли бастакорларнинг назарига тушди. Фавқулодда иктидор соҳибининг бирин-кетин ўнлаб шеърларига дилрабо куйлар басталанди. «Меҳр колур,

муҳаббат қолур», «Улуғимсан, Ватаним», «Туркман қизга уйланаман», «Кўйнимда бир ёр, кўнглимда бир ёр», «Бир қиз йиғлар» («Бевафо кўп экан дунёда»), «Самарқанд», («Мен дардимни кимга айтаман»), «Йўқлов» туркумидаги «Ох, олтин бобом-а, воҳ, тилло бобом», «Мадҳия» («Халқ бўл, элим»), «Бободехқоним менинг», «Жайрон» («Жайрон, нега кўзинг тўла ёш»), «Қизил олма», «Юртим, адо бўлмас армонларинг бор» сингари кўплаб кўшиқлари «Ойнаи жаҳон» ва радио тўлкинларида тез-тез жаранглаб, ҳам эл-юртнинг, ҳам кўшиқчилик санъати хазиналарининг бебаҳо дурдоналарига айланди.

Камина бир кўшиқнавис мақомида Муҳаммад Юсуф истеъдоди олдида таъзим қиламан. Мен ҳам Муҳаммад Юсуф билан дўстлашиш шарафига муяссар бўлганман. Унинг билан илк учрашувимиз ҳам бундан ўттиз йиллар муқаддам устозимиз Абдулла Орипов хонадонига меҳмон бўлиб борганимда кечган эди. Садоқатли шогирд ўшанда ҳам устоз ҳузурида эди. Шу-шу Муҳаммад Юсуф билан калин дўст бўлиб қолдик. У камтар, камсукум, кенгфёъл йигит бўлиб, ғурур, димоғдорлик, машхурлик васвасаси унга мутлақо ёт эди.

Камина Ёзувчилар уюшмасининг Хоразм вилояти бўлимига етакчилик қилган пайтларимда у уюшманинг ёш ижодкорлар масалалари бўйича раис ўринбосари мақомида фаолият кўрсатаётганди. Бу вазифада умрининг охиригача хизмат қилди. Тошкентга сафар қилган чоғларим Муҳаммад Юсуф билан ҳам албатта мулоқотда бўлиб қайтар эдим. Кейинчалик унинг билан Хоразм ва Қорақалпоғистон Республикасининг Элликқалъа туманида ўтказилган кўпгина адабий тадбирлар, мушоираларда бирга иштирок этиш бахтига ҳам сазовор бўлганман. У Хоразмда ҳам бир неча бор меҳмон бўлди, Хива шаҳрининг 2500, Жалолиддин Мангуберди таваллудининг 800 йиллиги тантаналарида Абдулла Орипов

бошчилигида Тошкентдан, республикамизнинг бошқа вилоятларидан ташриф буюрган бир гуруҳ шоирлар сафида иштирок этиб, Хоразм аҳли шодлигини бирга баҳам кўрди. Мушоираларда иштирок этди. Мухлисларининг самимий олқишларига кўмилиб кетди. Уни хоразмликлар ҳам, кўп сонли каттаю кичик-ёш ижодкорлар ҳам ниҳоятда қаттиқ севишар эди.

Жуда кўп ёш шоирларимизнинг, хусусан хоразмлик ёш истеъдод соҳибларининг кейинги йилларда чоп этилган китобларини бир-бир варақласангиз, Муҳаммад Юсуфга бағишлаб неча ўнлаб шеърлар, марсия ва мадҳиялар ёзилганлигининг ҳам гувоҳи бўласиз. Бу бежиз эмас, зеро, Муҳаммад Юсуф хоразмлик ёшларнинг ҳам сеvimли шоири эди ва шундай бўлиб қолаверади.

Сайди УМИРОВ,
Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган ёшлар мураббийси

ЭРКИН ЮРТНИНГ ЭРКА ШОИРИ

Муҳаммад Юсуф ҳаёти, ижоди, шахсияти ҳақида мунаққидлар, мухлислар, санъаткорлар кўп илиқ сўзлар айтишган, ёзишган, фото суратлар, кинотасмаларга олишган, ҳали яна кўп илиқ сўзлар айтилади, ёзилади, тадқиқотлар яратилади, у бунга тўлиқ муносиб, халқнинг дилидан жой олган халқ шоиридир.

Камсуқум, хокисор, маҳзун табассумли Муҳаммад Юсуфнинг турган-битгани шеър эди, вужудидан сўз ёғилиб, ҳар сўзидан назм тўкилиб турарди. Тизимлари шу қадар табиий ва самимий, жозибадор ва мафтункор, таъмли ва тотимли, содда ва теран, халқона ва мардона эдики, ўқиб, эшитиб беихтиёр лол колардингиз.

*Қизгалдогим, қирдан бўлак кошонанг йўқ,
Пешонангдан ўпай десам пешонанг йўқ...
Айланайин қаро қошу кўзингдан-а,
Ўзингдан қўймасин, халқим, ўзингдан-а...*

Эли, Ватани ҳақида шеър ёзмаган шоир, асар битмаган адиб, олим, санъаткор йўқ. Ватан ҳақида энг кўп ва энг хўп ёзганлардан бири Муҳаммад Юсуф бўлади. Буни оддий санокдан ҳам, шеърларининг мавзу, моҳиятидан ҳам, китобларидан бири «Улуғимсан, Ватаним» деб аталишидан ҳам англашилади. Шоир баландпарвоз сўзларни, ясама ибораларни хуш кўрмас, юракка жиз этиб тегадиган, чўғли, таъсирли мисралар, ҳаётий мисол, тимсол, қиёслар билан юртининг бетакрор гўзаллиги, улуғворлигини тарафдорлар билан таърифларди.

*Парижнинг энг гўзал ресторанларин
Битта тандирингга алишмасман мен...
Баҳорда Бахмалда туғилган кўзинг
Араб оҳусидан азизроқ менга...
Римни алишмасман бедапояннга.*

«Иқрор» шеърининг бу сатрлари беихтиёр Гафур Гуломнинг «Париж, Румо, Лондонга алишмайман, кўхна Шош» мисрасини эслатиб, шоирнинг устозлардан кўп нарса ўрганганлигидан дарак беради.

Президентимиз 1998 йили бир гуруҳ тарихчи олимлар билан ўтказган суҳбатида ўзбек давлатчилиги тарихини, халқимизнинг генезесини тайин этишда соҳа мутахассисларида аниқ ёндашув етишмаслиги, яхлит концепция йўқлигига эътибор қаратган, ҳадеб Бартольд, Гумилёв каби номдор муаррихлардан иктибослар келтиравермасдан, ўзбекларнинг менталитети, турмуш тарзи, Беруний каби олимларимизнинг ҳаёти, фаолиятини кенгроқ, теранроқ ўрганиш лозимлигини уқтириб, бу борада «Авесто»ни мисол келтирган ва Муҳаммад Юсуфнинг бир шеъри маъқул бўлганини айтган эди. Шоир ижодини мунтазам кузатиб борган Юртбошимизга «Ўзбек» шеъри, унинг:

*Бир қўлда беланчак, бир қўлда Қуръон,
Бир елкада кетмон, бирида иймон*

мисралари,

*Зурёдлари бўлса бир ҳовлига жам
Тўшак етмай, тўнин тўшайди ўзбек*

байтлари,

*Ёмон шеър ёзсанг ҳам бетингдан ўтиб,
Кам бўлма, болам деб, яшайди ўзбек.
Ўхшаса ўзига ўхшайди Ўзбек.*

сатрлари ёхуд «Ўзбекман» номли ва бошқа назмлари айниқса манзур бўлган бўлса керак.

Шоир кутлуғ мавзуларда сўз айтиш қанчалик масъул, шарафли эканлигини чуқур ҳис этади. «Муҳаммадга мактуб» шеърида ўзига, ҳамкасбларига қатъий талаб қўяди:

*Лочин кўкда нетар – кўзи ўтмаса,
Синдир қаламингни – сўзи ўтмаса,
Ватан десанг, ўпканг тўлиб кетмаса,
Шеър ёзишга бало борми, биродар.*

Шоир бир неча, ҳатто биргина чизги билан Ватан сувратини, халқ сийратини чизишга («Бир тўкилиб, тагин қомат тикладик»; «Оқ яқтаги янглиғ оппоқ муроди»; «Кушнинг инини ҳам бузгиси келмас»), кутилмаган қиёслар, фавқулодда деталлар, лафзий, маънавий санъатлар орқали образ, характер яратишга моҳир.

*Бошин не тошларга урди бу диёр,
Неча вайрон бўлди, қурди бу диёр.*

*Мен таъзим қиламан бугдой пойига,
Ҳали ҳеч кимса-ку бошин эзмаган.
Одамлар бор ахир, туққан жойига,
Бир бошоқ бугдойча нафи тегмаган.*

*Ялангтўшим, қўли очик, меҳри дарё,
Мушти қаттиқ, кўнгли бўшим... ва ҳоказо*

Назмлари, назарингизда, қайнар булоқдай, мисралари тоғ бағридан ўйноқлаб оқиб келаётган шалолалардай. «Истасангиз, шу топда кулдон ҳақида ҳикоя, сиёҳдон ҳақида шеър ёзиб беришим мумкин» деган гапи бор машҳур адибларнинг. Баъзилар наздида Муҳаммад Юсуф учун ҳам шеър ёзиш сув ичгандай,

писта чакқандай осон иш туюлиши мумкин. Ҳолбуки, унинг учун ҳар бир сўз, ибора, образ узоқ изланиш, ўйланиш, қайта-қайта ишлаш, кўпинча тунларни уйқусиз ўтказиш натижасида юзага келганлиги, озу соз ёзганлиги, ҳаёти давомида ўртача қалинликда ўнтача китоб чиқарганини рафиқаси Назира Саломова хотирлайди. Дарҳақиқат, битта шеър орти-етти шеърга татигулик, бир китоби бир неча китобнинг ўрнини босгулик бўлди. Ўйлаб ёзди, ўйнаб ёзди, кулиб, ҳиссиётга берилиб, йиғлаб ёзди, мухлислари кулиб, ҳаяжонланиб, йиғлаб ўқишди, ёд олишди. Бастакор, ҳофизлар шоирни излаб келишди, назмларини севимли кўшиқларга айлантиришди.

Устоз шоиримизга тегишли рамздан фойдаланиб айтганда, Муҳаммад Юсуф дуторининг тори ҳам иккидур: бири дилхуш, бири дилхун. Дилхун шеърлар, оғриқли сатрлар, асосан, мустабид тузум йилларида, дилхуш нақшлар мустақиллик, ҳурлик даврида яратилган.

Замон дарди, ҳаёт зарби шоир юрагини тирнаб ўтиши ростлигига Муҳаммад Юсуф шеърляти ҳам далолат. Эркисизлик, ҳуқуқсизлик, пахта яккаҳоқимлиги, қуриётган Орол, топталган қадриятлар, ўтгизинчи йиллар катағони, афғон муҳорибаси қурбонлари, «пахта иши», собиқ марказ юборган «десант раҳбар»ларнинг кирдикорлари... ёш, таъсирчан йигит қалбида санчиқ бўлиб тугилади, ғамандухли, зардобли шеърлар бўлиб тугилади.

*Наҳорингда пахта, шомингда пахта,
Айвонингда пахта, томингда пахта.
Оқар оғу бўлиб қонингда пахта,
Нега йиғламайсан, аҳли Андижон.*

Эзгин сатрлари, ўртовчи саволлари, туғилиб ўсган вилоятигагина эмас, бутун юртга қаратилгани англашилари-

ли эди. «Бобур нидоси», «Қизил вагон», «Чўлпон», «Усмон Носир», «Ўғлонлар», «Фарғонажон», «Босмачилар», «Армон», «Санжар», «Марсия», «Фиғон», «Мен дардимни кимга айтаман» каби шеърларни ўқиганда, эшитганда бўғзингизга нимадир тикилгандай бўлади, беихтиёр кўзингизда ёш айланади.

*Бир жом олтин сўраб,
Қилич ўйнатиб,
Кириб келди қашшоқ ўзбек ерига –
Тельман Хоренович... Берия!
Уйинг кўйди... ўзбек,
Шўринг қуриди,
Пойгагинг қуриди.
Тўринг қуриди.
Дехқонинг,
Чўпонинг –
Пахта чопонинг,
Ортингдаги ҳамма зўринг қуриди.
Отангни сотишса, изламадинг ҳам.
Болангни отишса, йиғламадинг ҳам.
Қотилга топганинг бериб йиғладинг...*

«Гдлян» шеърини ҳаяжонсиз, ғазабсиз, нафратсиз ўқиб бўлмайди. Унинг ҳар мисраси – ёй, ҳар сўзи – найза, ўк. Ҳайратланарли жасорат, шафқатсиз ҳақиқат билан ёзилган шеър.

Муҳаммад Юсуф учун шеър доимий ҳамдам, бир малҳам, ширин ғам, гоҳ қўл етмас ҳилол, гоҳ бағритош санам эди. У қишлоқда туғилган, табиат кўйнида улғайган йигит эди, табиат фарзанди, унинг ошиғи, шайдоси эди, беғубор шоир она табиатни соф, тоза, бут ҳолда кўргиси келар, шуни тилар эди. Дарёга, булбулга, ялпизга, лолақизғалдоққа, капалакка, буғдойпояга, отга, кийикка, балиқларга атаб шеър битган. «Менинг оғам – оқтерак,

Менинг онам – мажнунтол» – дейди бир шеърда. «Кел, туғишган оғанг бўлай ман, Жайрон, нега кўзинг тўла ёш» – деб ёзади «Эрка кийик» шеърда. «Энди менга ўғил бўлинг, балиқлар» деган рефрен билан та-крорланади тўртликлари. «Ўртоқ кумурскалар, мен-га ишонинг» – дея мурожаат этади жажжи, захматкаш хашаротларга.

Мустабид замонда халқнинг катта дардини, ижтимоий дард-армонини куюниб куйлаган шоирнинг Истиқлолни қанчалик ташналик билан, шод-хуррам кутиб олгани, ғурурланиб нақшга, қўшиққа солгани, тўлиб-тошиб та-раннум этганини тасаввур этса бўлади. «Фидойилар», «Тилак», «Иншоолоҳ», «Дунёларни кучди ўзбек деган ном», «Ўзингдан қўймасин, халқим», «Ёшлар мадҳияси», «Муҳаммадқодир» ва шу каби шеърлар, дostonлар би-рин-кетин пайдо бўлди.

Муҳаммад Юсуф ижодига хос яна бир хусусият ай-рим шеър ва дostonларининг, мақола ва суҳбатларининг нозик, тағдор юмор, гоҳ нордон, гоҳ аччиқ кулги би-лан йўғрилганидир. Саксонинчи йиллар охирлари ва ундан кейин ёзилган «Тўн ҳақида шеър», «Дўппи», «Ўзбекфильм», «От ҳақида баллада», «Туркман қизга уйланаман» каби тизмалари шоирнинг синчковлиги, ку-затувчанлиги, кичик воқеа, деталдан катта маъно чиқара олиши, тағи зил гапни ҳазил либосига ўраб бера олиш маҳоратидан далолатдир.

Муҳаммад Юсуф таниқли олим, таржимашунос, ада-биётшунос Ғайбулла Саломовнинг куёви эди. Устоз би-лан анча йил бирга ишлаганмиз, ҳамкорликда бир қанча мақола, «Толибнома» номли китоб ёзганмиз. Улар ҳақида бир рисола битганим, ўн йилча қўшни бўлиб яшаганимиз боис уйларига бориб турардим. Муҳаммад Юсуф, Назира қизларини етаклаб, «Бодомзор»даги кадрдон хонадонга

келиб, Ғайбулла ака, Шаҳрибону опа ҳолларидан хабар олиб туришганига гувоҳман. Янги оила ўзларини тутиб олишгунича Ғайбулла ака уларга кўп моддий, маънавий ёрдамлар кўрсатган. Муҳаммад Юсуф юртга танилиб, шеърлари, китоблари чиқиб, топиш-тутиши яхши бўлгач, кексайиб, ҳам бошларига оғир ташвиш тушиб, мунғайиб қолган қайнота-қайнонаси ҳолларидан тез-тез хабар оладиган, таскин, далда берадиган, уларнинг тадбирларида бош-қош бўладиган, кўлидан келганини аямайдиган бўлди.

Бу хонадонда камсукум шоир ўзини одатдагидан сипо, хушёр тутарди. Кўп гапиргани, ҳатто шеър ўқигани гувоҳи бўлган эмасман. Устоз олим ҳам куёви сўраса, маслаҳатларини дариғ тутмас, баъзи қайноталарга ўхшаб насиҳатбозликдан, ёшлар ҳаёти, ишларига аралашаверишдан ўзини тиярди. «У бамисоли бир шамол, тегса, мева тўкиладиган серҳосил дарахт. Силкитсанг, шеър ёғилади. Мухлислари, дўстлари кўп, ҳасадгўйлари ҳам бордир, ўзи ҳам ёзган-ку. Ишқилиб, юртимиз, халқимиз бахтига, қизим, невараларим бахтига омон бўлсин», – дерди.

Муҳаммад Юсуф шеърда қанчалик моҳир бўлса, сўзда ҳам шунчалик топқир эди. Бир куни Ғайбулла ака «Дархон»да неварасига тўй берди. Куёви Муҳаммад Юсуф, дўстлари, шогирдлари, меҳмонларга «Хуш келибсиз!» дея тавозе қилиб турибмиз. «Тўй-ҳашамни ўтказишда Олимжон Ҳакимовга қойилман-да, қаранг, ҳамма нарсани, кутиб олиш, дуо қилиш, кузатиб кўйишни, ҳатто кимни қаерга ўтқазишгача ўрнига кўяди» дейишим билан шоир шу оннинг ўзида «Кимни қаерга – ёнига, қаршисига ўтирғизмасликни ҳам» деб кўшиб кўйди.

Фидойи олим, фидойи шоир тақдирларида ҳам қандайдир ўхшашлик бордек. Фан арбоби, профессор

Ғайбулла Саломов ТошДУга Миллий университет макоми берилганидан беҳад ҳаяжонланиб, фахрланиб, минбарда гапираётиб, жон таслим қилади. Халқ шоири Муҳаммад Юсуф орадан бир ярим йил ўтиб, Эллиққалъада минбарда эхтирос билан юртини шарафлаб шеър ўқиётиб... вафот этди.

Эли, юрти, Ватанини улуғлаган, сидқидилдан хизмат қилган инсонни эли, Ватани ардоқлагани, Юртбошиси эъзозлаганининг Муҳаммад Юсуфга кўрсатилган, кўрсатилаётган эъзоз ва эътибор ёрқин далолатидир.

ЮРАККА ҚАДАЛГАН БАЙРОҚ

ёки

Шоир билан юрагимнинг суҳбати

Муҳаммаджон, иним, Сиздан кейин китобларингизни қатор териб кўйиб, сатрма-сатр ўқидим, обдон ўқидим. Бағримнинг сўтилмаган чоки қолмади, варақларга кулдай тўкилдим, укажон... Мени қарангки, газета-журналларда ўқибман Сизни, радио, телевизор ва тиғиз йиғинларда чиқишларингизни бир зум-бир зум эшитибман. Кўшиқларингизни тинглаб, фарах олиб, фахр туйиб юраверибман, аммо бу номард опангиз ёзганларингизни қидириб юриб, бирма-бир ҳаммасини ўқимабди, излаб юриб суҳбатларингизда бўлмабди! Гафлат босибди-да мени! Ҳамшахарлигим учунми, кўйнимдаги ўз гавҳаримку, ҳали обдон кўражакман дебман-да!.. Тошкентнинг Дархонида ёнма-ён маҳаллаларда яшадик. Шунда ҳам ухлаб яшабман, жигарим! Бир нарса илинсам, совумай етгудай жойда турардингиз-ку, бирор марта ёнингизда ўтириб, бир чойнак чойни бирга ичмабман-а! Киприқларим остида турганда тўйиб олмаган ғаниматим-а!

Фақат бир бора Сизни меҳмонга чорладим. Ҳаяллаб-роқ келдингиз. «Сиздай опамнинг қошига пиёда борганим бўлсин дедим, аммо кийналмай топдим, меҳрингизнинг ўзи йўл кўрсатиб келаверди», – дея лутф қилдингиз. Яйраб шеърлар ўқидингиз ва кетарда яна пиёда қайтдингиз. Ўша куни Пушкин ҳайкали ёнида хайрлаша туриб бирга кетган ҳамроҳингизга бир чапанича мутоъиба қилибсиз:

– Ука, Пушкин бобо шу туришида нима деяпти, биласизми?

– Ака, нима деяётганини билмадим, аммо кўзи сизнинг уйингизга қараб тургандай, – дебди у.

– Унга яхшироқ кулоқ солинг-а, «Мана бу уйда менадан ҳам зўр шоир яшайди» деяпти, – дермишсиз.

Ўх, ўх, ботинида кимлигини чандон туйиб, зохирида эса бошини адл кўтармай сўзлашиб, овозини баландлатмай шеър айтиб ўтган укам-а! Шеърларингизни ўқирканман, ҳақиқатан ҳам Аллоҳ Сизни ярлақганига, дилингиз булбул эмас, булбулзор эканлигига, сўзларингиз атиристонлиги, мағзингизда балки ўн, балки юз шоирга етгулик таъм, ранг ва қувват мавжудлигига амин бўлдим! Менинг назаримда ҳали жуда ёшдай туюлаверардингиз ва бот-бот «Ҳали у улғайсин-а, оламжаҳон нарсалар битади, худо хоҳласа» деб кўярдим. Ўзингиз ҳам «Ўйин боласи бўлиб юрибман-да, ижод курсисига ҳали астойдил ўтирганим йўқ» деб ўйлардингиз, эҳтимол. Сиз ҳақиқатан ҳам ёзишга ҳали муқим ўтириб киришганингиз йўқ эди. Аммо бугун юрагимга ботиб турган тугунларим ёзилиб кетди, йигит ёшингизда кетганингиз-ку чандон алам, лекин ижод бобида Сиз бир асрда, балки ундан-да кўпроқ ёзгулик гўзал шеърятни яратиб бўлибсиз. Авж пардаларга аллақачон етиб, ёзганларингизни мумтозликка сайлаб ҳам улгурибсиз. Дарахтнинг бўйи йиқилганда кўриниши рост экан, шоирим, нақадар дуркун бўю бастингиз борлигини бугун бутун мамлакат кўриб турибди. Миллий адабиётимизнинг бир четини ўлмайдиган қилиб яшнатиб, шиғил мевали боғ қолдириб кетибсиз. Бу боғаро юрибман-у, мана шоирнинг ҳақиқийси қандай бўлади дейман.

Сатрлардаги юрагингизни қаранг, ниятлари биллурдай тоза ва осмонча баланд, лаҳжаси на қадар оддий, изҳорлари бунчалар оромижон! Бир шеърингизда «Оламни эркалаб эрка сўз излаб ўтяпман» дебсиз. Мен аёл деган нафис зотдан бўлсам-да, бундай латиф таъ-

рифни билмабман, сўзни минг келишиқда турлаш мумкин-дир, аммо «эрка сўз» бўлишини Сизда кўрдим. Ва «оламни эркалаш» деган иссиқ таърифни ҳам Сиздан топдим. Таърифлашни ҳам дўндириб қўйгансиз, укажон! Сизни айниқса, Ватанда туриб Ватаннинг таъмини туймаганлар ўқисин, Ватаннинг хидига димоқларини энтиқиб босмаганлар ўқисин! Она ер ҳақида гапираркансиз, юракларим ялпиз хидига тўлиб боради, бағрим лолазорга дўниб боради, Сизга қўшилиб капалакларни жониқиб томоша қиламан, ҳатто чумолининг бошини силаб қўйгим, лолақизғалдоқнинг пешонасидан ўпгим келади.

Мен Сизни ўқийман, Сиз мени Ватаннинг қат-қатига олиб кирасиз, ҳар бир гиёҳига опа сайлатиб, ҳар жониворига эгачи тутинтирасиз, Сиз Ватанни шундай таърифлайсизки, жон ипларим унга янада қаттиқроқ боғланаётганини сезиб тураман. Онангизга, синглингизга, болангизга ёзганларингиздан, ҳатто муҳаббат ҳақидаги хонишларингиздан ҳам Ватан ҳиди анқиб туради!

*Тўшагим шу шўр тупроқ,
Кўрпам кўкда булутдир.
Менинг акам Улуғ тоғ,
Менинг укам бургутдир.*

*Табассумим чақмоқлар,
Ёмғирлар кўз ёшимдир.
Арслон мени ардоқлар...
Қоплон қариндошимдир...*

Бу мисрларни ўқиркансан, бу замин менинг онам, мен унинг бағридан униб чиққан бир томирман дейсан киши, атрофдаги унганки, юрганки мавжудот бир бағирда яшаб бораётган жигарбандларинг эканлигини тан оласан!

Бир жойда дебсиз: «Унутманг, бу кўҳна чархи фалакда Ватандан бошқаси ҳаммаси майда». Айтганларингиз

накадар ҳақ, накадар одил! Хунук она бўлмагани каби, хунук фарзанд бўлмагани каби, Ватаннинг ҳам яхши-ёмони йўқдир! Ватанни ҳам болангни суйгандай суйиб, унга онангга куйгандай куюсан. Аммо оналар кечирсинлар, болалар маъзур тутсинлар – Ватаннинг улардан-да қимматлиги ростдир! Онанг йўлда ўлиб беради, боланг эгасини топиб кетади, аммо фақат Ватангина собит туради ва сўнгги дамингда ҳам биринчи бўлиб сенга кўксини очадию бағрига босади...

*Кўҳна тол бешикдан
Бошланар олам,
Сенга иддаолар
Қилмай севаман.
Бир куни синглим деб,
Бир куни онам –
Ватан,
Кимлигингни
Билмай севаман.*

Бу жон Ватан соясидагина ором олишини, Ватаннинг қиммати унда она сути таъми борлигида эканлигини бирданига билиб қолдим-ку! Бу заминнинг оддий бедапояси, мунғайган тандири ҳам юрагимнинг банд-банди эканлигини топиб олдим-ку! Оҳ, юрагимнинг кулфини очган Муҳаммад, тугик тилларимни ечган Муҳаммад!

*Гўёлар тилида сўзлаб ўтганим,
Элнинг ризолигин ҳалол тотганим,
Марҳамат томондан тонгдай отганим,
Ойлардан тушгоним эди Муҳаммад.*

Ҳақиқатан шоир зоти машъал, шоир зоти йўлчи юлдуздир. У – мураббий, иймонингни уйғотади, уят, андиша уруғларини экади. Инсон фақат билим билангина,

куч билангина эмас, асосан ОРИЯТИ ва ҒУРУРИ билан шахсга айланади. Шеърят ўша томирингни тарбият қилади.

*Ўпинг, кўзингизга суриг тупрогин,
Ҳар сўзин муқаддас дуодай севинг.
Қаданг юракларга миллат байрогин,
Ватанни Нажмиддин Кубродай севинг, —*

деган сатрларингиз оғриган жойларимни оғритадир, укажон. Тўқсонинчи йилмиди, Андижон олийгоҳларининг бирида таникли ўзбек санъаткорининг ўғли, машҳур эстрада хонандасига «Нима учун ҳеч ўзбекча куйламайсиз?» деб савол беришса, «Чунки мен ўзбек тилини билмайман» деб жавоб қилди сахнадан. Йўқ, у тилни яхшигина биларди, лекин шундай жавоб бергиси келди. Чунки айрим иймони ухлаганлар учун она тилини унутиб, бошқа тилда сўзлашни қойиллатиш ҳам бир мартаба эди.

*Кимлар учун бизлар эдик бадавийлар,
Ўзбекни қон қақшатганни ўзбек сийлар,
Ҳолимизни қон қузатди Яссавийлар,
Топганимиз ҳандалакдай тилим-тилим,
Она тилим, кечир мени, она тилим...*

Бир шеърингизда «булутларга юзимни босиб йиғладим» деган эдингиз, Сизни «ойлардан тушгоним» дея отингизни қўйдим мен. Бир жойда «кўнглим гулдай эзилиб, қўзимга ёш тўляпти. Эҳ, куёшга осилиб, ботиб кетгим келяпти» дебсиз. Яна дебсиз: «Кўчиб бораётир бу умр карвон, кунларнинг бўйнида юрак кўнғироқ». Юрагини кўнғироқ қилиб, йўлларимизга илиб, ўзи булутлар бағрига учиб кетган иним! Тўрғайдай чарх уриб, наволар сочиб, бизни уйғотиб, оининг айвонига кўчиб кетган иним! Ватан ғамини еб, элнинг камини деб, кўкка

муножотлар айтиб ўтган иним! Охлари етмаса ул осмон-
га, қуёшга осилиб ботиб кетган иним!

Дарвоқе, ёзиб кетибсизки:

*Ўлса ўзи ўлар,
Сўзи ўлмайди,
Ҳамиша барҳаёт насл – шоирлар.
Ҳақиқий шоирнинг қабри бўлмайди,
Юракка кўмилар асл шоирлар.*

Шу сўзларингиз билан Ўзингизни бизга қайтарганин-
гиз учун Аллоҳ раҳматларини ёғдирсин Сизга! Марҳабо,
юрақларимизга хуш келибсиз, қимматлигим! Бугун наво-
ларингизнинг бир пардаси ҳақида гаплашдик, холос.

МУҲАММАДЖОН КУЙЛАЁТИР

Радиодан деярли ҳар куни
Муҳаммад Юсуф шеъри билан
Ватан ҳақида кўшиқ янграйди.

*Тиниқ чашма мисли қайнаб,
Бирда ўйчан, бирда ўйнаб,
Дилни ўртаб, руҳни қийнаб
Муҳаммадҷон куйлаётир.*

*Кўшигига тутсам қулоқ –
Оддийгина сўзлар, бироқ
Тинглагани босар титроқ –
Муҳаммадҷон куйлаётир.*

*Музлар эриб тафт-қўридан,
Тил учимас, дил тўридан,
Юрагининг туб қаъридан
Муҳаммадҷон куйлаётир.*

*Қуласа-да, терак бўлиб,
Бугун яна керак бўлиб,
Байрамда муборақ бўлиб,
Муҳаммадҷон куйлаётир.*

*«Ўзбекистон – улуғимсан,
Чўпонимсан, чўлигимсан,
Шеърим, мангу кўшигимсан», –
Муҳаммадҷон куйлаётир.*

Нидо бўлсам, бўлайин деб,
Фидо бўлсам, бўлайин деб,
Адо бўлсам, бўлайин деб,
Муҳаммадjon куйлаётир.

Кўнгли сутдек оқ, ойдиним,
Ўйи холис, лафзи чиним,
Қорамагиз шоир иним –
Муҳаммадjon куйлаётир.

Куйлаётир, тирик гўё...
То юрт омон, тургай дунё,
Чиққай қуёш, оққай дарё
Муҳаммадjon куйлагайдир.

*Анор НАЗАРОВ,
Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби,
Давлат мукофоти совриндори,
бастакор*

МЕХР ҚОЛУР, МУҲАББАТ ҚОЛУР

Ўзбек тилида кўшиқ ёзиш учун биринчи бўлиб Муҳаммад Юсуф ва Анвар Обиджон билан танишганман. Анвар Обиджон билан болаларга, Муҳаммад Юсуф билан катталарга бағишланган кўшиқлар яратдик...

Дастлаб бошқа тиллардаги шеърларга мусика басталаб юрардим. Дўстим Усмон Азимдан ўзбекча шеър ёзадиган шоирлар билан мени таништириб қўйишини илтимос қилдим.

– Андижондан келган Муҳаммаджон деган шоир йигит бор, яхши шеър ёзади. Сизни ўша шоир билан таништириб қўяман, – деди у.

Муҳаммаджон билан танишиб суҳбатлашдик. Отамдан дўлана ҳақида эшитганларимни Муҳаммаджонга сўзлаб бердим.

– Дўлана тоғда ёлғиз ўсаркан. Унинг атрофида на бир ўсимлик, на бир бута ўсади. Бу дарахт негадир ёлғизликни ёқтиради. Эҳтимол бошқалардан безиб, тоғларга чикиб кетгандир. Дўлана мевасининг қизили, сариғи бўлади... Дўланага бағишлаб бир шеър ёзиб берсангиз, укажон! – дедим...

Уч-тўрт кундан кейин у менга кўнғироқ қилди:

– Ака, бир шеър ёздим, ўқиб кўринг...

Ўқидим. Шеър биринчи сатриданок менга ёқди.

*Дўлана, дўлана,
Тогда ўсган дўлана...*

Муסיка ва матн уйғунлиги устида ишладик. Бинойи кўшиқ бўлди. Биринчи ижодий ҳамкорлигимиз ана шундай бошланди.

Ўша дамларда нашриётдан Муҳаммаджоннинг биринчи китобининг корректураси чиққан экан. Ҳали китобнинг муковаси ҳам ишланмаган. Севиниб китобнинг корректура вариантининг бир нусхасини менга берди. Бир чеккадан шеърларни ўқийверсам, худди Муҳаммаджон билан иккимизнинг тилимиз бирдай ёзилган-да. Бир саҳифада «Дўстим мени алдади» деган шеъри турибди. Маъноли, таъсирчан. Шу шеър сабаб бўлиб, «Ёру дўстни алдама, Дўст деб сенга ишонган Қора кўзни алдама» деган яна битта шеър ёзиб берди. Бу шеърнинг ҳар сўзи, ҳар сатри муסיқа билан қовушди, матн ва куй ҳамоҳанг, уйғун бўлди.

«Юр, муҳаббат, кетдик бу ердан» сарлавҳали шеъри ҳам менга жуда ёқиб қолди. Шу шеър асосида ўзбекча танго яратдик. Ўзбек эстрада санъатида тангони Ботир Зокиров куйлаган эди. Бундай ашуланинг ўзига хос талаблари бор. Мана, энди Муҳаммаджоннинг шеъри асосида жозибали лирик услубдаги танго кўшиғи пайдо бўлди.

«Юр, муҳаббат, кетдик бу ердан» сатри ҳар бандда такрорланиб келавради.

– Муҳаммаджон, шу шеърнинг охирида ўзингизни ҳам кўшсангиз, шеърнинг якуний бандида ғазалдаги тахаллусдай бўлар эди. Мана бундай: «Юр, Муҳаммад, кетдик бу ердан». Қалай?

– Маъкул, – деди у.

Шеърятда баллада жанри бор. Баллада жанри муסיқа санъатида ҳам мавжуд. Муҳаммад Юсуфнинг «Меҳр қолур, муҳаббат қолур» шеърига муסיқа басталадим, баллада жанридаги ажойиб кўшиқ яралди.

*Ўтар қанча йиллар тўзони,
Юлдузлар кўз ёши самони.
Ўтар инсон яхши-ёмони,
Меҳр қолур, муҳаббат қолур.*

*Оқиб кетди сувларда Тоҳир,
Зухро йиглаб қолди – қон багир.
Келганда ҳам қиёмат охир,
Меҳр қолур, муҳаббат қолур.*

*Нима дейсан, эй гаюр инсон?
Ғийбатларинг қилди мени қон.
Сен ҳам бир кун ўтурсан, инон,
Меҳр қолур, муҳаббат қолур.*

Муҳаммаджон ғийбатни, ғийбатчиларни ёмон кўрарди. У менинг, сизнинг, унинг – барчамизнинг кўнглимиздаги гапни билиб ёзарди. Худди юз йил яшаган инсондек ҳикматли фикрларди. Ҳаётни, инсоннинг феъл-атворини яхши билар, ниҳоятда нозик хис этар эди.

Яхшилик ва ёмонлик, меҳр-муҳаббат, Ватан, она тўғрисида жуда кўп яхши шеърлар ёзди. Унинг ёзганлари менга ўхшаган бастакорлар ва санъаткорларга ёққани туфайли яхши ашулалар яратилди. Лекин ижоднинг машаққатли ва мураккаб йўлида Муҳаммаджоннинг ўзи ҳам, шеърларию кўшиқлари ҳам синовдан ўтган эди. Биз яратган баъзи асарлар халққа етиб боғунича қанча чиғириқлардан ўтарди. Шўро даврининг калтафаҳм корчалонларининг «вулгар социологизм» деб аталмиш дунёқарашлари тазйиқидан Муҳаммад Юсуф ижоди ҳам бенасиб қолган эмас.

Ўша даврда юз берган воқеалар ҳамон эсимда. «Дўлана» кўшиғини радиога олиб борганимизда радио-даги бадий кенгаш аъзолари асарни эфирга беришга йўл қўймаган.

– «Дўлана» хақида ҳам қўшиқ бўладими?! – дея эътироз билдиришди улар. – Дўлананинг ҳам ёри бўладими?! Ўсимлик қанақа қилиб одамлардан уялади?!

«Дўлана» – фалсафий шеър. Худди Ойбекнинг «Наъматак»идай, Бодлернинг «Албатрос»идай... Бу шеър ҳаёт ҳақида. Унда инсоний туйғулар тараннум этилади. Сўз санъатида «жонлантириш», «ташхис» деган ифода воситалари бор-ку, ахир. «Ташхис» сўзи бошқа нарсаларни шахслантириш, одамга ўхшатиш деган маънони англатади. Муҳаммад Юсуф ҳам дўланани одамга ўхшатиб тасвирлаган, унга одамнинг юрагини берган.

*Қизил юзинг саргайиб,
Тоққа чиқиб кетдингми?*

Нақадар ажойиб сатрлар. Сўзларнинг ранги бор, ифори бор деганда мен мана шундай шеърларни тушунаман, ҳис этаман.

Бу қўшиқ дунёнинг кўп мамлакатларида янгради. Африкаликлар концерт тугагандан кейин изимиздан эргашиб юришди «Дўлана, дўлана, Тоғда ўсган дўлана» деб. Германия, Франция, Японияда мухлислар «Дўлана» қўшиғига жўр бўлиб, она тилимизда куйлашди. «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивалида саккиз нафар грузиялик санъаткор най билан мусиқа чалиб, «Дўлана» қўшиғини ижро этишди. Америкада эса, «Алдама, алдама, Ёру дўстни алдама» қўшиғи жуда машхур бўлган. Санъатнинг, шеърятнинг миллийлик чегараларидан ўтиб, умуминсоний қадриятга айланишига Муҳаммаджоннинг ижоди ҳам мисол бўлади.

Шоир Ватан мавзуидаги шеърларида барчамизга қадрдон кишлок манзараларини, лойсувоқ томлар, гува-ла деворларни меҳр билан тасвирлайди. «Кўз ёшларим томган толбешиқ, Ё тупроқтом, қадрдон эшиқ»...

Бундай шеърларнинг ёшларни тарбиялашдаги маънавий кучи таъсирчан ва самарали бўлади. «Ширмонбулоқ, сутингдан ичдим, Тушларимда бўйнингдан кучдим» деб ёзади ўша шеърида. Булоқни онага, унинг сувини сутга ўхшатади. «Ширмонбулоқ» номи сутли булоқ деган маънони англатади. Бу ибора Она Ватаннинг меҳр билан ўз боласини улғайтириши тимсолини кўз ўнгимизда гавдалантиради. Айни пайтда фарзанднинг ҳам онага нисбатан меҳрини ифодалайди.

Муҳаммад Юсуф шеъриятида инсонга меҳр-муҳаббат, унинг дардига дармон ва ҳамдард бўлиш туйғуси жуда таъсирчан ва самимий изҳор этилади. «Айт» деган ана шундай шеърларидан бирини кўшиқ қилганмиз. Кўшиқни «Очил, гулим» деб номлаганмиз. Майсалар ҳам бир-бирига суяниб ўсади-ку, Нега сенинг ёнингга келмасми у алдаган, дейди.

*Очил, гулим, айт ўзимга дардингни,
Гулфурушлар қайдан билсин қадрингни.
Ёмғирман деб юзинг силаб, баргингни
Тўкиб кетган дўлмасми у алдаган?..*

Муҳаммадjonга ҳазиллашиб:

– «Гулфурушлар қайдан билсин қадрингни» деган гапдан гул сотадиганлар хафа бўлишмасмикин, – дедим.

– Анор ака, бу бир тимсол, шеърий образ. Қолаверса, ўша гул сотадиганлар фақат пул ишлашни билишади. Улар гулни ростдан ҳам сотишади-ку. Гўзалликнинг кадрига етмайдиган маънавий сўқир кишилардан нафратимни ҳеч қачон яширмаганман, – деди Муҳаммадjon.

Унинг куйинчаклик билан айтган бу гаплари қулоғимга мойдай ёққанини яширмайман. Шоирнинг бу шеъри ҳам ажойиб кўшиқ бўлди. Яна «Юрагимни йўлбарсларга едираман», «Эй ёр», «Зебижон», «Оқ тулпор», «Ан-

дижоним)... Иккимиз ҳамкорликда яратган қўшиқлар жуда кўп. Муҳаммад Юсуфнинг қўшиқларининг қай бири ҳақида гапирмайин, унутилмас хотиралар, марокли суҳбатлар хаёлимга куйилиб келаверади.

«Нечун қуллуқ қилмай Ўзбекистонга» деган шеър менга қаттиқ таъсир қилган.

*Агар мен ўлмасам, юзларга кириб,
Фурур-ла куйларман мадорим қуриб.
Ўлсам гар ҳар кун гўримдан туриб,
Нечун қуллуқ қилмай Ўзбекистонга.*

Бу Муҳаммад Юсуфнинг Мустақиллик шарофати билан озод бўлган Ватанга ўз муҳаббати изҳор этиб ёзган шеърларидан бири эди. Бу шеър ҳам ажойиб қўшиқ бўлди. У Муҳаммаджоннинг тилидан ҳамон янграб турибди.

Муҳаммад Юсуф билан ижодий ҳамкорлигим мана шундай қизғин ва марокли кечган. У дамлар ҳеч қачон ёдимдан чиқмайди.

БУЛБУЛ ШОИР ЭДИ

Бор-йўғи уч сўздан иборат бу эътирофнинг муаллифи мен эмас, бошқа киши. Топиб, ўрнига қўйиб айтилган, фикр салмоғи баъзи ҳамд мақолалардан кам бўлмаган эътироф. Марҳаматда, Муҳаммад Юсуф туғилиб ўсган ҳовлидаги дафн маросимида таниқли уламо Юсуф хожи дада эҳтиром билан шундай дедилар. Абдулла Ориповнинг видолашув сўзи ўта таъсирчан чиқди, Сирожиддин Саййид кўзлари намланиб шеър ўқиди.

Маросимда мен ҳам сўзладим. Юрагим ҳапқириб кетди, тумонат одамнинг ўкинчли нигоҳлари юкини сезиб, ўзимни аранг тутиб, Президентимизнинг Муҳаммаджоннинг онасига, оила аъзоларига билдирган таъзияларини етказдим, сўнг шоирнинг ҳаёти, ижоди ҳақида бир нималарни гапира бошладим, аммо гап-сўзларимдан ўзим қоникмадим, бўғзим тўлиб кетди ва... шу ерда – одамлар худди баҳордаги ялпи хашардай, ҳовли саҳнини кетмону белкурак билан киртишлаб то-залашаётгани, ҳовли ташқарисига, кўчага, қабристон йўлига жазиллатиб, кўнгилни беҳузур қиладиган иссиқ асфальт босилаётгани, катта-катта одамлар, улар орасида ўрта даражада лавозим эгалари, бу ишни умрида қилмаганлар, шундоқ кўриниб турибди – бундан кейин ҳам қилмайдиганлар бор, қўлларига челак олиб, ҳовлига, йўлакларга, жаноза ўқиладиган майдончага сув сепишаётганини, баъзилар телефонда кимларгадир топширик бераётгани, кимларнидир имиллашда айблашаётгани, хуллас, ҳамма фавкулудда фаоллашиб, ҳаракатга тушиб, катта бир ишга бел боғлагандай, бу ёруғ оламни тарк этиб улгурган шоирга садоқатларини намойиш қилишаётганини кўриб, кўнглимга келган надоматли бир

фикрни айтишга журъат этдим. Ай, бу ишларни вақтида қилсак бўлмасмиди, кеч қолиб юрамиз-да, дедим. Самад Вурғуннинг машҳур шеъридан сатрлар ўқидим, «саодатли ўлим топиш ҳам неъмат» эканлигини айтдим.

Яна бир гап тилимга келди. 1998 йили Муҳаммад Юсуф билан бирга Тошкент Тиббиёт институти талабалари билан учрашувга боргандик. Талабалардан бири Муҳаммаджонга «Ватан сиз учун нима, Ватанни сиз қандай тушунасиз?» деб савол берди. «Сингилжон, – деди шоир, – мана сиз, ўқишни тугаллаб врач бўласиз. Беморларни даволайсиз. Айтингчи, жонсиз, руҳсиз ўлик танани даволаш, ҳаётга қайтариш мумкинми? Йўқ. Ватан мен учун – жон. Жонсиз яшаб бўлмаганидек, Ватансиз ҳам яшаб бўлмайди. Жон ширин дейишади. Ватан жондан ҳам ширин. Ҳаётимни, олаётган ҳар нафасимни, бо-саётган ҳар кадамимни, айтаётган ҳар сўзимни шу ширин жонсиз, шу буюк бойликсиз тасаввур қила олмайман. Мен Ватанни шундоқ тушунаман, сиз ҳам шундоқ тушунинг, синглим, дугоналарингизга, домлаларингизга айтинг – улар ҳам шундоқ тушунишсин...».

Йиғилганларга шу гапни айтиб бердим. То ҳануз қаерда Ватан ҳақида гап кетса, мен Муҳаммаджоннинг шу сўзларини келтириб ўтаман.

*Саъдулла ҲАКИМ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
маданият ходими*

МАРДОНА ВА ХАЛҚОНА ШЕЪРИЯТ

Одатда, бирор киши ҳақида хотира ёзганда, айланиб-ўргилиб дегандай, барибир, ўзаро муносабатлар ҳақида сўз кетади: давраларда, сафарда бирга бўлган эдик; бир-биримизга шеърларимизни ўқиб берардик. У менинг бир шеърим ҳақида бундай деган эди, мен унинг достони хусусида шундай деган эдим қабилда. Албатта, бундай деб айтишга асослар бўлгани яхши. Биз Муҳаммаджон икковимиз жуда яқин эдик, дея олмайман, узоқ ҳам эмас эдик, десам тўғрироқ бўлади. Бир-биримизни ўзаро хайрихоҳ ижодкорлар сифатида иззат-хурмат қилар эдик.

Мен «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида ўтган асрнинг 1984–1986 йилларида бўлим мудири бўлиб ишлаган кезларим шоир билан учрашиб-кўришиб турганман. Муҳаммаджон бўғзидан чиқариб, балки шу боисдандир диққатни тортадиган овозда: «Саъдулла ака, сизга зўр шеърлар олиб келдим!», дея ним табассум билан хонамга кириб келганлари ҳамон кўз ўнгимда. Мен ҳам лутф қилиб: «Зўрдан зўри чиқади-да!», деганимдан сўнг самимий кулишиб, хол-аҳвол сўрашганимиз ҳам эсимда. Дехқонларга бағишланган бир шеъридаги «Қаҳҳорни эслайди ёзувчилардан, Артистлардан эса Ҳалимахонни», деган сатрлари ўша пайтлардаёқ қулоғимда қолган. Кейинчалик... хизмат тақозосига кўра деганларидай, кам кўришганмиз. Булар ўз йўлига. Аслида унинг ижодини мунтазам ўқиб, кузатиб келганман.

Адабиётнинг кадр-қиммати, аввало, қалбни тозартирувчи, яшашга иштиёқ уйғотувчи қудратли куч экани, шу билан бирга, нечоғли замонавийлиги билан белгиланади.

Токи ҳаёт бор экан, яхшилик ва ёмонлик, эзгулик ва ёвузлик, нур ва зулмат ўртасидаги кураш тўхтамайди. Бу яна шуни ҳам англатадики, тарихий мавзудаги асар ўта замонавий руҳ касб этиши, ва ё аксинча, замонавий руҳдаги асар тарихий кадр-қимматга эга бўлиши мумкин. Оддий қилиб айтганда, ҳар бир давр адабиётга янгича руҳ ва мазмун бағишлайди, ўз замонининг адабий қаҳрамонларини майдонга олиб чиқади. Адабиётимизнинг истиқлол йилларидаги тараққиёти ана шундай хулосага тўла асос беради.

Истибодод исқанжаларидан озод инсон қалб оламини, ички дунёсини бутун ранг-баранглиги билан тараннум этаётган мустақиллик даври адабиёти ҳақида сўз юритганда, табиийки, айна давр адабиётининг ёркин сиймоларидан бири Муҳаммад Юсуф ижоди ёдимизга келади.

Манзили ва мақсади аниқ қарвонда юксиз уловнинг ўзи бўлмайди. Худди шундай, Муҳаммад Юсуф кўнгилдан эл қалбига йўл олган сўз қарвонининг ҳар бир сатрида она-Ватан – Ўзбекистонга беқиёс меҳр-муҳаббат, эл хизмати-га камарбасталик, заҳматқаш ва улуғ ўзбек халқига чин фарзандлик эҳтироми, самимият ва жўшқин эҳтирос билан уйғунлашган маъно, оҳанг, ранг ва жозоба мужассам.

Муҳаммад Юсуф шеърини мардона, ўзбекона шеърини. Унинг ҳар бир асари ижодкор шахси ва шеъри ялакат мағиз каби тугал бир қиёфа касб этганида нечоғли таъсирчан кучга айланиши мумкинлигини намойиш этиб туради. У мамлакатимиз озодлигини, ҳеч иккиланмай, Қодирий ва Чўлпон каби улуғ ижодкорларнинг кўксини куйдириб кетган буюк армон ижобати сифатида қабул қилди. Шу боис бутун борлигини, истеъдодини Ватан мадҳини тараннум этишга бағишлади. Ҳақиқат шуки, она-Ватанга муҳаббат мавзусида Муҳаммад Юсуф қадар кўп ва ҳўб ёзган шоирлар санокли. У бир шеърини «Дўстлар, оғиз тўлдириб – Ватан дея олмоқ ўзи бахт экан», деб ёзса, бошқа бир шеърини «Ватан – юрагим-

нинг олампаноҳи», дея улуғлайди. Ёки мана бу сатрларни ўқиб, кўнглида фахр-ифтихор туймаган одам бормикан: «Сен шохлари осмонларга тегиб турган чинорим, Ота деса, ўғлим деб, бош эгиб турган чинорим. Кўнглимдаги ифтихорим, Кўйнимдаги туморим, Ўзинг менинг улуғлардан улуғимсан, Ватаним!» Муҳаммад Юсуф ана шундай ўтли меҳр, жўшқин рух, беғубор самимият, камтарона одоб билан мудом эл орасида бўлди, ўктам шеърятнинг ўктам шоири умри ҳам эл ичида ниҳоя топди.

Ватанга муҳаббат унинг шеърларида Ватанни Ватан қилган, обод қилиб келаётган ўзбек халқига, Ўзбекистон халқига («Дунёларни қучди ўзбек деган ном», «Бободехқоним», «Ўзбекман», «Онамга», «Ўзбекмомо», «Ўзбек кизлари»), унинг бетакрор табиатига («Наврўз», «Кўкламойим», «Қизғалдоқ», «Ялпиз», «Эрка кийик», «Жайрон»), миллий анъана ва урф-одатларга («Ота уйи», «Ёғоч бешик», «Дўппи») муҳаббат тимсолларида акс этди.

Муҳаммад Юсуф ижодига хос яна бир мафтункор хусусият – бу унинг шеърлятида олтин ёмбидай ярқираб турувчи соддалик, халқоналик. Унинг ҳар сатри, ҳар байти ва кўз қараши оддий, аммо теран, образли мушоҳадалар билан зийнат топган. Бирон-бир шеърда миждов гаплар, мубҳам туйғулар, чучмал иборалар, нурсиз кечинмаларни учратмайсиз. У ҳеч қачон майда туйғуларга берилмайди. Фикр – салмоқли, ифода – оҳорли, туйғу – ёрқин: «Римни алишмасман бедапоянгга», «Парижнинг энг гўзал ресторанларин Битта тандиринга алишмасман мен», «Ҳақиқий шоирнинг қабри бўлмайди, Юракка кўмилар асл шоирлар».

Муҳаммад Юсуф ҳаётни бутун мураккабликлари билан идрок этди, жамиятдаги ва одамлардаги иллатлар ва ноқисликлар («Лаганбардорлар», «Йигирманчи аср», «Турғунлик», «Тўн ҳақида шеър») дан ҳам кўз юммади.

Асл шеърият ўзи шундай: бамисоли мусаллас – ҳам ширин, ҳам тахир, аммо ёқимли.

Юксакка кўтарилганда киши янада юксакроқ манзилларни кўриши мумкин. Ҳеч шубҳа йўқки, Муҳаммад Юсуф шеърияти миллий ўзликни англаш, озод ва обод Ватанни тараннум этиш, оқ сут бериб улғайтирган она халққа садоқат билан хизмат қилиш борасида ёш авлод учун ўзига хос ижод мактаби вазифасини ўтайди.

*Юртим дея куйганни,
Куйиб-ёниб суйганни,
Мардлик тўнин кийганни
Ким унутар, Муҳаммад?*

*Шеър – суҳанга мартаба,
Марҳаматга марҳамат
Этмиш Эгам. Ҳар тараф
Куйлаб ётар, Муҳаммад.*

*Ой порлар ўша-ўша,
Юлдузлар кўша-кўша,
Нур қуйилган тинч зўша,
Тонглар отар, Муҳаммад.*

*Эл улуглар элини,
Ёлгон – шоир ўлими.
Муҳаммаднинг йўлини
Яна тутар Муҳаммад!*

ВАТАНПАРВАР ШОИР

Муҳаммад Юсуф истиклол даври адабиётининг забардаст вакиллари билан бири, шеърятга янгича руҳ ва янгича оҳанглар олиб кирган новатор шоирдир. Ҳамид Олимжон, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов сингари забардаст шоирлар мадҳ этган она Ватан – Ўзбекистонни янги пардаларда, гўзал ташбеҳлар воситасида куйлай олган ватанпарвар шоирдир. Халқнинг дилидаги гапларни, унинг инжа туйғуларини қоғозга туширган чинакам халқ шоиридир. Шу жиҳатлари билан у миллионлаб шеърят мухлислари қалбида ўчмас из қолдирди, хурмат ва эъзозга сазовор бўлди.

Муҳаммад Юсуф адабиётга ўтган асрнинг 80-йилларида кириб келди. 20 йилдан ортиқроқ ижодий фаолияти мобайнида у ўзининг равон, халқона услубда битилган самимий шеърлари билан мухлислар қалбини забт этди. Зеро, унинг қаламидан чиққан сатрлар турли ёшдаги китобхонлар учун ҳам тушунарли эди. Шу сабабли улар тезда эса қолар, хонандалар эса унга куй басталашда қийналмасдилар. Қисқа даврда у энг машҳур шоирлар каторига кирди.

Адабиётшунослар фикрича, шоирлар илк даврда мураккаб ва тушунарсиз тарзда ёзадилар. Иккинчи босқичда мураккаб, аммо тушунарли тарзда ёзадилар. Учинчи босқичда эса ҳам содда, ҳам равон тарзда ёза бошлайдилар. Муҳаммад Юсуф ижоди ана шу учинчи босқич талабларига жавоб берар эди. Албатта бу даражага эришиш учун у узок машқ ва ўқиш-ўрганиш йўлини босиб ўтган.

Муҳаммад Юсуфнинг шоир сифатида шаклланишида адабий муҳитнинг роли катта бўлган. У Назир Сафа-

ров, Ғайбулла Саломов каби бағрикенг инсонларнинг ўғитларини олди, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов сингари забардаст устозларнинг этагини тутди, уларнинг ижод мактабида вояга етди. У суҳбатлардан бирида мактаб ёшида Андижондан Тошкентга шоирларни кўргани келгани, Абдулла Орипов назарига тушиб, кўнгли тоғдек кўтарилганини марок билан сўзлаб берган эди.

Биз Муҳаммад Юсуф билан «Тошкент оқшоми» газетасида танишган эдик. Ўтган асрнинг 70 ва 80-йилларида «Тошкент оқшоми» газетаси ўзига хос адабиёт клубига айланган эди. Адиб Саъдулла Кароматов раҳбарлигидаги газета адабиёт ва санъатга катта ўрин берар, унда Ўткир Ҳошимов, Максим Каримов, Борис Пармузин, Тўлқин Расулов, Алиназар Эгамназаров, Усмон Юсупов, Махмуд Комилжонов, Солиҳ Ёкубов, Абдулла Пўлатов сингари таниқли адиб ва журналистлар меҳнат қилишарди. Мен ҳам газетанинг адабиёт ва санъат бўлимида Ўткир Ҳошимов билан 10 йилдан ортиқроқ ёнма-ён ишладим. Машҳур ижодкорлардан тортиб эндигина қалами чархлана бошлаган ёш истеъдодларгача ўз ижод намуналарини газета саҳифаларида ёритиш учун олиб келарди. Қизгин ижодий давралар довуғи эса қалам аҳллариини ўзига жалб этар эди.

1983 йили бўлса керак, Муҳаммад Юсуф ҳам шу газетга ишга келди. Дастлаб шаҳар хўжалиги бўлимида, кейинчалик адабиёт ва санъат бўлимида ишлади. Газетхонларга «Мақсад Яхшиев» тахаллуси билан ёзган шеъррий лукмалари, мақола ва шеърлари билан танилди, қалами чархланди. Ижодий давралар эса унинг дунёқарашини кенгайтирди. Газетадаги фаолияти шоирни тезкорликка, ҳозиржавобликка ва масъулиятга ўргатди. У янада самаралироқ ижод қила бошлади. «Оқшомчилар» мактабининг яна бир вакили, истеъдодли шоир Сирождиддин Саййид билан ҳамфикр, ҳамдам бўлиб қалам тебратди.

Мен 1985 йили «Ёшлик» журнали таҳририятига ишга ўтдим. Муҳаммад Юсуф журналга тез-тез келиб турар эди. Унинг энг сара шеърлари журнал саҳифалари орқали мухлисларга етиб борди. Бу пайтда у ёшларнинг энг севимли шоирларидан бирига айланган эди. Унинг шеърлари билан айтилган кўшиқлар эса номини кенг оммага танитди.

«Куй авжида узилмасин тор» деган шоир нақадар ҳақ. Афсуски, 90-йилларнинг охири ва 2000-йилларнинг бошида орқама-орқа уч навқирон истеъдод соҳиби – Охунжон Мадалиев, Муҳриддин Холиқов ва Муҳаммад Юсуф жуда эрта ҳаётдан кўз юмдилар. Улар ўз истеъдодлари билан халқимизнинг меҳр-муҳаббатини қозонган эдилар. Шу сабабли бу кутилмаган йўқотишлар мухлислар қалбида катта акс садо уйғотди. Кўплаб шеърлар, мақолалар ва хотиралар ёзилди. Мен ҳам 2002 йили бу ҳақда «Юлдузлар сўнмагай» деб номланган шеър ёзган эдим:

ЮЛДУЗЛАР СЎНМАГАЙ

Муҳаммад Юсуф, Муҳриддин Холиқов
ва Охунжон Мадалиев хотирасига

*Юлдузлар сўнарми ҳеч замон?
Баҳорда не қилур шум хазон?
Қайдасиз, соғиндик, ёнди жон,
Муҳаммад, Муҳриддин, Охунжон.*

*Саҳналар сизларга муштоқдир,
Минбарлар шоирга нигорон.
Келмайсиз, йўлингиз йироқдир,
Муҳаммад, Муҳриддин, Охунжон.*

*Юрт билан бўлдингиз ҳамқадам,
Дилларда қурдингиз ошиён.
Шогирдлар бўзлайди, кўзда нам,
Муҳаммад, Муҳриддин, Охунжон.*

*Билурмиз, шоирга ўлим йўқ,
Ҳофизга макондир кенг жаҳон.
Мангуга тириксиз, кўнгил тўқ,
Муҳаммад, Муҳриддин, Охунжон.*

*Юлдузлар сўнмагай ҳеч қачон,
Урмимиз айлагай нурафшон,
Номлари тилларда ҳар замон:
Муҳаммад, Муҳриддин, Охунжон.*

ЮРТ ФАХРИ

Барча андижонликлар каби мен ҳам Муҳаммад Юсуф билан фахрланардим.

Мен уни дастлаб Ўзбекистон халқ ёзувчиси Назир Сафаровнинг уйида учратганман. У устоз адиб хонадо-нида кенжа фарзанд мақомида юрарди. Назир ака ҳам, меҳрибон Мукамбар ая ҳам Муҳаммадни ўз ўғилларидек суюшар, унга ишонишарди. Дам олгани боришганида Муҳаммадни уйларига қолдириб кетишарди. У жуда кам-гап, камсукум, одми эди, остонагами, дуч келган жойга ўтириб бир нималар ёзарди, лекин ёзганларини биров-га кўрсатавермасди. Ўша пайтларда у менинг наздимда ижод билан жиддий шуғулланмайдигандай, шунчаки вақт ўтказиш, эрмак учун, машқ учун қоғоз қоралайдигандай туюларди.

– Муҳаммаднинг шеърларини ўқидингизми? Ўқиб кўринг. Балодай ёзади. Ундан бир нарса чиқади, – деди бир куни Назир ака.

Дарҳақиқат, хиргойи, узук-юлуқ суҳбатлар орасидаги ўша «қоралама»лар кўп ўтмай Ғафур Ғулом номидаги нашриётда босилиб чиққан «Таниш тераклар» китоби-га жам бўлди ва шоир лоп этиб кўзга ташланди. Кейин «Илтижо», «Булбулга бир гапим бор», «Уйқудаги киз», «Ҳалима энам аллалари» ва бошқа шеъррий тўпламлари чоп этилди. Ана шу шеърлардаги бир қарашда енгил, ўйноқидек туюладиган, аммо ҳазин оҳанглардан келиб чиқиб, шоирни «Ўзбек Есенини» дегувчилар бўлди. Ас-лида, ихчам қадди-бастли, қорачагина, кўзлари йирик-йирик Муҳаммад Усмон Носирни эслатарди. Ҳа, у Усмон Носир каби фавқулодда истеъдод эгаси эди. Умрининг қисқалиги ҳам ана шу жўшқин, оташнафас шоиримизга

монанд бўлди. Яна ҳам тўғрироғи, Муҳаммад Юсуф улуг юртдошимиз Захириддин Муҳаммад Бобур ёшини яшади. Унда Бобурга хос хислатлар бор эди. Гарчи пойтахтда, Тошкентдай шахри азимда истиқомат қилиб, она юртига тез-тез келиб турган бўлса ҳам, Андижонни Бобур Мирзо каби мудом қўмсаб, муттасил соғиниб, зориқиб орзиқарди. Шеърларида аввало ўзи туғилиб ўсган кишлоқ латофатини, оддий одамлар, соддадил қизлар сиймосини, руҳий оламини мусаввир каби чизиб куйларди.

– Йигирма беш йил бўлди, Тошкентда ҳаёт кечиранман, лекин ҳар куни йигирма беш марта Андижонни соғинаман. Андижонни мен Андижонда яшаётганлардан кўра кўпроқ яхши кўраман. Менинг қалбим, юрагим ҳамиша Андижонда. Шу юртнинг ширин хаёли билан яшайман, шугина тасалли, шугина ҳузур менинг барча камимни тўлдириб туради, – дер эди.

Мустақилликдан кейин эса марҳаматлик шоир бутун илҳоми, истеъдодини Ўзбекистон мадҳига бағишлади. Чунки у илгарилари қоришма мамлакат таркибидаги Ўзбекистонни эркин, яйраб «Ватаним!» дея олмай қийналган, димланган эди. «Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон», «Ўзингдан қўймасин, халқим» сингари оммавий қўшиққа айланган, мадҳиядек жаранглайдиган шеърлари билан ўзбек қўшиқчилиқ санъатининг янги босқичга кўтарилишига ҳисса қўшди, айна вақтда бугунги кунда маълум ва машҳур бўлган ўнлаб ҳофизу ҳофизаларимизга қанот бўлди.

Муҳаммад Юсуф кўнгли буюрганини ёзарди. У болалигидан эрка эди, эркалиги ўзига ярашарди, тантиқ эмас эди. Қачон, қаерда, қандай эркалик қилишни биларди. Ижодда ҳам шундай толе ёр эди: у Юртбошимиз назарига тушди, эл-халқнинг самимий ҳурмат-иззатига сазовор бўлди, бироқ ўзининг камтарлик, кичик кўнгиллилик фазилатларини босиб ўтиб кетмади. У ҳамиша, ҳар

қандай ҳолатда андижонлик оддий, бир оз чапани Мухаммадлигича қолди. Ва лекин Ўзбекистоннинг мустақиллиги, хуррият, озодлик қувончларини ичига сиғдирилмас, шу борада юраги, Усмон Носир таъбирича, унга тор келарди. Қуйидаги мисраларда шоир гуё ўз тақдирини башорат қилгандек туюлади:

Бир куни...

– Шоирлар-чи, бобо,

Шоирлар нима бўлади?

– Уларнинг шодликдан

Юраклари ёрилиб ўлади.

Шоир яна бир шеърида ялпизга суяниб ўлишни ҳавас қилган эди. У ялпизга суяниб жон бермади, бироқ ўзи туғилиб ўсган хонадон ёнидан шарқираб оқадиган ариқ бўйидаги хулволар ҳиди баралла анқиб турадиган қабристонда мангу уйкуга кетди. Энди у то маҳшаргача ана шу қадрдон, хушбўй гиёҳлар исини ҳидлаб ётади. Зеро, яна Мухаммад Юсуфнинг ўз сўзлари билан айтсак:

Жим қоласан... Энди шухрат ҳам,

Шеър ҳам сени қизиқтирмайди.

Қабринг узра эгилар бошлар,

Ҳаяжонли нутқлар янграйди:

«Огайнилар!

Шоир ўлмайди!»

ҲАМКОРЛИК

Яқинда ўз архивимдан бир кассета топиб олдим. Магнит тасмасидаги ёзувга қизиксиниб магнитофонда тинглаб кўрдим. Буни қарангки, йигирма йил бурун, яъни 1987 йилда радио дастуридан ёзиб олинган эшиттириш экан. Айни пайтда Ўзбекистон халқ шоири, Ўзбекистон Қаҳрамони Эркин Воҳидов, ҳозирда филология фанлари доктори, профессор Наим Каримов, бўлажак Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуфнинг менинг баҳоли қудрат ижодим ҳақида билдирган фикр-мулоҳазаларини ўз ичига олганди.

Муҳаммад Юсуфнинг қуйида айрим сўзларидан парчалар келтирмоқчиман: (Худо қакки, мени камтарлик доирасидан чиқиб кетди, деб ўйламанг, зинҳор. Асосий мақсадим, муҳаррирнинг муаллифга бўлган эҳтиром ва эътиборини таъкидламоқчиман, холос).

«...Таникли шоира Гулчехра Жўраеванинг 30 йиллик ижод намуналаридан йиғилган «Гулшан аро» деб номланган сайланма китоби чоп этилиши арафасида турибди. Мен ўйлайманки, шоиранинг ўз китобхонлари билан бу галги учрашуви ҳам мароқли бўлади. Одатда каттароқ ёшдаги ижодкорлар кейинги авлодга ҳаёт ва ижодга йўл-йўриқлар кўрсатиш, руҳий мадад беришни ўз бурчлари деб билишади. Гулчехра опа Жўраева ҳам ана шундай куюнчак шоиралардан. Шоиралар меҳнати алоҳида машаққатли меҳнат. Лекин ижод ҳар доим ҳам машаққатли жараён, у ширин азоб... Ана шундай ижодий машаққат йўлларида Гулчехра Жўраевага улкан сабот ва ижодий кўтаринкилик тилайман» (Муҳаммад Юсуфнинг ўз овози ёзилган ушбу кассета мен учун қадрли ва қимматли бўлиб қолди).

Гап шундаки, М. Юсуф ўша йилларда Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриётининг шеърят бўлимида хизмат қилар эди. Истеъдодли шоир, бўлим мудири Шавкат Раҳмон юқорида қайд этилган мазкур шеърлар китобимни Муҳаммад Юсуфга топширганди. Муҳарририм дастлаб ушбу сайланмани ўша вақтдаёқ эътиборли олим бўлиб танилган Наим Каримовга тақризга берди. Ҳар икки забардаст истеъдод кўлида китобим тақдири неҳол кечаркин, дея роса хавотирда юрдим. Тақризчининг барча фикрларига биноан айрим шеърларни қайта назардан ўтказдим-да, китобни яна муҳарриримга олиб келдим. Орадан оз муддат ўтгач, у кишига учрашдим. Муҳаммадjon юзларида мамнуниятлик сезиб ҳаяжонларим бироз босилган бўлди. «Бўлди, опа. Ҳеч қандай эътирозим йўқ. Китоб нашрга тушиб кетди», деганида нақадар суюнганимни сўз билан ифодалаш қийин эди ўша дақиқаларда.

Муҳаммад Юсуф билан ҳали бунгача, яъни «Ёшлик» журналида ишлаган пайтларимдаёқ яхши таниш эдим. 1982–1983 йилларда янги ташкилот бўлган мазкур нашрнинг мухлислари жуда беҳисоб эди. «Ёшлик»да чиқиш ёш ижодкорлар учун орзу эди ўша кезларда. Айниқса, навқирон шоирлар ўз ижод намуналарини зўр иштиёқ билан журналга тавсия этишарди. Улардан бири Муҳаммад Юсуф, бири Сирожиддин Саййид эдилар. Бу икки айрилмас оғайнилар таҳририятга бирга кириб келишарди. Мен уларнинг ташрифидан бениҳоя хурсанд бўлардим. Негаки, ҳар иккала шоирнинг бир-бирига ўхшамаган эҳтиросли, беғубор, бетакрор, самимий, ҳаётий шеърлари диққатимни ўзига тортарди ва ҳеч иккиланмай уларга шеърларингиз албатта чоп этилади, дея ваъда ҳам бериб қўярдим. Чунки бу ижод намуналарининг ўта талабчан бош муҳарриримиз Эркин Воҳидовга ҳам маъқул тушмоғига кўзим етарди. Ва шундок бўлди ҳам. У киши

дастлаб Муҳаммад Юсуф шеърларини ўқиб чиқдиларда, юзларига нур югурди: «Ҳа, ўзбекнинг катта бир шоири туғилибди. Бу кишига навбат йўқ, журналга тез-тез қатнашиб турсинлар», дедилар.

Ҳа, эндигина шеърят остонасига қадам қўйган Муҳаммад Юсуфнинг номи илк бор «Ёшлик» журнали саҳифаларида туғилди. У ўлмоқ учун эмас, абадул-абад яшамоқ учун туғилган экан. Давр ўтиб, «машаққатли ижод, ширин азоблар» ила Муҳаммад Юсуф ўзбек халқининг ҳаётига, юрагига, ниятларига ҳамнафас миллий, ифтихор шоирига айланди.

САЙРАБ-САЙРАБ УЧГАН ҚУШ

Шеърят, умуман ижод дунёси – оламлар ичра ўзга олам. Бу олам – бу оламга бегоналар учун сирли жумбок, мавхум ва саробдир. Бу олам ётларга ётдир.

Ижод оламининг фуқароси бўлмиш шоир эса – рух кишиси, руҳиятнинг бандаси. Балки у бир ғариб кулбада хору зор, ёлғизу бенаво яшаши мумкин, аммо унинг руҳи ўн саккиз минг олам узра учеди. Ана шу оламлар ҳақида сўз айта олиш бахти унгагина насиб айлади.

Шоирлик – хосликдир ва хосга хосликни талаб қилади.

Шеър ҳам шунчаки ёзилавермайди. Ҳар бир шеърнинг ўз туғилиш куни, соати, дақиқаю сониялари бор. Ана шу вақт етилмагунча, шеър ёза олмайди шоир. Шоир фикрига келган, лабидан учган ҳар бир сўз ичра яшайди. Ўша сўз унинг бир неча кун, энг аввало етмиш икки томирида айланади. Шоир ўша сўзнинг таъмини, ҳидини, бўй-бастини, куч-қудратини англамагунча ёзмайди, ёза олмайди. У эҳтимол, бир ойда, бир йилда рўй берадиган ходисадир.

Мен ЧИН ШОИРлик ҳақида гапираяпман. Мен ана шулар ҳақида ўйлаганимда дўстим, кадрдоним, тенгдошим, чин шоир – МУҲАММАД ЮСУФ кўз олдимда намоён бўлаверади.

Мана, қўлимда унинг вафотидан сўнг чоп этилган «Улуғимсан Ватаним» китоби. Бу китоб қўлларимни куйдирмоқда, дилимни ёкмоқда, армон ва надомат юрагимни ўртамоқда.

Китобни варақлар эканман, ўйга толаман. Бу шеърларни мен аввал ҳам ўқиганман, уларнинг кўпини раҳматликнинг ўзидан эшитганман. Чунки биз янги шеър ёзсак, телефон орқали бўлса ҳам бир-биримизга ўқиб беришга одатланган эдик.

Аммо мени ҳайратга солган нарса бошқа – унинг Ватан ҳақидаги шеърлари...

Бу қадар кўп ва ҳўб ёзиш мумкинми?! Бир шоирнинг юрагига шундай улкан Ватан қандай сиғди экан? Унинг юрагидаги Ватаннинг бепоён ва улуглигига ёқа тутасан киши. Ажабо?!

*Мен дунёни нима қилдим,
Ўзинг ёруғ жаҳоним,
Ўзим хоқон,
Ўзим султон,
Сен тахти Сулаймоним,
Ёлғизим,
Ягонам дейми,
Топинган кошонам дейми,
Ўзинг менинг улуглардан
Улугимсан, Ватаним!*

Бу мисралар Ватан каби азиз, Ватан каби муқаддас, бепоён ва мағрур. Бу шеърлар ўзбек каби танги, ўзбек каби чапани...

*О, ота маконим,
Онажон ўлкам,
Ўзбекистон, жоним тўшай соянгга.
Сендек меҳрибон йўқ,
Сенингдек кўркам,
Римни алишмасман бедапоянгга...*

Аслида Ватан ҳақида шеър ёзиш мушкул, чунки Ватан кипригинг устидаги ёш, капалак қанотидаги эпкин. У ҳақда ёзмоқлик учун ниҳоятда хушёр ва зукко, ниҳоятда дилгир бўлмоғинг керак.

Муҳаммад Юсуфнинг сатрларига кулоқ тутинг:

*... Мен билдим, юракдан Ватанни севмоқ –
Беланчак осилган толларни ўтиб,
Чақалоқ кўзига ҳалол термулмоқ...*

*... Навоий сатрига термулиб юриб,
Танидим жамолин бу кўҳна элим...*

Муҳаммад Юсуф шунчаки шеър ёзмади, ёза олмас эди.

*... Кўҳна дунё, бу қизларинг бунча гўзал,
Қараб турсам, кўкларда ой-кунча гўзал,
Қанча гўзал бўлса, алдар шунча гўзал!..
Юрагимни йўлбарсларга едираман...*

Биз тириклар ёнимиздаги одамга бепарвомиз, уни кўрмаймиз, гар кўрсак-да, тушунмаймиз, тушунсак-да, тан олмаймиз, тан олсак-да, ошкор айта олмаймиз. Баралла: «Мана шу мендан зўр!» дея олмаймиз.

Инсон умридаги энг оғир мусибатлардан бири йўқотмоқликдир. Ота-онангдан, ёринг ёки фарзандингдан айрилмоқ жуда ҳам оғир, аммо дўстни йўқотиш ҳам фожиа экан. Ватан, миллат учун эса шоирини йўқотмоқ ундан-да дахшат.

Менга ва дўстларимга Муҳаммад Юсуфдек чапани, танти шоирга тенгдошлик, бир даврда ижод қилиш, дўст тутиниш бахти насиб этди, аммо биз ғофиллар уни қандай ва қачон йўқотиб қўйганимизни билмай қолдик.

Устоз шоиримиз Абдулла Орипов: «Муҳаммад бир сайроқи куш эди, у бизнинг боғимизга келиб сайради – сайради ва яна учиб кетди» дедилар хотира кечаларнинг бирида. Дарҳақиқат, ҳақиқий шоир – булбул шоир ҳар куни туғилмайди. Халқ ҳар юз, беш юз йилда битта шоир беради.

Муҳаммад Юсуф ана шундай фавқулодда пайдо бўлган неъмат эди.

У атайин мавзу изламади, аммо у кирмаган хилқат қолмади.

У камтар ва камсуқум эди, аммо индамай юриб, бутун элини шеърга ошуфта қилди.

У кўшиқ учун атайин шеър ёзмади, аммо Ўзбекистонни кўшиққа кўмди.

У машхур бўламан деб ўзини ўққа-чўққа урмади, аммо уни танимаган болаю кекса қолмади.

У миллат ва Ватаннинг, ҳурлик ва адолатнинг тили – булбули бўлиб сайраб-сайраб, яшаб ўтди. Унинг ўлими бизни ҳушёрликка, ёнимиздагиларга эътирофли ва эътиборлироқ, оқибатлироқ бўлишимизга, бир-биримизни янада кўпроқ авайлашга, асрашга, севишга чақирди!

Мен унга атаб бир шеър ёздим:

*«Эй, Дўст!» – дединг, хитоб айлаб,
«Дўстман!» – дедим, шитоб айлаб,
Дунёсини офтоб айлаб, туролмадим ёнингда.*

*«Хайём менинг жоним», – дединг,
«Хайём менинг қоним» – дедим,
Дунёсини шароб айлаб, туролмадим ёнингда.*

*Сен куйладинг, жон тиглади,
Мен куйладим, тош йиглади,
Дунёсини рубоб айлаб, туролмадим ёнингда.*

*Бошинг узра учди зоглар,
Бошим узра кўчди тоғлар,
Дунёсини туроб айлаб, туролмадим ёнингда.*

*Ич-этингни еди гийбат,
Ич-этимни еди шуҳрат,
Дунёсини ҳубоб айлаб, туролмадим ёнингда.*

*Каъбам – кўнглим, ё, ҳу, – дединг,
Кўнглим – каъбам, ё, ҳу, – дедим,
Дунёсини савоб айлаб, туролмадим ёнингда.*

*Нима қилса, қилди фурсат,
Нима қилса, қилди гафлат,
Дунёсини хароб айлаб, туролмадим ёнингда.*

*«Эй, Дўст!» – дединг, хитоб айлаб,
«Дўстман!» – дедим, шитоб айлаб,
Дунёсини офтоб айлаб, туролмадим ёнингда.*

«ЎЗБЕКИСТОН, ЖОНИМ ТЎШАЙ СОЯНГГА»

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг Тошкент вилояти бўлимида масъул котиб пайтларим эди. Биз туманларда аҳоли билан ижодий учрашувлар ташкил қилардик, таниқли ижодкорлар Тошкент вилоятининг азиз меҳмонлари бўларди. Навбатдаги учрашувни шоир Муҳаммад Юсуф билан Бекобод металлургия заводи ишчилари ўртасида ўтказадиган бўлдик. Учрашув белгиланган куни эрталабдан ёмғир ёғишни бошлади. Йўлга тушадиган пайт бўлишига қарамай, шоир келмаётган эди. Ниҳоят, сабрим чидамай Муҳаммад Юсуфнинг уйига телефон қилдим. Гўшакни шоирнинг рафиқаси Назирахон кўтариб, Муҳаммад Юсуфга берди. Шоир тоби қочиб қолганини айтиб, «учрашувга боролмасам қандай бўларкан», деди. Мен нима дейишимни билмай қолдим. Кўз олдидан уни интиклик билан кутаётган мухлислари ўта бошлади.

Сукунатни Муҳаммадjonнинг ўзи бузди. «Нима бўлса бўлди, опа. Бораман». Елкамдан тоғ ағдарилгандай бўлди. Бироздан сўнг биз ёмғир шаррос қуяётган кўчаларда машинани учуриб, Бекобод томон елиб борардик. Машина ойналарига шиддат билан урилаётган ёмғир уни ювиб, пастликка оқарди. Муҳаммадjon жимгина ёмғирни кузатар, гоҳо бирон оғиз гапириб ҳам қўярди.

Феврал ойининг бошланиши эди. Биз бир соатлар чамаси кечикиб борган бўлсак-да, халқ севимли шоирини кўзлари тўрт бўлиб кутаётган экан. Каттакон залда оёқ қўйишга жой йўқ. Шеърхонлик бошланиб кетди. Шоир беморлигини ҳам унутган, бутун вужуди кулоққа айла-

ниб, шеър тинглаётган мухлисларига факат Муҳаммад Юсуфгагина хос бўлган қироат билан шеър ўқирди.

*Эрка кийик, майлими бир эркаласам,
Саҳроларда Мажнун бўлиб еталасам.*

Залда ўтирган худди кийиклар каби гўзал қизлар қўлларидаги гулдасталарини шоирга тақдим қилишга ошуфта эдилар.

*О, ота маконим,
Онажон ўлкам.
Ўзбекистон, жоним тўшай соянгга.
Сендай меҳрибон йўқ,
Сенингдек кўркам,
Римни алишмасман бедапоянгга...
Сен билан ўтган ҳар кун байрам, базм,
Сенсиз бир он қолсам ваҳмим келади.
Сени билганларга қиламан таъзим,
Сени билмасларга раҳмим келади.*

Зал қарсақлардан ёрилай дерди. Саҳна гулларга тўлиб кетган, ҳақиқий сўз сеҳри етмиш икки томирларгача оқиб кириб, инсон қалбининг туб-тубида жондек яширин ётган Ватан туйғусини бор бўйи билан уйғотган, юраклар фахр ва ғурурга лиммо-лим тўлган, зал деворларидан ҳам факат шеър – она Ватан деб ёнган дилбар қалб жилваларининг замзамаси оқиб келарди. Бирор соатлардан кейин Муҳаммаджон бетоблиги боис: «Опа, энди шеърларимни мен учун сиз ўқинг», – деди ва залга қараб қўшимча қилди. – Ўзи биттагина опам бор, Шарифа опам қуйиб қўйгандек шу опамнинг ўзи. Улар икки томчи сувдек бир-бирларига ўхшаш...

Гулдурос қарсақлар остида шоир шеърларини узок ўқидим. Зал гўё анҳор ёқаларида бўй таратиб ётган ялпиз

хидларига, бепоён далаларда энди ўриб олинган пичан исларига тўлгандай эди. Тунда уйғониб кетган шоирнинг бир чеккада юм-юм йиғлаб ўтирган юраги, муҳаббат шеваси, дараларни гумбурлатиб чошиб келаётган отлар уюри туёқларидан чакнаган чақинлар... Булар бари жонни титроққа соладиган шеърлар эди.

Тўрт соатдан ортиқ давом этган учрашувдан сўнг биз яна ортга қайтар эканмиз, шоирнинг бетоблигидан асар ҳам қолмаган, ёмғирдан сўнг артилган чиннидай ярқираб ётган осмонга, чор-атрофга кўз ташлаб, йўл бўйи қизиқ-қизиқ гапларни гапириб келарди.

Шоир билан кейинги сафаримиз Жиззах вилоятининг Зомин туманида ўтказиладиган иктидорли ёшлар семинарига тўғри келди. Биз машинада уч киши: Ўзбекистон халқ шоири Ҳалима Худойбердиева, Муҳаммад Юсуф кетдик. Ўриклисойга етиб борганимизда семинар бошланиб кетган, ёмғир аста-секин майдалаб ёғишни бошлаган, бироз туман эди. Муҳаммад Юсуф хайдовчига тўсатдан: «Мен сизларни Супага олиб чиқаман. Зомин тоғларини яқинидан кўрсатай», деди. Биз Ҳалима опа билан ҳарчанд уринмайлик, шоирни сўзидан қайтара олмадик. Машина Супа томон ўрмалаб кетди. Энди тоғ йўллари анчагина сирпанчиқ бўлиб қолган, машина икки минг метрдан зиёд баландликка эҳтиёт бўлиб кўтариларди. Шеър иси анқиб ётган қуюқ арчазорлар, боши осмонларга етай-етай деб турган қоялар, тоғнинг нақ кўксидан зарб билан отилиб ётган шаршаралар... Уларга қараб, нималарнидир ўйлаб кетаётган Андижоннинг «қорамағиз боласи!»

Ниҳоят Супага етдик ва шунда худди қўл чўзсангиз қўлингиз тегиб кетаётгандай кўринган тоғлар, чексиз яшиллик, тагига кириб ўтирсангиз, кичкина уйчани эслатувчи минг йиллик кекса арчалар бор гўзаллиги билан кўз ўнгимизда намоён бўлди. Биз Супа четидаги харсанглар-

га ийманибгина оёқларимизни кўйиб пастликка қарадик. Юрак орқага тортиб кетадиган даражадаги баландлик, ўша юксакликларда осойишта ва бахтли гуллаётган чечаклар... Хўмрайган қоялар учида ярқираб ётган қорлар...

Муҳаммад Юсуф худди ёш бола каби ўзида йўқ хурсанд эди. Совуқ таъсирида юзлари қизарган, қўларини тез-тез бир-бирига ишқалар, кишига доимо болаларча самимият билан қарайдиган кўзлари порлаб турарди. Бу орада Супа ичкарасидаги ўтовдан бир кампир чиқиб келиб, «совуқ қотибсизлар, болаларим» деб меҳрибонлик билан дарров қайноққина чой тутиб, бирпасда кўзичоқ гўштидан жиз-биз қилиб, сопол лаганда олиб келди. «Нон ўрнига ҳам биз чўпонлар гўшт еймиз, қани олинглар». Қозоқ кампир шоирлар эканлигимизни билиб, Муҳаммадجونнинг елкаларини силаб, ҳаммамизни дуо қилди.

Ортга қайтадиган вақт бўлиб қолган эди. Муҳаммад Юсуф Ҳалима опам билан мени Супа чеккасида бир нафасга тўхтатди. «Хув рўпарадаги чўққиларга қаранг. Мана бу чўққи бу шоиримиз, буниси эса» ...Шоир чўққиларга ном кўйиб чиқди. Мен эса Муҳаммаджондан: «Ҳамма чўққиларга ном бериб бўлдингиз. Ўзингизнинг чўққингиз қани?» дедим. У сукут сақлади. Мен яна сўрадим: «Айтинг, иним, қайси бирини танлайсиз». Шунда шоир яна бироз сукутдан сўнг бир-бирига елка тутиб турган тоғлар салтанатининг чеккароғида турган чўққини танлади. «Ўша...»

Ўша чўққи ҳамон кўз олдимда... Ҳамон бир нафас ҳам хотирамдан узоклашмайди. Гоҳ у Қатортолдаги нашриётда биринчи бор кўрганым: қорачадан келган, ўзини ийманибгина таништирган, шеърлари ҳақида башоратомуз сўзларни айтган соддагина ўспирин, сўнгра ўзбек адабиёти осмонида Муҳаммад Юсуф бўлиб порлаган юлдуз кўринишида. Нафақат мен, балки миллионлаб

мухлисларининг қалбида у. Ўзбек халқининг азиз фарзанди ва севимли шоири сифатида хотирдан ўчмайди. Муҳаммад Юсуф оламдан ўтди, деган хабар тарқалганда, кўзёшларимиз этакларимизни ҳам ювган эди. Биз бу хабарга сира ишонгимиз келмасди. Ҳар сафар давралардан кўзимиз гирён бўлиб уни ахтарардик.

Вақт – улуғ ҳакам. Йиллар ўтаверади, шоир эса йиллардан ҳам ўзиб, ўша самимий табассуми билан қўлини кўксига қўйиб онажон халқига қараб:

*Айланайин қора қошу кўзингдан-а,
Ўзингдан қўймасин, халқим, ўзингдан-а,*

деб тураверади.

МИНГТЕПАНИНГ МИНГ БИРИНЧИ ТЕПАСИ

Ҳар гал Андижонга бориб, гулларга бурканган йўлларида ўтганимда, туғилиб ўсган юртини жонидан ортиқ кўрадиган юртпарвар шоир Муҳаммад Юсуф ҳаёт бўлганида, кўрган одам яна бир кўрсам дея ҳавас қиладиган «Ўзбекистон» кўчаси, унда бунёд этилган қадди баланд саройдек иморатларни кўрганида, гулрайхонлар очилган жаннатдай кўчаларда қадам босиб юрганида, элнинг яхши кунидан шодланиб бўйлари осмон бўлармиди, қувониб юз ёшга кирармиди деб хотирлайман.

Бугун Муҳаммад Юсуф орамизда йўқ. Тўлганида тўкилди, деб қайғурдик, етганида йиқилди, деб оҳ урдик. Тўлиб-тўлиб юрагидан тўкилгани минглаб сатрларга жо бўлди. Етгани Ҳақ, айтгани Ватан, суянгани халқ, суйгани дилбандлари бўлди. Кўкламойдан бир чимдим кўк тилаб ёлворган, қизғалдоқни қизчасидек суйиб эркалаган хокисор шоирни энди баҳорлар йўқлайверади, қабри устини безатиб турган майсалар, қушларга ундан салом йўллайверади, бизнинг қулоқларимиз илғамас, аммо у бош қўйган тупроқдан «Ватан» деган садо янграйверади... борлиқ уни тинглайверади...

Марҳамат тумани марказига киришда унинг суврати туширилган катта панно ўрнатилган. Тўрт тарафидан қарасангиз ҳам сиз томонга қараб жилмайиб турганга ўхшайди. Нигоҳидан меҳр қуйилади, шеърлар тўкилади. Муҳаммад Юсуф эл суйган шоир эди. Айниқса, марҳаматликларнинг фахрига айланганди. Юртдан сал четга чиқсак, «қаердансиз?», деб сўраган одамга, «Марҳаматдан, Муҳаммад Юсуф туғилиб ўсган

жойданмиз», – дердик тўлқинланиб. Улуғ тоғнинг ҳавоси бошқача-да, Яратганнинг назари тушган юрт экан, дея, кўпчилик бизга хавас қиларди.

Дадам раҳматлининг такрор айтадиган гапи бор эди. «Асл инсон камтар, танти, мард бўлиши керак. Бир дона кулча нонни бўлиб ейиш мумкин, бир ҳовуч ундан ардоб атала пиширса маҳаллага етади, бир этак буғдойни тупроққа сепаиб парвариш қилсанг, хирмон тўлиб, дастурхонингга қут-барака киради. Аммо эксанг тупроқда унмайдиган, сепсанг чиримайдиган, бировга бўлиб бериб ёки бировникини омонатга олиб бўлмайдиган тўрт нарса бор. Булар виждон, ғурур, мардлик, ор-номусдир. Бешик ҳам, тобут ҳам бир хил дарахтдан, толдан ясалди. Бирида кўзмунчокни ўйнаб, эркалаб, она меҳри билан улғайиб, алла тинглаб ҳаётга қадам ташлайсан, бирида нолаю фарёд билан сени сўнгги йўлга солиб элтадилар. Ортингдан бир инсон «мард одам эди, ор-номуси, ғурури, виждони бор эди» деб таъриф бергани икки дунё саодатини топганинг бўлади», – дердилар.

Шоир Муҳмад Юсуф ҳам чин маънодаги виждони уйғок, ғурури баланд, ор-номусли инсон эди. Хотира сандиғимда асраганларим орасида бу танти инсон номи билан боғлиқ бўлган бисотим анчагина...

Ўша пайтларда мен Марҳамат тумани ҳокимлигида фаолият юритардим. Ҳали китобим нашр этилмаган, тумандаги «Оқ олтин» газетасида ора-сира шеърларим чоп этиларди. Вилоят театрида ўтказиладиган таниқли санъаткор (раҳматли) Охунжон Мадалиевнинг концертига таклиф этилганим боис шаҳарга йўл олдим. Театрга кириш йўлагиди гавжум одамлар даврасида дастхат кўйиш билан овора бўлиб турган Муҳаммад акага кўзим тушиб кувониб кетдим. Шеърларини ёд олиб, китобини жон ичида асраб юрганим билан биринчи марта ўзини кўриб туришим эди. Концерт чиройли ўтди. Айниқса саҳнага

Мухаммад Юсуф чиққанида зал олқишлардан ларзага келди. Ўша куни «Назм ва наво» кечасига айланган дастур ҳамон кўпчиликнинг ёдидан чиқмаса керак. Концерт тугагач, қайтмоқчи бўлиб эшик ёнига келсам, ҳофизнинг созандаларидан бири мени тўхтатди. Охунжон Мадалиев билан Мухаммад Юсуф мен томонга келаётган эди.

– Шеърингиз зўр кўшиқ бўлибди, – деди устоз самимийлик билан саломлашиб.

– Ҳа энди, хом-хаталагина шеър эди, яхши мусиқа, чиройли овоз билан сайқал топгани учун яхши чиққан, – дедим ийманиб.

– Кўрдизми, ҳофиз, қишлоқнинг шоиралари шундай бўлади. Опага олди қатордан жой бергандик, келмабди деб хавотир олдингиз. Келиб ўтирганини сездирмабди ҳам. Сизларда қандай билмадиму, бизнинг қишлоқларга қатнайдиغان автобусларга чиқиш-тушишнинг ички қонуни бор. Аёллар автобуснинг олди эшигидан, эркаклар орқа эшикдан чиқиши керак. Агар шошиб, адашиб аёллар салтанатига қадам ранжида қилиб қўйсангиз... нақ балога қоласиз. Момоларимиз чолларининг яқтакларини бошларига ёпиниб олиб, бегона кўзлардан ўзини пана қилиб юради. Қаранг, исми шарифини айтсангиз ҳам шоира синглимиз саҳнага чиқмади. Келмаган деб ўйладик. Яхшиям, созанда укамиз таниб қолди.

Кейин менга юзланиб:

– Синглим, нега кўзга кўринган газетларда чиқишлар қилмайсиз? Яхшигина ижодингиз бор экану, сизни ҳеч ким танймайди. Шеърларингиз бўлса менга беринг, Тошкентга олиб кетаман. Ватан ҳақида ёзганларингизни алоҳида ажратиб қўйинг, – деди.

– Ватан ҳақида кўп ёзмаганман!

– Ватанни ёзмайдиган, ёзишни билмайдиган қаламкаш шоирликка даъво қилмаслиги керак, – дея ташқарига

қараб йўналди. Ҳофиз Муҳаммад Юсуфнинг кайфияти ўзгарганини сезиб ўртага тушди;

– Ака, шошманг, энди суҳбатга шира кираётган пайтда қўл силтаб кетманг-да! Сизга ўхшаб туғилиб ўсган жойидан йироқда юрган бўлса эди... ёзиш қочмас, оила, бола-чақа ишидан ортиб ижод қилганига раҳмат айтиш керак. Ота-онаси, жигарлари бир кўча нарида яшаса, ёнида юриб нима деб ёзсин яна?

– Эл-юрт, ватанни севиш учун, соғиниш учун ундан йироқ кетиш шарт эмас. Айниқса, қиз бола туғилган уйдан бошқа хонадонга остона хатлаб чиқиб кетиши, ёт одамлар орасига салом бериб кириб бориши, умуман бошқа оила қозонида қайнашининг ўзи минг сатрга арзирли образ. Мингтепа тўғрисида ёзинг, ҳар бири асқартоғ, ҳар битгаси мурод тепа-ку! Қанча сир-асрорни қорнида сақлаб ётибди бу боботепалар. Ҳаммаси ўтқинчи. Ортингиздан из қолдирай десангиз, шеърятингизга содик бўлинг, андишали бўлганингиз яхши, бироқ ўзингизга панд бериб кўядиган ҳолатда эмас.

Ижодимга камол тилагач, менга «Эрка кийик» китобини тақдим этди. Икки кун ичида шеърларимни албатта етказишим кераклигини тайинлаб хайрлашди.

Орадан кўп ўтмай, республикада кўзга кўринган ёшлар газетасида туркум шеърларим чоп этилди. Газетани кўлимга олиб, севиниб дадамнинг ёнига шошдим. «Мард, танти инсонларга учратган кунингга шукур, парвардигорим. Увайсий, Нодира каби эл таниган шоирлар йўлини бергин. Боламнинг ижодини қўллаган Муҳаммад Юсуфни ўз номидек азиз, муқаррам инсонлардан қилгин», – дея дуога қўл очдилар. «Шарқ юлдузи» журналида чоп этилган шеърларим хусусида яхши фикрлар билдириб устоз адиб Ўткир Ҳошимовдан менга мактуб борган кундаги қувончим, яқинларимнинг шодлангани ҳеч қачон ёдим-

дан кетмайди. Юрагимда адабиётга, шеъриятга бўлган мухаббатим янада аланга олди.

Орадан кўп ўтмай, Андижоннинг Шахрихон туманида Муҳаммад Юсуф ижоди ва фаолиятига бағишланган катта ижодий анжуман бўлди. Вилоятдаги барча туман ҳокими ўринбосарлари, таълим муассасалари раҳбарлари орасида момолар, соқоли кўксига тушган боболар, болалар ҳам бор эди. Кеча давомида бир ёши улуғ отахон сўзга чиқиб, «Дўппи киймай қўйди одамлар» шеърини ёддан ўқиб бўлгач, шундай деди: – Бизнинг маҳалла қўли гул хунармандлар маҳалласи, қизим, келинларим, маҳалладаги кўпчилик хотин-қизлар дўппи, сўзана, чойшаб тикиш билан шуғулланади. Сиз мана шу шеърни телевизорда ўқиб чиққанингиздан кейин бозоримиз қизиб кетди, шоир ўғлим. Шундай «заказимиз» кўпки, қозон қайнатиш мен билан кампиримнинг зиммасига тушган. Манави дўппи янги нусха, сизни исмингизга аталди, қани, биринчи тикилган дўппини ўзингиз кийиб олинг...

Шеъриятга, шоирга бўлган эътибордан ҳаммамиз қувондик. Тадбир якунига етиб, кетар пайтимиз оқ қалпоқ, яқтак кийиб олган ўрта ёшлардаги бир одам шоирнинг йўлига чиқди: – Келган меҳмонларга таом тайёрлаймиз деб шеърларингизни эшитмай қолдик-да. Асабийлашганимдан бармоғимни кесиб олганимни ҳам сезмабман.

Ҳалиги одам жилмайиб гапиргани билан кўзлари тўла ёш эди. Қўлига ўраб олган рўмолчаси кон...

– Эй, акажон, шуям гап бўптими, шуям ишми? Мен ёнингизда турибман-ку! «Вой-дод, тўйдим», дегунизча шеър ўқийман, чарчаб қолсам, ана, Марҳаматдан шоира шогирдлар ҳам келган, – деди мен томонга ишора қилиб. Ўша паллада ўндан ортиқ шеър ўқиди. Шинаванда ошпазлар атрофини яна тумонат одам ўради. Кекса толнинг соясидаги суҳбат анчагача давом этди. Охирида ошпаз

амаки шоирни бағрига босиб: «Раҳмат, укажоним, сизга жоним садка бўлсин, сиздай шоирнинг тукқан онангизга куллуқ», деди вужуди титраб.

Умр йўлдошимнинг ишлари боис Тошкентга келиб яшай бошлаганимизда, дадам раҳматли «Катта шоирлар яшайдиган манзилга боришлик пешонангизда бор экан, қизим. Қисматни қилмишига шукрона айтиб, қадам ва қаламингизга, нон ва номингизга доғ туширмай, дадиллик билан ижод қилинг, аввали Яратганим қўлласин, Андижонликларнинг байроғига айланиб бораётган Муҳаммад Юсуфдек ватанпарвар, элпарвар бўлинг», – дея дуо қилдилар.

Муҳаммад Юсуф оламдан ўтди, деган сўзни эшитган лаҳзада олам қорайиб кетгандек, кўзимга ҳеч нарса кўринмай қолди.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида фаолият юритган пайтларида Муҳаммад Юсуфнинг ҳузурига киришни орзулаган кунларимиз қанча бўлган. Умр йўлдошим билан бир неча марта келиб учрашолмай қайтганмиз. Қанча-қанча устоз адиблардан мерос бу маконда хизмат қилиш пешонамга битганидан мамнунман. Отам орзу қилган яхши кунларга етдик. Фаолиятимни бошлаган хона бурчагида униқиб кетган ёзув столини ташқарига чиқармоқчи бўлдим. Столга кўзи тушиб қолган Ўзбекистон халқ шоири Сирожиддин Саййид: «Мунаввара, бу «журналний» Муҳаммад аканинг хонасида турарди, шуни устида ёзиб ўтиришни яхши кўрарди. Уюшманинг ҳамма жиҳозлари янгиланган пайтда биттагина мана шу сақланиб қолган экан-да, асранг!» – деди. Қайтариб хонага олиб кирдим.

Минг уринсам ҳам, устоз айтганидек, Мингтепа тўғрисида шеър ёзолмадим. Мингтепанинг минг биринчи тепаси ҳақида ёзганимни сиз азизларга илиндим.

ЮРТИМ

Муҳаммад Юсуф хотирасига

*Кун қорайди айни ёзнинг чилласи...
Чирт узилди Ватаннинг бир парчаси,
Кўзин юмди шоирларнинг эркаси.
У бош қўйган тупроқ энди муаззам –
Мингтепаннинг минг биринчи тепаси.*

*Бу макондан таралар ялтиз иси,
Қизгалдоқ барг тўкмай турар кузгача.
Қумри сайрар, борлиқда булбул саси,
Хазоннинг ҳам туси бунда ўзгача.
Умрин тикди сўздан битта сўзгача...*

*Булут райҳон экиб кетар сўқмоққа,
Бугдой сепар Улуг тоғнинг лоласи.
Билмам, не деб таъриф айтай тупроққа,
Жони қақшаб, тинмас кўзда жоласи,
Қучоғига келиб ётди боласи...*

*Мингтепаннинг минг биринчи тепаси,
Тегиб кетманг, тўкилмасин нолалар.
Тупроқ – она, Ватан эди отаси,
Шоир бунда янги шеърин қоралар,
Бир қўшиққи, юракларни поралар...*

*Болангдирман, ташина тоғу сойингга,
Билмам, қайда қўним топар ҳалак жон.
Бир кун тиниб, бош урганда пойингга,
Қучоғинга оласанми, Андижон...
Сен мен билан қоласанми, Андижон...*

**ҚИСМАТИ – ШОИРЛИГИ,
ШОИРЛИГИ – ҚИСМАТИ**

ёки Муҳаммад Юсуф феномени

Мен Муҳаммад ака билан бир жойданман – Марҳаматдан, яъни қадим Мингтепадан. Туғилган гўша меҳри ва унинг олдидаги қарздорлик туйғуси туфайли бўлса керак, унинг Мингтепага бағишланган талай шеърлари бор. «Мингтепани атайлик ўз номи билан!» деб тугалланади бир шеърининг охирги мисраси. Албатта, мен ҳам ёзганман: «Толеим кулса бир кун, Қучоғингга кайтарман. Муҳаммад Юсуф билан Қўшиғингни айтарман!» дея яқунлаганман битигимни.

Иккаламиз ҳам болаликдан Улуғтоққа қараб, ундан кайфият, хаёл олиб улғайганмиз. Битта каналдан сув ичганмиз. Эҳтимол, битта тандирнинг нонини еб, битта ариқда чўмилгандирмиз ҳам. Лекин ҳеч қачон «бордикелди»миз бўлмаган. Ваҳоланки, ҳозир ўйлаб қарасам, ҳаётнинг ўзи бунга етарли даражада сабаблар яратган экан. Ҳамда бу сабаблар тақдир деб аталган улкан тоғдан ситилиб чиққан шалоладек табиий равишда туғилган эса-да, биз шаҳри азим Тошкентда «хамюрт» сифатида кўришиб турмаганмиз. Шунга қарамай, тақдир мени бир неча бор ўзбекнинг бу улуғ ва танти шоири билан ҳар хил вазиятларда дийдорлаштирди, дея оламан.

Муҳаммад Юсуфни билмаган, унинг икки қатор шеърдан баҳра олмаган киши йўқ ҳисоби миллатимиз вакиллари орасида, десам муболаға бўлмас-ов... Ҳатто дунёни бадиий-эстетик қабул қилишига кўра шоирдан тамомила фарқ қилувчи ўқувчи ҳам ҳаёти давомида ҳеч курси М. Юсуф шеърлари билан ижро этилган кўшиқни

тинглаб ҳузурлангани бор гап. Шу маънода мен ҳам илк бор шоирнинг ўзи билан эмас, аввало шеърлари билан учрашганман. Аслида, бу ҳам шоир учун, умуман, ҳар қандай ижодкор учун чинакам бахт. Чунки ўзини қанча шоир атаган бор, лекин биронта мисраси эл ичра машхур эмас. Элни кўйиб туринг, энг яқин дўсти, хатто гоҳида турмуш ўртоғи ҳам билмайди унинг бир қатор шеърини. Бу шоирнинг туғилмай туриб ўлгани эмасми!.. Ҳақиқий шоирнинг, шеър-ку майли, ҳеч курса, ёдларда михланиб қоладиган мисралари бўлади, бўлиши керак! Мисол учун «Ғичир-ғичир тишимдаги Сўлиғимсан, Ватаним!» дегандек. Бугун ўзбек тупроғида «кимнинг шеърини энг кўп ёд биласиз?» деган маънода ҳаққоний сўровнома ўтказилса, ҳеч ким Муҳаммад Юсуфнинг олдига тушолмаса керак-ов...

Ҳар доим гапнинг тўғриси яхши: менинг шеърият бобидаги танглайим ўзбек шоирларидан қисман Ҳамид Олимжон, кўпроқ Эркин Воҳидову Абдулла Орипов, хориж шоирларидан Пушкин, Лермонтовлар шеърларини ўқиб кўтарилган. Навоий, Бобур ва Машрабдан айрим рубоий ва ғазалларни суюб ёдлаганим, ёқимли кўшиқдек айтиб юрганим эсимда. Қолган барча буюклар кейинги босқичда «пайдо бўлишган». У пайтлар М.Юсуфнинг хатто номини ҳам эшитмагандим. Кейинроқ, армия хизматини ўтаб, университетда ўқиб юрган кезларим бу шоирнинг шеърлари ҳақидаги яхши гаплар қулоғимга чалинган. Хатто илк эшитган шеъримнинг мисраси ёдимда қолган: «Марҳаматга қачон бораман?» (Эҳтимол, ўзим ҳам истаган вақтимда боролмай юрган бўлсам керак-да...) Мени шеър ўзининг соддалиги, тўпорилиги, ич-ичидан балқиб турган самимияти, ҳаётга яқинлиги билан жалб қилганлиги ҳам эсимда. Ахир, шеърдаги «Диёримнинг байрамлари шўх, Байрамларда эса билет йўқ» дегандек иддаолар ҳар кун бўлмаса-да, тез-тез биз талабаларнинг

кулоғига чалинадиган ва мағзи ғоят яхши чакиладиган гаплар эди-да! «Наҳотки, шундай, нима деса бўлади, кундалик гап-сўзларни ҳам шеър қилиш мумкин бўлса?» деб ажабланганман. Ҳа, ажабланганман, ҳайратланган эмас. Ҳайрат эса анча кейин келган. Чунки мен талабалик чоғимда ўзбек шеърятининг кучли тўлқини, ўша кезларда роса ўқиладиган 70-йиллар авлоди поэзияси билан «маст» эдим. Шу боис, эътироф этишим керак, Муҳаммад аканинг бир-иккита шеърини истисно қилганда, содда ижодини дастлабки кезлар писанд қилмаганман. Бир мен эмас, ўша вақтдаги айрим тенгдошларимнинг «назмий кайфияти»ни эсласам ҳам ҳол ушмундоқ эди. Чунки биз «соф лирика» ва яна «мураккаб» шеър сеҳрига илиниб, ўзимизча ҳатто 60-йиллар авлоди поэзиясини-да (ундаги мурасасоз оҳангларни) анча-мунча танкид қила бошлаган авлод эдик. Шунинг учун бўлса керак, мен М. Юсуфнинг дастлабки китобларини сотиб олмаганман. Яшириб нима қилдим: уни ўша пайтларда (ёшим тахминан 20 ларда) «омма шоири» деб, ўзимни эса «хослар мухлиси» деб билганман.

Лекин, биласизми, эшикдан кувсанг, тешикдан дегандек, ҳаётим давомида ўзбекнинг бу содда шоири шеърларига мен ҳамма жойда дуч кела бошладим. М. Юсуф шеърлари кўшиқлар орқали, оммавий ахборот воситалари тўлқинида, тўю маъракалардаги табриклар қанотида, умуман, чор томондан ўзидан дарак берди, бераверди. Кўп ўтмай унинг шеърлари шунчалар машҳур бўлдики, умри давомида кўлига наинки китоб, балки газета ушламаган одамларнинг ҳам аввали кўнгилларига, сўнгра хонадонларига кириб борди. Мен ҳаётимда учраган биттагина мисолни айтиб берай: тошкентлик яқин бир дўстим бор, унинг етмишларни қоралаган қассоб амакиси бир куни мол-қўй олгани бозорга тушадию ҳайвон ўрнига қўлида биттагина ки-

тоб билан қайтиб келади. Уйдагилар ҳовли томондаги кушхонага ўтишса, у ерда қассоб гўшт нимталайдиган каттакон тўнка устига ўтириб олганча шеър ўқиётган бўлади. Кейин эса у фарзандларию невараларига ҳам шу китобни ўқитиб юрган... Тахминингиз тўғри: китоб Муҳаммад Юсуф каламига мансуб. Энди бир иссиқ танамизга ўйлаб кўрайлик, бу шоир шеърларида қандай сеҳр борки, ҳаёти мобайнида китобга бирон марта ишки тушмаган қассоб пул топиш билан боғлиқ муҳим ишини бир четга йиғиштириб кўядию шеър ўқийди?!.. Шу чокқача жаҳоннинг барча шоирлари йиғилиб олиб ҳам фикрини ўзгартиролмаган бу кишимга ўзбекнинг ҳаммадан содда, дўлвори бир шоири нечун бунчалар каттиқ таъсир қилди экан?..

Мени ҳам бу шеърият секин-аста ром этган. Ўзим истамаган ҳолда кўпчиликка қўшилиб унинг сўзлари билан айтиладиган кўшиқларни ҳигойи қилиб қолганман. Шулардан бири «Самарқандга борсам мен агар Улуғбекни кўриб қайтаман, У қон йиғлаб турар ҳар сафар, Мен дардимни кимга айтаман?» эди. Мен ҳозир бу мисраларни китобга қарамай, хотирамдан ёзаяпман ва дангалини айтай: шоирга ҳавас қилаяпман. Ахир, мен ҳам уч-тўрт шеър қоралаган қаламкашман, лекин ҳатто ўз битикларим ҳам ҳаёлимда бунчалар осон тикланмайди! Ўзгаларнинг хотирасидан бир умр ўчмайдиган ашъор битган шоирга ҳавас қилмай бўладими? Фақат номард ижодкоргина ўзагалар парвозини кўролмайдди. Мен бу гапларни шоир сифатидагина эмас, чорак аср шеър илми билан шуғулланган, бу йўлда икки монография ва ўнлаб мақолалар ёзган шеършунос мутахассис сифатида ҳам ёзаяпман. Узун гапнинг қисқаси шуки, қатор йиллар мобайнида М.Юсуф феномени ҳақида чўзиб-чўзиб мулоҳаза юритиб, қуйма шеърлар ёзидиган туғма шоир дунёни, кўнгил дунёсини айнан мана

шундай осон фатх этади, деган хулосага келдим. Бундай қисмат М. Юсуфга насиб этди. Унинг бир инсон сифатидаги қисматидан шоирлиги, шоирлигидан инсоний қисмати ўсиб чиққанлиги тўғрисида эса алоҳида китоб ёзса арзийди. Насиб этган бўлса, у ҳам ёзилгай, иншоллоҳ.

М. Юсуф бундай юксак соддаликка қандай эришди экан, деган савол мени ҳамиша ўйлатиб келган. Ўзимча муайян жавобларни топганман ҳам. Аввало, шоир ўз дардини халқ ичида кўпинча тайёр қолипга айланган бадиий нутқ шакллари ёрдамида ифода этади. Яъни ўзбекона нутқ шакллари синдириб, назмий қилишга деярли уринмайди у, балки аксар ҳолда, айнан олади. Бу эса шеърнинг одамлар қалбию онгига тез сингиб кетишига олиб келган асосий сабаблардан биттаси. Қолаверса, кўнгли ғамга тўлган инсоннинг йиғиси қанчалар самимий ва ҳаққоний бўлса, М. Юсуф шеърляти ҳам шоир қалбининг ана шундай зўриқишсиз нидоси бўлиб дунёга келади. Чин дилдан қувонган кишининг севинчларида қанчалик бола беғуборлиги ва табиийлиги бўлса, мазкур шеърлят ҳам ана шундай софликка чулғангандир. Бу эса ташқаридангина осон кўринади. Аслида, юксак ва теран маънолар ифодасига хизмат қилган соддалик ҳамма мураккабликлардан баландда туради. Чунки бундай шеърларни биргина истак билан яратиб бўлмайди. Бундай чўққига Худо берган жудаям ноёб истеъдод орқалигина кўтарилиш мумкин: «Падаркушдан пана қилиб Улуғбегинг кучгайман...». Ҳа, мураккаб ва зиддиятли ҳаёт ҳақида бу даражадаги шаффоф соддалик билан ёзиш учун шоир фақат ва фақат юксалиши керак бўлади, тушиши эмас! Ўзбек халқ ижоди – фольклорни, мумтоз шеърлятимизнинг улуғ вакиллари – Бобур, Машраб ижодини эсласак, айтмоқчи бўлган муддаомиз янада ойдинлашади.

ҒОЙИБОНА УЧРАШУВ

Тўқсонинчи йил эди, адашмасам. Талабаман. Шаҳарнинг бир чеккасидаги чойхонада ижарада тураман. Чойхонанинг ҳовлиси этагида иккита чоғроқ хона бўларди – бизнинг шоҳона қароргоҳимиз! Қайси бир байрам арафасида ота-онамни зиёрат қилиш учун Марҳамат (Мингтепа) га жўнаб кетдим. Бир неча кундан кейин келсам, Педиатрия, Шарқшунослик ва Қишлоқ хўжалиги институтларида ўқийдиган, республикамизнинг турли вилоятларидан жамланган талаба дўстларим ҳужрамизга Муҳаммад Юсуфни олиб келишибди, қаранг. (Демак, шоир ўша йиллариёқ машҳурлик шоҳсупасига кўтарилган экан-да!) Водийча ош тановул қилинган, алламаҳалгача аскиялашиб, чойлашиб ўтиришибди, шоир янги шеърларидан ёддан ўқиб берибди. Орада дўстларим «бизда ҳам бир ҳаваскор бор дея» мандан сўз очишибди. Шоир бўлса «Олиб келсин машқларини, кўриб бераман» дебди. Хуллас, дўстларимнинг айтишларича, ўша кечаси кимсан – эл аро машҳур Муҳаммад Юсуф оддий бир талаба Улуғбек Ҳамдамовнинг темир каравотида тунаб қолган.

Тошкентга келган кунимдан бошлаб дўстларим бўлиб ўтган воқеани шишириб-бўрттириб гапиришар, қулоғимни коматга келтиришар, ора-орада «шоир сени кутяпти, шеърларингни кўтариб тез олдига бораркансан!» дея қистирма гап билан ичимни қиздириб ҳам кўйишарди. Мен бўлсам – ҳали бирон тайинли нашрда бирон тузукроқ шеъри чикмаган ҳаваскор қаламкаш, ўзимча бўлажак «тарихий воқеа»ни ортга сулардим. Устига устак, «Машҳурлар олдига бормаيمان, Кўзи учиб турган бўлса бошқа гап» деб бошланадиган ва худди шундай яқунланадиган, на қофияси, на ритми ва на жозибаси бўлган тизмалар ёзганим эсимда. Сизга ёлғон (эхтимол), менга чин, бир ойлар чамаси ўзим билан ўзим кура-

шиб юрганман «борайми-бормайми?» деб. Кўнглимга карасам, ройиши йўқ (умуман, мен болаликдан шундайман шекилли: тўй-ҳашамлардан, издиҳомлардан, маросим ё тадбирларга қатнашлардан, янги танишувлардан ҳамиша қочиб юрганман, отамдан ўтган «мерос» бўлса керак). Виждон ва ақлга кулоқ солсам, «Бор, аҳмоқ! Шундай шоир «албатта келсин», деб айтган бўлса, сен эса эсингни таниганингдан бери қоғоз қоралайсан, ёзганларингни кўрсатадиган, элга билдирадиган вақти-соати келгандир, тур ўрнингдан, тур!» дейди.

Ниҳоят, ўзимда неки журъат, боришимни оқлайдиган неки баҳона бор, барини жамлаб, қораламаларимни ғамлаб дегандек, шоир ҳузурига, «Навой – 30» биносига «ташриф буюрган»ман. Ўлай агар, ўшанда Муҳаммад Юсуфнинг менга ва ёки менинг унга айтган биронта сўзни ҳозир эслай олсам. Эҳтимол, «Ассалому айлайкум, Муҳаммад ака!» деган бўлсам керак баланд овозда, у ҳам алик олиб, «келинг, ўтиринг» дегандир ўзига жудаям ярашадиган бўғиқ товуши билан. Қолгани ёлғиз Худоимга аён. Лекин ҳолатлар эсимда. Умуман, менда кўпроқ ҳолатлар ёдимга муҳрланади. Хонадаги «Т»симон столга тиркалган икки стулдан шоирнинг ўнг томонидагисида ўтирганим, бу пайтда унинг мен келтирган қораламаларни бирин-сирин варақлаб ўқигани, мен бўлсам миқ этмай кутганим, сўнг унинг менга юзланиб нималардир деганини аниқ хотирлайман. Бошқа ҳеч нима – биронта сўз: на мақтов ва на танқид эсимда қолмаган...

ЯНА ҒОЙИБОНА УЧРАШУВ

«Шарқ зиёкори» дўконига кирганимда, расталар орасида иккита одмигина кийим-бошли аёлнинг қанор қопларга даста-даста китобларни ҳафсала билан жойлаётгани устидан чиқиб қолдим. Уларга сотувчи бир қиз

ҳам кўмаклашаётган эди. Жуда ҳайрон бўлдим: «бизнинг замонларда китобни шундай қопларда олиб кетишарми?» дегандек, кўзларимга ишонмаган кўйи воқеа бошидан айрилмай туравердим. Аёлларнинг баланд-баланд овозда гапиришларидан, «яна шунча китоб топиб беринг, Жиззахдан келиб кетиш осонми, у ерда кутиб турганларга нима деймиз?» дейишларидан кўп нарса аён бўлган эди.

Бу гапларнинг Муҳаммад Юсуфга нима дахли бор? Гап шундаки, қопга «боғлам-боғлам» жойланаётган китоблар М. Юсуфники эди-да! Бу китоб ўн минг нусхада чоп этилганди. Боз устига, бир неча марта! Лекин барибир жазолик опаларга етмабди. Сотувчи қизнинг «бўлди, қолмади. Янги нашри чиқса, сизларга хабар қиламиз» дейишлари ҳамон қулоғим остида жаранглайди.

Хуллас, нима демоқчиман? Шоир шундай шеърлар ёза билдики, умрида ўз ихтиёри билан қўлига битта китоб олмаган энг оддий қишлоқ одами ҳам ўзи билмаган равишда шеър излаб қолди, шеър ёдлаб қолди. Шоир китобларини ахтариб топиб, ундан маънавий баҳра олди. Нега? Чунки, дейман ўзимга ўзим, уларда ўзини, фарзандини, қавму қариндошу кўни-қўшнисини, умуман, бутун ўзбек халқи ҳаётини, бу халқнинг ўзига хос феъли атоврини, унинг қатъий қонун содда қалбини кўрди!

ЎЗУВЧИЛАР УЮШМАСИДАГИ УЧРАШУВ

Уюшма марказий хиёбон яқинидаги бинода жойлашган пайти. Тадбирлардан бирига иштирок этиш учун боргандим. Бинога кираверишда уч-тўрт ижодкорлар суҳбатлашиб қолдик. Даврада Муҳаммад ака ҳам бор эди. Мен ўша илк учрашувимиздан кейин биринчи марта доврўғи янада авжланган машҳур шоир билан бақамти турар ва гапларини эшитардим. Яна ўша ҳол: сўзлари

эсимда йўк, аммо шоирнинг гапириш манераси, оҳанги, юз ифодаси ва кўз қарашлари ҳамон кечагидек ёдимда. Мен бу қарашлар, ифода ва манерада ботиний бир куйни, оҳангни аниқ-тиник эшитдим десам, дабдурустан бу гапимга ишонқирамаслигингизни биламан, аммо айни шуларни устоз Абдулла Орипов ҳам ёзган десам, ўйланиб қоласиз, «балки шундайдир» дейсиз. Кейинроқ, Муҳаммад Юсуф вафоти муносабати билан ёзилган битикларда Абдулла Ориповнинг таъсирчан сўзларини ўқиб, мен юкоридаги фикрларимда ёлғиз эмаслигимни, янглишмаганимни билдим. Демак, М.Юсуфнинг ботинида умри давомида ҳамиша бир куй яшаган: «Чинакам шоирнинг қалбида сохир қуш доимо сайраб туради, деган гапни кўп бора эшитгандик. Ўша қуш айнан Муҳаммаджоннинг юрагида ошён қурганига мен астойдил ишонганман. Унинг кўзлари ҳам, чехраси ҳам ҳамиша латиф бир куйни хониш қилгандай эди», деб ёзган экан Абдулла ака.

Бу гапнинг зўраки муболағаси йўк. Чунки шоир тез-тез телевизор ва радиодан шеър ўқиб турарди, ўшанда мен ҳам унинг товушидаги алоҳида оҳангни сезганман. Энди эса шундоқ яқиндан – бир одим масофадан кўриб, эшитиб турардим. Ҳайратланарли томони шуки, оҳангни эшитиш учун М.Юсуфнинг шеър ўқиши шарт эмас экан. Унинг оддий гаплари қатида ҳам шу оҳанг мавжланиб яшарди. Ана, шоирнинг «Осмоннинг охири» деган манзумасини олиб ўқинг. Насрий баён, лекин ичида шеърнинг оҳанги, шеърнинг таъми бор. Эҳтимол, шунинг учун ҳам шоир шеърларининг сиёҳи қуримай туриб кўшиқларга айланиб кетгандир. Ахир, бу шеърлар ўз оҳанги билан дунёга келаркан-да! Йўкса, шоирнинг ўзи «мен кўшиқчи шоир эмасман!» дегич эди. Ва у ҳақ эди: Муҳаммад Юсуф чинакам шоир, бўлганда ҳам туғма истеъдодга эга ноёб шоир эди!

ШОИРНИНГ ДЎСТИ

Шоир кетди. «Мендан нима қолар? Икки мисра шеър...» деган эди унинг ўзи бир шеърда. Чинданам ундан яхши шеърлар қолди. Яна шоирнинг мухлислари, дўстлари бор. Абдурахим Бозорбоев! Бу киши М. Юсуфнинг ҳамқишлоғи, мухлиси ва дўсти. Бу сифатлар ҳали ҳеч нимани англамайди. Чунки М. Юсуфнинг юзлаб ҳамқишлоқлари, миллионлаб мухлислари бор, уни тақдир дўстлардан ҳам қисган эмас. Абдурахим аканинг ушбу хотирага «кириб қолиши»га сабаб, у Муҳаммад Юсуф шеърларини ёд билади, соатлаб ёддан айтади. «Менинг бир мақсадим бор, Улуғбек, дейди ака, Муҳаммад Юсуфнинг 3000 тадан ортиқ шеъри бор, мен ҳали ярмини ёд ололмадим. Лекин ўша кун келадики, мен ҳаммасини ёд олиб айтиб юраман. Шундагина дўстимнинг олдида юзим ёруғ бўлади!» Муродингизга етиб яшанг, Муҳаммад Юсуфнинг чинакам дўсти!

...Қаранг, дўстликнинг шунақа кўринишлари ҳам бўларкан! Биз эса дўст деганда, бирга ишлайдиган, бирга чойхонада ош ейдиган ёки чет элга бирга бориб келадиган ва ёхуд ишимизнинг унишида ёрдами тегадиган кишиларнигина тушуниб қолганимиз кўнгилни тирнайди. Менга Абдурахим аканинг Муҳаммад Юсуфга муносабатида бутун ўзбек халқининг шоирга бўлган самимий меҳри жамулжам бўлгандек туюлади.

ДЎППИ ҲАҚИДА ҚАСИДА

1978 йилнинг куз ойлари эди. Таржимон ва журналист оғам Машъал Ҳакимовни бир кўриб қўйиш баҳонасида «Тошкент оқшоми» газетаси таҳририятига бордим.

Чоғроққина хонада Машъал ака ёзувчи дўстимиз Ўткир Ҳошимов ва чакноқ кўзли яна бир йигит билан учовлон гурунглашиб ўтиришган экан. Ўткиржон дарҳол мени ўринга таклиф қилиб:

– Танишинг, шоир Муҳаммаджон Юсупов, Марҳаматнинг Қорақўрғонидан бўлади, – деб таништирди.

Кунларнинг бирида қадрдон оғам, таниқли адиб Муроджон Мансуровдан:

– Ака, Муҳаммад Юсуфнинг Сизга бағишлаган «Дўппи» сарлавҳали машҳур шеъри қандай яралган? – деб сўраб қолдим.

– Мен «Ёшлик» журналида, Муҳаммаджон «Тошкент оқшоми» газетасида ишлаб, хизмат юзасидан тез-тез учрашиб турардик. Мустабид тузумнинг ўзига хос чиғириқлари бўлиб, айниқса ижодкор ёшларнинг асарлари тегишли идоралар орқали синчиклаб кузатилар эди. «Ёшлик» журналининг навбатдаги хомаки нусхасини ўша идоранинг масъул вакилига олиб борганимда, у менинг бошимдаги оҳори тўкилмаган дўппимга истехзо билан узоқ тикилиб тумшайди. Мен ўз навбатида бу синглимиз умрида дўппи кийган одамларни кўрмаган шекилли, деган хаёлга бордим. У ижирғаниб журналнинг хомаки вариантини кўздан кечирди ва айрим шеърларга эътироз билдирди. Ортимга хафагазак қайтар эканман, йўлда Муҳаммад Юсуфни учратиб қолиб, дўппи билан боғлиқ юқоридаги воқеани унга айтиб бердим.

– Фаройиб иш бўлибди, хафа бўлманг, Муроджон ака, – деб мийиғида қулиб қўйди...

Орадан кўп ўтмай иктидорли шоир укам Муҳаммад Юсуфнинг куйидаги бағишлови етакчи газеталардан бирида чоп этилди:

ДЎППИ

Адиб М. Мансурга
бағишлайман

*Дўпти киймай қўйди одамлар,
Бир шоир, бир носирдан бошқа.
Сочлар силлиқ,
Силлиқ қадамлар,
У оғирлик қиялпти бошга.
Рост дўптилар,
Ёлгон дўптилар,
Киноларда қолгон дўптилар,
Чуст дўптилар,
Анжон дўптилар,
Мунчоқдек Марғилон дўптилар,
Сизни киймай қўйди одамлар.
Кўнгил эса кўрмоқ тусайди,
Маданият гуллаган дамлар,
Каллага эътибор сусайди.
Дўпти киймай қўйди одамлар,
На уйда ва на кўчада.
Шукур Бурҳон,
Ғафур Ғуломлар
Ечган дўпти қолди тоқчада.
Бу қандай кўргилик, савдо,
Дўпти киймай қўйди халойиқ...
Бошга лойиқ дўпти йўқдир, ё
Бош қолмади дўптига лойиқ!..*

Дарҳиқикат, ўша кезларда Муроджон Мансур билан таниқли шоир Маъруф Жалил дўппи кийишарди. Шунингдек, атоқли адиб Тоҳир Маликнинг таклифига кўра, шоир укамиз ўз шеърларига «Муҳаммад Юсуф» тахаллусини қўя бошлади.

ИСТИҚЛОЛ ТАНЛАГАН ШОИР

Ўтган асрнинг 80-йиллари боши эди. Дўрмонда ёш ёзувчиларнинг семинар йиғилиши ўтказилди. Мен ўша пайтлар Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Ёшлар билан ишлаш кенгаши масъул котиби бўлиб ишлардим. Семинар йиғилишига республиканинг турли бурчакларидан умидли қаламкашлар – ёш истеъдод соҳиблари чақирилди. Ана шу анжуманда Муҳаммад Юсуф ҳам қатнашиб, унинг илк тўплами муҳокама қилинганди. Семинар якунланиб, ижоди яхши баҳоланган ёшлар орасида Муҳаммад Юсуфнинг ҳам номи жаранглади. Унинг тўплами бадий етуклигига кўра, алоҳида таъкидланди. Айниқса, унинг шеърларидаги самимият кўпларни ром этанлиги эсимда.

Биз – адабиётга 70-йиллар бошида кириб келганлар Муҳаммаджонлардан олдинги авлод эдик. Ўзимизга ўзимизнинг маҳлиёлигимиз ҳали бизни тарк этмаганди. Шу боисдан ёшлар эътиборимизни кўп ҳам тортавермас, уларнинг энг талантлилари ҳам бир хил – ўртамиёна савияда кўринарди. Орадан йиллар ўтиб, умидли ёшлар адабиётнинг кенжа авлоди бўлиб шакллана бошладди. Муҳаммаджоннинг ҳам шеърлари матбуотда тез-тез кўринадиган бўлди. Бир куни уюшмада Муҳаммаджонни учратиб қолдим. Сўрашдик, гаплашдик. Янги шеърлар ёздим, ўқиб берайми, деди у. Жуда яхши-да, дея мен уни кабинетга таклиф қилдим. У қўйнидан бир даста шеър олиб, бир-бир ўқий бошлади. Унинг ўқиган охирги шеъри шундай якунланган эди:

*Кўнглим сезар, энди бу аён,
Дўстларим, дўстларим, бахтли боламан:*

*Ё Тошкентда энг зўр шоир бўламан,
Ё уйимга кетиб ариқ бўйида
Ялпизга суяниб ўлиб қоламан!*

Бу сатрларни ўқиб эгим жимирлашиб кетди. Мутаассир ҳолатда бир сўз демай, унинг юзига боқдим. Ва унинг ичкин маъсум нур қалққан рафторида «Шоир» отлиғ қисмат муҳрини аён кўрдим. Мен унга маъюсликка, ғуссага кўп ҳам берилманг, домига тортиб кетади, деёлдим, холос. У шеърлари менга ниҳоятда манзур бўлганлигини ҳис этиб, уларни чўнтагига қайтиб солдида, хайрлашиб чиқиб кетди.

Кўп ўтмай Муҳаммад Юсуф номи машҳур бўла бошлади. Айниқса, «Самарқандга борсам мен агар...» кўшиғи ҳаммининг қалбини забт этди. Чунки шеърдаги мазмун кучли эди.

*Бағримда бўй етган бўз болам,
Мерган болам, лочинкўз болам,
Бўғзимга тиг урган ўз болам...
Мен дардимни кимга айтаман?*

Бу кўшиқ яратилган пайт шундай давр эдики, умумшўравий сиёсат босими остида миллий қадриятларга путур ета бошлаган, одамлар маънан эсанкираб қолганди. Ўзбек ҳар қандай кўргиликка чидаши мумкин. Лекин фарзанди бемехр чиқса, беоқибат, бадкор инсонга айланса, у сира ҳам чидай олмайди. Муҳаммаджон мана шу оғрикли нуқтани топиб, одамлар қалбини титроққа солганди. Яна бу кўшиқда:

*Қанча оғу ютмаган эдим,
Ўз боламдан кутмаган эдим... –*

сатрлари ҳам бор эдики, буларни эшитганда оталар ичи ёниб «воҳ» деб юборган лаҳзаларга, оналар кўзига ёш олиб, бағридаги фарёдини босишга уринган сонияларга олис-олис кишлоқларда ҳам мен ўзим кўп бор шоҳид бўлганман.

Муҳаммаджон тинимсиз изланишлари, уйқусиз тунлари чеккан заҳматлари асносида ўз қалбидаги туйғуларни ҳам, халқ дилидаги орзу-ҳасратларни ҳам нозик ва чуқур илғай оладиган ва уларни қоғозга ҳароратли, қуйма сатрлар билан кўчира оладиган шоир мақомига кўтарилди. Бунинг бир сўз билан ҳассослик дея аташ мумкин. Муҳаммаджон ёш бўлишига қарамай, миллатнинг ҳассос шоирига айланди. Бу унинг ўзига хос овозида, бетакрор оҳанглирида, бекусур бадииятида ёрқин акс эта бошлаганди.

Биз тенгқур шоирлар, асосан, замонавий адабиётни яхши билишимиз, жаҳон шеъриятидан хабардорлигимиз билан ғурурланардик ва фахрланардик. Айни шу даврда жаҳон шеъриятидаги турли оқимлар, тажрибалар, жараёнлар бизнинг шеъриятимизда ҳам бўй кўрсата бошлади. Масалан, япон шеъриятидаги хокку, танка услубида шеър битувчилар ёки испан канта-хондалари оҳангида туркум яратганлар кўп бўлди. Мен бу изланишларни истехзо ёки иддао билан айтаётганим йўқ. Лекин Муҳаммаджон ижодига назар солсак, бундай кескин эврилишларни, тажрибаларни кузатмаймиз. Аксинча, у ҳеч ким билан «мусобақалашмади» ва ҳеч кимга эргашмаган ҳолда кўнглидаги «сехрли қуш»ни (устоз Абдулла Орипов ибораси) сайратишдан тинмади. Зеро, унга бу оҳангни табиат ато этган, унда бу оҳанг туғма эди. Шу боисдан ҳам ҳеч кимга эргашмаган, дилига халқона туйғулар илк шеърларидан бошлаб мужассам этган бу шоирни Истиклол ўзига қуйчи қилиб танлади. Муҳаммаджон Озод Ватани, Буюк Элни мадҳ этиб, алқаб кўп шеърлар битди.

Улар ўзининг китобийликдан йироқлиги ва халқ қалбига яқинлиги билан даврнинг қўшиқларига айланди.

Ҳар қандай ижодкор учун бундай мақомга кўтарилиш осон кечмайди. Нафақат осон кечмайди, кўпларга насиб ҳам этмайди бу мартаба, бу шараф. Муҳаммадjon ушбу даврларни шундай хотирлайди:

*Бир қўлимда гул эди,
Бир қўлимда пул эди.
Бироқ энг катта давлат
Мен учун кўнгли эди.*

Муҳаммадjon ҳар қанча шуҳратга эришмасин, ҳар қанча олқишларга сазовор бўлмасин, у кўнглини ҳамма нарсадан баланд қўйди, мусаффо тутди. Бу самимиятни унинг онасига битган мунис сатрларида, қизлари саодатини орзулаб ёзган маъсум ва дардчил мисраларида кузатиш мумкин.

Шоир самимияти яна шунда кўринадики, у ўзига нисбатан қаттиққўл, мурасасиз эканлигини айрим шеърлари замирида таъкидлайди. Хусусан, ижодкор зотига, яъни унинг ўзига ҳам хос бўлган худбинликни қуйидаги сатрларда беаёв фош этади:

*Шоҳ асар бўлса ҳам тупурдим ўша
Боламни йиғлатиб ёзган шеъримга.*

Бу ўзбек шоиригагина хос бўлган меҳр туғғени эмасми!

Муҳаммадjonнинг шеърларини осон ёзилган, жўн сатрлар дея талкин этувчилар ҳам йўқ эмас. Лекин бу «осон ва жўн» шеърларни уйдлаш осон эмас. Бундай сатрларни битмоқ учун нафақат закий истеъдод, жўмард қалб, танти юрак ҳам керак. Бу борада Муҳаммадjon қалбидаги ғурурини, ифтихор туйғусини сатрларига

рўйрост вобаста қила олди. Айни чоғда у ўзини таъма шиквасидан, мадҳиябозликдан ҳамиша эҳтиёт қилди. Шоирнинг бу ижод тамойили унинг ушбу сатрларида бўртиб кўзга ташланади:

*Менга шухрат тутган хушомадларим
Отамнинг қабрига тигдай қадалди...*

Шоирлар турли феълли, турфа атворли бўлади. Кимлардир фақат шеър ёзганда шоир, кимлардир шеър ўқиганда. Муҳаммаджон эса ҳар лаҳза, ҳар соат, ҳар қачон ҳам шоир эди. У ҳамиша туйғулар оғушида сармаст ва виқорли эди. Агар гўзал лутфни-да шоирликнинг бир кирраси, бир аломати десак, у бу борада ҳам беназир эди.

Муҳаммад Юсуф ёниб шеърлар битди, ҳамиша сурур билан, илҳом нашидаси билан яшади. Бу камдан-кам шоирга насиб этадиган ноёб саодатдир.

КИБРСИЗ ОДАМ

Муҳаммад Юсуф ҳақида гап кетганда кимдир уни эрка шоир, яна кимдир Ватан куйчиси, деб таърифлайди ва ҳар ким бу борада ўзича ҳақдир.

Адашмасам, Муҳаммад ака билан биз Президент Академиясига ўқишга кирмасдан хиёл бурун Дўрмонда, раҳматли Шавкат Раҳмон ҳузурида танишган эдик ва шундан сўнг куюкроқ саломлашадиган бўлдик. Шавкат ака ўшанда бетоб, озгин гавдаси тағин ҳам ичга тортиб, кўзлари хийла ботган, Муҳаммад ака негадир дастурхондаги майизни мактаган, Абдулла акам буни қора куёш деб айтади дея алқай бошлаган эди. Шоир ошириб юборяптимикин деб ўйладим. Лекин икки кўзим Шавкат Раҳмонда. Биқинида Набижон Боқий, тез-тез бир нарса-лар деб қолади, эсимда йўқ, ҳар қалай, ўшанда Шавкат ака ярим коса лағмон ичгани ёдимда, шоир худди шу сафар иштаҳаси очилиб, энди соғайиб кетадигандай туюлган менга.

Аmmo...

«Ҳаммага етган ҳаво

Битта менга етмайди...»

деб юрган кунлари экан.

Муҳаммад Юсуф адабиётга кеч кириб келди. Эсингиздасиз, ўша «Ёшлик» журналида танклар ҳам пахта теради ҳали деган мазмундаги шеъри чикқанда бир кунда машҳур бўлиб кетувди. Биз талабалар ҳайрон бўлганмиз: ёши Сирожиддин Саййиддан ҳам катта, қаерда биқиниб юрди экан, тавба...

Назаримда, Муҳаммад Юсуф ростдан ҳам адабиётга бир кунда кириб келиб ўзининг муқим ўрнини топиб олгандек...

рўйрост вобчд ака биров билан узоқ эзилиб, эмранишиб утиришни хохламас эди. Кутилмаганда туриб жўнаб қолар эди.

Эсимда, 1997 йилнинг баҳори эди. Муҳаммад ака Жиззахнинг Даштободидан Маъруфжон деган йигитнинг туғилган куни эканини билиб қолибди. Маъруфжон чўлдаги қурилишлардан бирида оддий вазифада ишлар, кейинчалик ҳам «карьера» қилмай оддийлигича қолди, лекин, кузатишимча, Муҳаммад аканинг умри охиригача кадрдон укаси бўлиб юрди.

Даштободдаги Маъруфжоннинг одмигина уйига кириб борганимизда йигитнинг дадаси хурсандлигидан қайта-қайта кўз ёши қилган. Роса мириқиб суҳбат курганмиз.

Вазиятдан гўё ори кўзиган гулистонлик баъзи курсдошларимиз эртаси куни машина ташкил этишиб, барчамизни Зомин тоғларига саёҳатга олиб чиқишган. Муҳаммад ака Зоминда Бобурга ўхшаб ялангоёқ ҳолда оёқларини кериб шеърлар ўқигани ҳамон ёдимда.

Академияда гуруҳлар кўшилган катта аудиторияда ҳам, кичик аудиторияда ҳам шоир охирги партага ўтиришни одат қилган эди. Бир талай шеърлар, жумладан, ўша «Бир ўғли, бир қизи бор Озоданинг, мен бари бир севаман Озодани» деган сатрларини даставвал Академиядаги тингловчилар эшитишган.

Кўшиқчиларнинг машҳурлик касаллигига тез йўликанини кўраимиз. Ижодкорлар орасида ҳам учрайди. Агар шоир зотида шу касаллик урчиса, Муҳаммад Юсуфга биринчи галда ёпишиши керак эди. Лекин шоир машҳурлик кўчасига кирмади. Унда кибр-ҳаво йўк эди.

КЎКСИ ТИНИҚ ОҒАМ

Биз Муҳаммаджон ака билан 1976 йилнинг эрта кузагида, Тошкентда – Республика Рус тили ва адабиёти институтида танишган эдик. Чорсу тарафдан 35-автобусга чиқиб, Кўкча томонлардан ўтганим ёдимда қолган. Ўша пайт мен у кишининг шеър ёзишидан бутунлай беҳабар эдим. Орадан икки йил ўтгач, Навоий кўчасида, кейинчалик бизнинг азиз устозимизга айланган Матназар Абдулҳаким бир шеърда:

*Ҳар бир деразангда чақнар бир қуёш,
Ҳар саҳфангда бир бахт кўрсатади бўй.
Сен улуг бир шодлик, қутлуг бир кўз ёш,
Навоий кўчаси, ўттизинчи уй. –*

деб таърифлаган кўпчиликка маълум масканда, ёшлар нашриётида, шоир Мирпўлат Мирзонинг хизмат хонасида учрашиб қолдик. Мен у кишини тушликка, йўлнинг нариги томонидаги мўъжаз чойхонага таклиф қилдим. У мийиғида кулди-да:

– Янгибой! Сиз манзил танлашда адашдингиз. У ер ўзимиздан чиққан «дарвеш»ларнинг мангу макони. Яхшиси, мен сизни Ўрдага, «Анхор» кафесига, лағмонга таклиф қилганим маъқул! – деди. Бордик, овқатландик, сунбула сувига боқиб кўк чой ичдик, суҳбатлашдик. Қишлоқ хўжалик институтининг русийзабон гуруҳида ўқишимни билгач, рус шоирларидан гап кетди. Муҳаммаджон ака Есениндан гап очса, мен билағонлик қилгандек, Смеляковнинг «Если я заболею, к врачам обращаться не стану» деб бошланадиган шеърини ўқи-

рўйрост вобид ака бўушка Лида»дан икки банд келтирган бўлдим. Ҳозирги «Туркистон» саройи ва ундан куйироқдаги ички ишлар мактаби олдидаги йўлакдан «Дўстлик» меҳмонхонаси ва «Болалар дунёси» томонга кетаётганимизда Муҳаммадҷон ака Сергей Есениннинг бир шеърини ҳам аслида, ҳам Эркин Воҳидов таржима-сида ўқиб берди:

*До свидания, друг мой, до свидания,
Милый мой, ты у меня в груди.
Предназначенное расставание
Обещает встречу впереди.*

*До свидания, друг мой, без руки и слова,
Не грусти и не печаль бровей, –
В этой жизни умирать не ново,
Но и жить, конечно, не новей.*

*Хайр энди, хайр, дўстгинам,
Бағримдасан, кўнгил малҳами.
Муқаррар бу айрилиқнинг ҳам
Висоли бор олдинда ҳали.*

*Хайр, дўстим, сўзга очма лаб,
Қўй, мен учун ўртама бағир.
Бу ҳаётда ўлмоқ-ку бор гап,
Яшамоқ ҳам янгимас, ахир!*

У чоғлари Муҳаммадҷон ака китобсеварлар жамияти-да ишлар, аксарият таҳририятлар ҳали унинг талантини у қадар тан олишмаган, ҳақиқий эътироф бекатлари ҳали олдинда эди. Мен ҳақимда эса умуман гапирмаса ҳам бўлади. Фақат «Тошкент окшоми»да Ўткир ака билан Насриддин ака тез-тез шеър, таржима, тақризларимни босиб туришади. Бир гал борсам Муҳаммадҷон ака дўстим Сирожиддин Саййид билан ўша ердан чиқиб кел-

япти. «Шу ерга ишга ўтдим!» деди *Ҷамбек АЛИМБЕКОВ* қисиб.

Устозим Муҳаммад Юсуфнинг ҳаёти ва ижоди хусусида гап кетганда «Тафаккур» журналида ишлаган даврини алоҳида таъкидлагим келади. Бу пайт Муҳаммадjon aka учун алоҳида ўсиш-улғайиш мавсуми бўлди, десам янглишмасам керак. Чунки бу кезларда мазкур даргоҳда миллий маънавиятимизнинг карвонбошиларидан бири Озод Шарафиддинов ишлар эди. Ишончим комилки, шахсан мухтарам Президентимиз Ислom Каримовнинг алоҳида эътиборлари ва Озод акадек устозларининг қимматли маслаҳатларига кўра 1996 йил ёзида Муҳаммадjon aka Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академиясига ўқишга кирди. Устозимни қутлаш учун борганимда азиз дўстларим Халилла Шеримбетов, Саидахмад Авезов ва кадрдон иним, истеъдодли адиб Собир Ўнарни ҳам тингловчи бўлганлари билан табрик-ладим.

2000 йилнинг июнь ойи ўртасида Эллиққалъада шеърят байрами ўтказдик. Байрамга Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири А. Орипов билан бирга унинг ўринбосари М. Юсуф ҳам етакчилик қилди. Муҳаммадjon aka адиблар гуруҳидан бир кун олдин Эллиққалъага учиб кетди.

Эртасига Эллиққалъада амфитеатрга ўн мингга яқин адабиёт ихлосмандлари тўпланишди. Меҳмонларни миллий либосдаги қизлар наинки гулдаста, балки ташриф буюрган шоирларнинг ўзбек, қорақалпоқ, козок, туркман, рус, инглиз, француз, немис тилидаги шеърлари билан кутиб олишяпти. Навқирон хонандалар Муҳаммад Юсуф қаламига мансуб қўшиқларни жўр бўлиб айтишмоқда. Бу анжуман ҳақиқий шеър ва қўшиқ байрамига айланиб кетди. Айниқса, Муҳаммад Юсуфнинг шодланганини кўрсангиз! Бундай ажойиб муҳитга тушиб қолганидан су-

пўйрост вобид ака бэир тўлқинланиб кетиб, мени бағрига босди. Ҳамманинг юзидан нур ёғилади.

Шундай қилиб шоир Эллиққалъанинг доимий меҳмонига, мафтунига айланди. Деярли ҳар икки ойда бир келадиган бўлди. Шу сабаб бўлиб, янги академик лицейда ёш ёзувчилар семинари тузилди ва у ҳамон муваффақият билан давом этмоқда.

ЭСЛАСАНГ ЭСЛАГУДЕК ИНСОН ЭДИ

*Шеърият бу қадим буюк
Сўқмоқ экан,
Кийик сўқмоқ экан, кийик
Сўқмоқ экан.*

*Ширин азоб экан, жонни
Ёқмоқ экан,
Бир қўлда гул, бир қўлингда
Чақмоқ экан...*

Мана шу ширин азобга жонини тиккан Муҳаммад Юсуф яна бир шеърида: «Шеърият, ...бир малҳам, бир ширин ғам... Сен борсанки, заҳматларим бор; Бу дунёда орттирган зарим» – дея ёзганди. Муҳаммад Юсуф шеърият ишқида ёниб ўтди, унга ўзлигини бағишлади. Улуғ шоирларнинггина умри шундай кечади. Унинг шеърлари бугунда севилиб ўқиляётган, ёш хонандалар ҳам шоир ижодига мурожаат қилиб, Муҳаммад Юсуф шеърлари асосида янгидан-янги кўшиқлар яратаётган экан, шоирнинг эл дилида барҳаётлиги шудир.

Мен Муҳаммад Юсуф билан у «Тошкент оқшоми» газетасида хизмат қилиб юрган вақтларда яқиндан танишдим. Бунга-да адабиёт сабаб. Газетада вақти-вақти билан «XX аср овози» сарлавҳаси остида жаҳон адабиёти намуналаридан янги таржималар бериларди. Шунда менинг ҳам таржимам, машҳур латиш ёзувчиси Вилис Лациснинг «Эдик» ҳикояси босиладиган бўлди. Бир куни Муҳаммадjon телефон қилиб, айрим маълумотларни аниқлаштироқчи эканини айтди. Мен таҳририятга келиб, ёш шоир билан анча суҳбатлашиб ўтирдим. Тенгдош бўлганимиз ва умумий танишларимиз борлиги, қолаверса,

адабиётга бўлган меҳримиз суҳбатимизнинг ширали кечишига замин бўлгандир. Шундан сўнг Муҳаммаджон билан мавриди билан кўришадиган, имкон қадар адабиёт хақида суҳбатлашадиган бўлдик. Ёзувчилар уюшмасида, Миллий университетда бўладиган адабий учрашувларда тез-тез кўришиб турардик.

Бир куни Муҳаммад Юсуф қўнғирок қилиб, «Билимлар уйи»да бўладиган адабий кечасига мени таклиф қилди. Кечанинг ташкилотчиси ва бошловчиси, эндиликда таниқли шоира Фарида Афрўз Муҳаммад Юсуф хақида гапириб, шоирга сўз беришидан олдиноқ, Муҳаммад Юсуф номини эшитган мухлислар қарсагидан биноларзага келди. Худди шунингдек, шоирнинг ҳар шеър ўқишидан сўнг давомли олқишлар бўлар, кеча сўнгида-ку кўяверасиз. Шундай ҳолатларда халқимизнинг қанчалик шеърсеварлигидан дилингиз яйраб кетади.

Муҳаммад Юсуфни ўйлаганимда китобхонларнинг талабларига биноан 17-мактабда бўлиб ўтган адабий учрашув ёдимга тушаверади. Йўлакдан кириб келаётганимизда, танаффус бўлгани учунми, болаларнинг шовкини кўкка етарди. Шунда Муҳаммаджон ўта самимият билан: «Шундай шовқинга дош бериб ишлайдиган ўқитувчиларни қахрамон дейиш керак», – дегани эсимда. Учрашувда Муҳаммаджон шеър ўқиётганда ҳатто русийзабонлар ҳам жимгина тинглардилар. Унинг шеър ўқишида бир соҳирлик бор эди. Унинг минбарда ўзини тутишию шеър ўқишида фақат Муҳаммад Юсуфга хос улуғворлик сезилиб турарди. «Ким бу шеърим ўқиб ошкора кулса, бечоралар ичра бечора, билса... Менимча, дунёда энг оғир гуноҳ – Ҳиринглаб шеър ўқимок!» – дея бекорга ёзмаган у.

Муҳаммад Юсуф шеър ёзишни-да, ўқишни-да уддалаган шоирлардан эди. Учрашувдан сўнг Муҳаммаджон ва ўша вақтда ёш, умидли хонанда Маҳмуд Намозов билан бизникига кириб бир пиёла чой ичдик. Суҳбат шеър-

хонликдан навосозликка айланди. Қанча ўтирсак-да зерикиш йўқ. Муҳаммадjonнинг даврада суҳбат қайси мавзуда кетмасин, ўз фикрини айта олиши, кам гапириб кўп тинглаши унга бўлган ҳурматимни янада оширди. Рус адабиёти ҳақида сўз кетганда, Сергей Есенин ҳақида тўлқинланиб гапиргани, шеърларидан завқланиб ўқигани ёдимда. Имкони бўлса, С. Есенин ижоди тўғрисида ўзбек адабиётшунослари кўпроқ ёзиши кераклигини таъкидлаганди. Ўшанда «Озода», «Мунчок» шеърлари ёзилиш тарихини айтиб берган эди.

Яна бир воқеа, ҳолат кўз олдимдан кетмайди. Ўшанда бизникида йиғилган кунимиз, акам кудаларини чақириши муносабати билан мени уйига меҳмонга айтгани келган эди. Табиийки, Муҳаммадjonни ҳам, Маҳмудjonни ҳам меҳмонга таклиф этди. Аввало дўстлигимиз иззати ва ҳурмати, айтилган куни Қибрайга, Қаҳрамон акамни-га бордик. Эркаклар алоҳида, аёллар алоҳида, чиройли ўтириш бўлаяпти. Маҳмуд Намозовнинг шўх кўшиқлари даврани киздирган. Муҳаммадjon бир нечта шеър ўқиб, даврани янада файзиёб қилди. Янгисидан деб «Оқ тулпор»ни ўқиди. Бўлди олқиш, бўлди олқиш. Ҳатто Юлдуз билан Охуннинг айтишувига шеърларни ўзингиз ёзиб берасизми, деган саволлар ҳам бўлди. Шунда Муҳаммадjon бу икки машҳур санъаткорнинг бу айтишувларига ҳеч алоқаси йўқлигини ва буюртма шеър ёзмаслигини айтгани ҳануз қулоғимдан кетмайди. У ҳеч қачон «қўшиқчи шоир» бўлишни истамаган ва бундай деб аташларини ҳам ёқтирмасди.

Бир вақт янгам мени чақириб қолди. Борсам жуда хижолатли ҳолатда куда томондан келган меҳмонларнинг истагини айтди. Маросимда шоир Муҳаммад Юсуф борлигини эшитган меҳмон онахонлар, иложи бўлса, Муҳаммад Юсуф бизга ҳам шеър ўқиб берса деган илтимосни айтибдилар. Меҳмон атойти худо деганларидек,

мен ҳам бу гапни шоирга айтдим. Муҳаммаджон оналарнинг илтимосини рад этиб бўлмайди, дея рози бўлди. Тўғриси, мен ўзим унинг бу таклифга хўп ёки ноқулай дермикан дея иккилангандим. Қисқаси, биз меҳмонлар олдига бирга кирдик ва Муҳаммаджон шеър ўқий бошлади. Мен зимдан тингловчиларни кузатаман. Кўзида ёш билан, сел бўлиб шеър тинглаётганларни, Муҳаммад Юсуфни кўрдик дея елкасига қоқиб тавоф қилаётган онахонларни кўрганда, кишининг қалбини аллақандай тўлқинлатирувчи туйғулар қамраб олади. Шоирга бўлган элнинг ҳурмат-иззатини кўриб, бу юртнинг гадосидан шоҳигача шоир деганлари эсингизга тушади.

Шу йиғиндан сўнг мен яна кўп марта Муҳаммад Юсуфнинг юлдузли онларига гувоҳ бўлдим, бироқ барибир Муҳаммаджон шеърларини йиғлаб тинглаётган аёллар кўз ўнгимга келаверади.

Юнус Эмро шоирларнинг қабри қалбларда бўлади деганди. Муҳаммад Юсуф ҳам куйидаги сатрларни башорат қилиб ёзгандек:

*Ўлса ўзи ўлар,
Сўзи ўлмайди,
Ҳамиша барҳаёт
насл шоирлар.
Ҳақиқий шоирнинг
қабри бўлмайди,
Юракка кўмилар
асл шоирлар.*

*Қутлибека РАҲИМБОЕВА,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими*

САМИМИЙ ШОИР

Муҳаммаджонни эсласам, қулоғимга қўшиқ бўлган,
қўшиқ бўлганда ҳам бир-икки санъаткорнинг ёки уч-тўрт
шинаванданинг эмас, бутун халқнинг қўшиғи бўлган
шеърларининг сатрлари жаранглай бошлайди:

*Эр бошига иш тушса ўт кечгувчидир,
Чидаймиз-да, бу заҳматлар ўткинчидир.
Хурлигинг ҳақ, қолган бари ўтаверсин,
Бу дунёда энг ёруғ бахт эл тинчидир!
Айирмасин беминнат нон, тузингдан-а,
Ўзингдан қўймасин, халқим, ўзингдан-а!*

Ҳаммамиз ҳам юрту элга меҳр изҳори қилганмиз. Ле-
кин қайси биримиз бу қадар самимий, бу қадар халқона
изҳор айта олибмиз?

*Бу ёруғ оламда
Йўғу боримсан.
Тилимнинг остида
Новвотзоримсан.
Сен менинг
Ягона
Пайғамбаримсан.
Мен Билол,
Мен Ҳабаш
Қулдай севаман!*

Муҳаммаджоннинг шеърларида кизлар парига, йигит-
лар баҳодирга, буғдойзорлар ҳалол халойиққа айланди.
Унинг сатрларига киргач, оддийгина зебилар, озодалар,
насибалар яраклаб кетади.

Ҳаммамиз ҳам муҳаббат ҳақида ёзганмиз. Лекин Муҳаммаджоннинг муҳаббатидай чиройли муҳаббат яна қайси биримизда бор?

Мен уни таниганимда ҳали таниқли эмасди. 1979–1980-йилларнинг кузларида мен Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётидан, Муҳаммаджон эса китобсеварлар жамиятидан пахта теришга чиққанмиз. Озғингина, қорачадан келган, хаёлчан йигитча эди. Ҳар кимнинг ўз тўпи, ўз ҳамроҳлари бор. Эҳтимол, мен ўз тўпим билан бўлиб Муҳаммаджонни пайқамаган бўлардим (Ахир, бизнинг тўпимизда кимсан Шавкат Раҳмон, Хайридин Султон, Азим Суюн, Хуршид Даврон, Асқар Қосимовлар бўларди-да). Фақат бу йигитчанинг ёнидаги ойкулчаюзли, оқ-сарикдан келган қиз эътиборимни тортган.

– Ғайбулло ас-Саломнинг қизлари, исми Назира. Манави шоир бола шу қиз билан гаплашиб юраркан... – деган шивир-шивирлардан сўнггина уларга эътибор қилганман.

Шундай хушсуврат қизнинг муҳаббатини қозонган чуваккина йигит билан салом-алигимиз ўша дамлардан – уларнинг муҳаббат тарихлари ибтидосидан бошланган.

Сўнг тақдир тақозоси билан Мирзакалон Исмоилий маҳалласида кўшни бўлдик.

Муҳаммаджон халқ шоири бўлди, Олий Мажлисга депутат бўлиб сайланди. Маҳалламизда турли саналар муносабати билан ўтадиган йиғинларда унга аввал сўз беришарди. У эса микрофон ёнига бориб олиб:

– Бизнинг маҳалламизда яна битта зўр шоир (нокамтарликка йўймасизлар, унинг сўзларини айнан келтиряпман, бу ёзувлар видеотасмаларда ҳам қолган) бор. Қани, бу ёққа чиқинг, Раҳимбоева, – деб туриб оларди.

Мен:

– Э, ўзингиз ўқийвермайсизми, Муҳаммаджон! – десам:

– Қани чикинг, чикинг, деяпман, – деб, то ёнига бормагунимча шу аҳвол эди. Бориб, табрик айтиб, шеър ўқиганимдан сўнг давом эттириб кетарди.

Демокчиманки, катта давраларнинг тўрига чиққанида ҳам самимияти ўзгармади, ҳаво боғлаб кетмади. Бир аёл, бир ижодкор сифатида ҳамиша илиқ эҳтиромини ҳис этардим.

Кўпинча ишга кетаётсам машинасини ўт олдириб турган бўларди. Агар ёнида болалалари бўлса, улар ҳам машинага ўтиришадиган бўлса:

– Ўтиринг, Раҳимбоева, ташлаб кўяман, – деб илтифот қиларди.

Ёлғиз бўлса, кўлидаги ўровли қоғоздан пистами, курутми, нимадир бўларди, ўшани тутарди:

– Олинг, олинг, – деб кистарди. Ўзбекона меъёрларни биладиган, ўзбекона меъёрларни эсан чиқармайдиган кўшнимга ботиний бир эҳтиром билан қарардим.

У мен учун самимият, ростлик тимсолига ўхшарди.

Бир гал Миразиз ака билан кетаётганимизда (эрталаб, совуқ киш куни эди, балки, фаслга монанд, балки, бошқа сабаб) кўнгли дилгирроқ эди.

– Мен сизларга, айникса, Миразиз ака, сиз учун ҳеч нарса қила олмадим. Ҳеч нарса қилишга ярамадим, – деди, овози титради.

Миразиз ака:

– Сиз соғ-омон юрсангиз бўлди, бизга сиздан ҳеч нарса керакмас, Муҳаммаджон, – дея қўлларини сиқиб қўйди...

Унинг на биздан, на бошқадан қарзи йўқ эди, бундай демаса ҳам бўларди. Лекин ичида шу туйғулар яшагани учун айтди.

...Муҳаммаджон бу дунёдан ўтганида ҳамма ижодкорлар (шахсан бизнинг доирадаги аёллар) бир-биримиздан:

– Муҳаммаджондан айрилиб қолибмиз... – деб кўнгил сўрадик. Одатда энг яқин кишингдан айрилганда шундай кўнгил сўралади, кучоклашиб йиғлашади, кўз ёш билан куюгига сув сепмоқчи бўлишади. Демак, у бизнинг ҳаммамизнинг яқинимизга айланган экан-да.

Оллоҳнинг иродаси, деймиз. Тирикликдан насибаси узилган экан, деймиз.

Умри ўзи кўрмаган набираларида давом этипти, деймиз. Шеърлари кўшиқ бўлиб янграпти, деймиз.

Булар – бари тасалли (майли, тасаллининг ҳам бори яхши). Лекин рост сўзлаб, рост ёзадиган Муҳаммад исмли шоир энди йўқ... Бу оғрик, бу армон биз билан умримиз охиригача кетади...

ШЕЪРИЯТНИНГ БАҲОРИЙ ЭПКИНИ

1984 йил. Янги йил эди.

Кун иссиқ. Ҳаммаёқда баҳор эпкини. Шундай бўлса-да, мен Яшин домла ва Ҳалимахон опани Янги йил билан табриклаш учун дадамнинг рус тилида чиққан 3 томлик китобларини олдим ва арча шохини синдириб, ўйинчоқлар билан безадим (қайсидир халқда агар бирор одам севги изҳор қилгиси келса, севгилиси деразасининг рўпарасига дарахт экиб, уни гуллар билан безатиб кетар экан, мен ҳам ўзимни шундай қилгандай ҳис этиб), ширинликлар олдим. Улар бизга яқин жойга кўчиб чиқишган эди. Бира тўла янги уй билан ҳам табриклаб чикмоқчи эдим.

Қирсам, Яшин ака, Ҳалима опа ва яна икки йигит иштаҳа билан ош ейишаётган экан. Мен бемаврид келганим учун узр сўрадим. Лекин Яшин ака ҳам, Ҳалимахон опам ҳам хурсанд бўлиб кетишди.

Яшин домла ошхонадан жиянларини чакириб:

– Янгидан ош сузиб кел, – деди.

Мени тўрга ўткизишаркан, жиянлари тезгина лаганни тўлдириб келди. Яшин ака қимтиниб ўтирган йигитларни менга таништирди. Бирининг исми эсимда йўқ, иккинчиси Муҳаммад Юсуф экан.

– Ёш истеъдодли шоир, унинг шеърлари ашула бўлаяпти, эшитгандирсиз? – деди. Мен «ха» ишорасини қилдим.

Муҳаммад Юсуфнинг Бобур ҳақидаги, Ватан мавзусидаги шеърларига басталанган ашулаларни эшитиб, бу шеърларни ким ёзди экан, деб юрардим. Камтаргина қилиб, ўзини таништирди. Андижонча талаффузи билиниб турарди. Шеър ўқиганда, кишининг юрагига етиб, ларзага соладиган овоз...

Дарров эътиборимни ўзига тортди... Бўйи унча баланд эмас, ориккина, эндигина ўттизларга борган йигитча экан.

Яшин ака:

– Шеърларингиздан ўкиб беринг, Олмосхон ёшларнинг шеърини яхши кўради. Ҳатто ёш шоирларнинг мушоираларига бориб, янги шеърлардан эшитиб келади. Сизни ҳам бир эшитсин, – деди кулиб.

У томоқ кириб, бир йўталди-да:

– Шундай улуғ одамнинг, ҳазрат Гафур Ғулом, шеъримиз отахонининг кизлари олдида биздек ёш ижодкорларга шеър ўқиш бир имтиҳондек бўлар, – деди.

Ҳалимахоним:

– Ўқинг, «Эрка кийик»ни ўқинг, – деди.

Ҳалимахон опа (ўзлари ҳам ажойиб ҳазил шеърлар ёзган) шеърини номигача билар экан, «Иктидорли йигитдир-да», деб ўйлаб, кутиб турдим...

У ўқий кетди...

Мунгли шеър экан, юрагим эзилди...

*Кел, йиғлаймиз биргалашиб янтоқларга,
Саҳроларда қуримаган булоқларга,
Иккаламиз яралганмиз қийноқларга,
Эрка кийик, майлими, бир эркаласам?*

*Урмимизнинг барча йўли, сўқмоғи чўғ,
Чўғдан қўрқма, беюз қўйган қопқондан қўрқ.
Бу дунёда сенга дўст йўқ, менга дўст йўқ,
Эрка кийик, майлими, бир эркаласам?*

– Эзиб юбордингиз-ку, – деди Яшин ака. Ҳамма маънос бўлиб қолди.

– Бир кўнгил очаридан ўқинг, – деди Ҳалимахоним эркаланиб.

Муҳаммад Юсуф бир чайкалиб, Ватан, Она ҳақидаги шеърларидан ўкиди.

Янги давр шеърляти, янгича ташбеҳлар, ўхшатишлар завкидан юрагим гупуриб кетди.

*Айирмасин ўчоғингдан,
Койиганда койи, фақат
Қўйма мени қучоғингдан,
Сенсиз қолмай
Зору ҳайрон –
Ўзбекистон, Ўзбекистон!
Сенга бир дил бердимми, бас,
Бу меҳрим ўлгунча бўлар.
Ўлганда ҳам
Ўзинг макон –
Ўзбекистон, Ўзбекистон!*

Дадамнинг «Биринчи шеър»ларининг мана бу сатр-лари эсимга тушиб кетди:

*Асил бахтдир тугиб, ўсиб,
Яшаб гуллатганинг ер –
Қариб ўлсанг, мозоринг.
Она бешик, боғу бўстон,
Дастгоҳу манглайда тер.*

Муҳаммад Юсуф эса яна давом этарди:

*Олтин дала,
Олмос қалъа,
Ипак карвон,
Мовий бўстон,
О, отамдан қолган қўргон –
Ўзбекистон, Ўзбекистон!*

Дилим ўйнарди, дадам шеърларининг иси келаётган-дек бўлди...

Шу-шу, менга Муҳаммад Юсуф яқинимдек бўлиб қолди. Қаерда кўрсам, салом-алиқни жойига қўйиб юрдим.

Уюшмага ишга келди, бу ҳурмат яна жоиз бўлди.

Туғилган кунимнинг 60 йиллигини уюшмада нишонладик. Саид Аҳмад, Ваҳоб Рўзматов, Абдулла Орипов, Иброҳим Ғафуров, Муҳаммад Юсуф, Шарифа Салимова, Фариди Бўтаева, Энаҳон Сиддиқова ва яна кўплаб ижодкорлар қатнашди. Кечанинг бадиий қисмини Шарифа билан Фариди олиб боришди. Шунда Муҳаммад Юсуф ўз шеърларидан ўқиди.

2001 йили тобим бўлмай, стационарга тушиб қолдим. Абдулла Орипов, Омон Мухтор, Эркин Воҳидов ва Муҳаммад Юсуф ҳам ўша ерда даволанишаётган экан. Гоҳ-гоҳида Муҳаммад Юсуф билан муолажаларда учрашиб қолардик. У билан гапларимиз уланиб кетарди. У ўзининг соғлигидан шикоят қилиб, дўхтирлар операция қилмоқчилигини, у эса кўнмаётганини айтганда, мен унинг жуда ёшлигини ва ўзига алоҳида эътибор бериши зарурлигини уқтирдим.

– Дўхтирлар айтаётганига ишонмаётган бўлсангиз, чет элга бориб, ўзингизни кўрсатиб келинг. Агар керак бўлса, мен гаплашиб беришим мумкин, – дедим.

Муҳаммад Юсуф:

– Олмос опа, кўпчилик сизнинг одамохунлигингизни гапиради. Шу гапларга бугун ўзим амин бўлдим. Сиздек одам... Опа, меҳрибончилигингиз учун раҳмат.

– Вой, нима деяпсиз, мен сиздек истеъдодли йигитга ўз укамдек гапираяпман. Айтганимни қилишга тайёрман, – дедим.

У кулиб, гапни ҳазилга бурди:

– Агар жуда толиксам, сизга айтаман, раҳмат меҳрингиз учун. Мен отангизга қилаётган ишларингизни, одамларга меҳрибончилигингизни кўриб, сизни яхши

кўриб қолганман. Қани эди, ҳаммамиз ота-онамизни тириклигида қадрлай олсак, кўнглини ололсак...

Стационардан кейин Муҳаммад Юсуф билан яна бир-бирки бор Ёзувчилар уюшмасида учрашдик.

Ҳар гал менинг унга, унинг менга бўлган хурматимизни сўзларда ифодалардик.

Охирги кўрганимда кайфияти яхши эди, гапдан гап чикиб:

– Агар шеърларимнинг бирор сатри отангизникига ўхшаса, ўзимни бахтли шоирман, деб айта олардим, – деди.

Шундан кейин Муҳаммад Юсуфни кўрмадим.

2001 йили сафарга чиқадиган бўлдим. Сафар олди-дан шаҳар бўйлаб Муҳаммад Юсуфнинг шеърят кечаси бўлиши ҳақидаги афишалар ёпиштирилганини кўриб, хурсанд бўлдим.

Сафардан келсам, Муҳаммад Юсуф дунёдан ўтибди...

Ҳақиқий шоир... Минбарда шеър ўқиётиб, тўсатдан самоларга учиб кетибди... Жойи жаннат боғларида, арши аълоларда бўлган бўлсин...

ВАТАН СИЙРАТИ

Ҳақиқий шоир қалби ўчмас олов дейдилар. У бир марта ёнади-да, авлодлар қалбига пайванд бўлиб мангу алангага айланади...

Ҳа, Муҳаммад Юсуф ана шундай қалби олов шоир эди... Унинг қалбида ўт олган аланга кўпларнинг қалбига чўғ ташлади, учкун солди, аланга олдирди... Бу оловнинг тафтидан кўпларнинг кўнгил кўзлари чарақлаб очилди... Кўплар кўнгил деган хилқатни қайтадан кашф этдилар... Ҳақиқий шеърни қайтадан танидилар... Ва бу тушунчалар хаёлий тилсимот эмас, худди бошқа моддий неъматлар сингари шундоққина кафтингда тутиб, ҳовучингни тўлатиб, «Мана» дея бошқаларга илиниш мумкин бўлган мавжудлик эканини англаб етдилар...

Шу боис Муҳаммад Юсуф ва унинг шеърлари кўнгил кишиларининг, ёшу қарининг қадрдониға айланди.

Менинг ҳам шоирни топганим шундай... Ўқувчилик пайтларимиз ёш ижодкорларнинг «Ёшлик» деган альманахи чоп этиларди. Муҳаммад Юсуфни ўша альманахнинг биридан топганман. Биринчи таассуротим унинг рус тили ва адабиёти мутахассислигини тугатганию шеърларидаги ўта ўзбекона талқин мени хайратга солган... (Шеърларидан теракларнинг шитири – шовуллашими-ей, ёмғирларнинг шивири, сувларнинг шаркирашими, бир нималар юрагимга кўчгандек бўлди...)

Кейинчалик газетада «Совға» сарлавҳаси остида шоирнинг кичик хотираларини ўқиб қолдим. Бу лавҳада унинг поездга осилиб Тошкентга келгани-ю, ўқишга киролмай, яна қайтиб кетаётганида вокзалда бир саховатли инсон – бу инсон Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Ори-

пов эди – учраб қолгани, ушбу учрашув қорачадан келган қишлоқ йигитининг тақдир чархпалагини бутунлай ўзгартириб юборгани ҳақида ниҳоятда самимий хотиралари ўрин олган эди.

Дарвоқе, «Совга» – устознинг андижонлик ҳаваскор шоирга олиб келган янги туфлиси-ю, бунинг замирида улуғ шоирнинг шарофати билан бутунлай ўзгариб кетган тақдир тухфаси эди.

Шу кундан Мухаммад Юсуфга шеърият аталмиш салтанатнинг дарвозаси ланг очилган эди. Ва у қисматнинг бу илтифотини авайлаб бағрига босиб яшади, ёзди, ёнди, ёндирди, устози янглиғ элнинг ардоқли шоирига айланди...

Илк бора шоирнинг «Кўнглимда бир ёр» китобини харид қилганимда шу сатрлар билан айтиладиган кўшиқ аллақачон тилларга тушиб улгурган эди. Кунлардан бир куни кўлимга тушиб қолган «Ишқ кемаси» адабиётга, шеъриятга ихлос кўйиб, бу рангин оламнинг одамига айландим, деб юрганимда, дарду дунёмни остин-устун қилган китоб бўлди, десам муболаға эмас...

Бир куни хоразмлик ёш ижодкорларнинг бири «Тафаккур» журналида чоп этилган (2001 йил) бир туркум шеърларим боис устознинг ундан мени сўраганини, Тошкентга келсам уюшмага келиб туришимни тайинлагинини айтиб қолди. Устоз билан мулоқотларимиз бир-бировни сўраш ва салом айтишдан нарига ўтмади.

Кейинчалик, Эллиққалъада ўтган «Ақчақўл илҳомлари» анжуманида суҳбатлашиш, шеъридан баҳра олиш бахти насиб этди.

Орадан кунлар ўтиб устоз Тошкентдан (яна ўша хоразмлик ёш ижодкор орқали) менга сайланмасини бериб юборибди. Очсам, биринчи саҳифада нафақат менинг умримга, бутун авлод-аждодларимнинг умрига ҳам татигулик қувонч ва фаҳрни бахш этадиган улуғ сўзлар

битилган эди. Қувончдан кўзимдан ёш отилди. Бўғзимга бир нима тикилиб, ўрнимдан туриб кетдим. Анчагача ўзимни босолмадим. Устоз менга ўта самимийлик билан жуда катта баҳо, бойлик бериб юборибдилар.

Бу китоб оиламизнинг маънавий хазинасига айланди. Кичик ўғлим Сарварбек китобни бошдан-оёқ ёди олиб чиқди. Қайнонам – холамга ўн маргалаб шеърларни ўқиб берди. Холам уруш йиллари фронт орқасида қаттиқ меҳнат қилган. Жуда оғир шароитлардаги ўша машаққатли кунлар бирга ишлашган дугоналари ҳақида фарзандларимга кўп ҳикоя қилиб берган. Сарвар ўғлим ҳар гал китобдан жой олган «Уруш йилларининг жонон қизлари» шеърини ўқиб берар экан, шу сатрларни:

*Уруш йилларининг жонон қизлари,
Рўзигул, Ойимжон, Сафаргуллари –*

дея бир мисрасини ўзгартириб, онаси ва унинг дугоналари исмини кўйиб ўқийди. Шунда холам (Оллоҳ раҳмат қилсин!) «Бизларни билиб ёзган боламдан айланай!» деб кўзига ёш олади, шоир боласига узоқ умр тилайди. Устознинг беҳос дунёдан ўтганини эшитиб, ҳўнг-ҳўнг йиғлаган.

Тақдир пешонамга битиб, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига иккинчи чақирикда депутат бўлиш насиб этди. Умр китобимнинг энг хуррам ушбу саҳифаларида ҳам Муҳаммад Юсуфга боғлиқ қувончларим ва армонларим муҳрланган.

Устоз депутатлик муддати деярли яримлаган пайтда сафимизга кўшилди. Сессияда янги сайланган депутатларни таништиришганида бу сафда Муҳаммад Юсуф ҳам борлигини кўриб беҳад қувониб кетдим. Ниҳоят устоз билан яқиндан тиллашиш, диллашиш имкони туғилган эди!

Биринчи сафар олдига ўтиб табриқладим. Очиғи, ҳамма қатори. Негаки, ҳамма устознинг атрофида гирди-капалак эди. «Кейинги сафар, албатта, олдига бораман, менга ҳақиқий шеърнинг рухсорини танитган «Ишқ кemasи» эканини айтаман» деб кўнглимга тугиб қўйдим. Устоз элнинг назаридаги катта инсон эмасми, ҳамма унга талпинади, ёнидан одам аримади... Яна ботинолмадим, журъатим етмади. Бунинг учун ўзимни ҳалигача қойий-вераман, қойийвераман.

Кейинги бир сессияда устознинг дунёдан бевақт ўтгани Олий Мажлис сессиясидан эълон қилинди. Раис шоир хотирасини ёдга олиб сукут сақлашни сўраб залга юзланди. Маҳобатли залга оғир сукунат чўкди. Ерга қадалган нигоҳлардан унсиз кўзёшлар сизиб, юзларни нам қилди.

Муҳаммад Юсуф юртнинг шоири, миллатнинг шоири эди. «Адабиёт миллат руҳининг, халқ қалбининг ифодасидир» деган талқинни чинакамига исбот этган шоир бўлди.

«Умр нима? Умр асли бир тугмача йўл» ва яна «Бешигимнинг олдидан қабримнинг олдигача йўл» деб ёзган эди шоир.

Лекин ҳақиқий шоир қалби ўчмас олов дейдилар. У бир марта ёнади-да, авлодлар қалбига пайванд бўлиб, мангу алангага айланади.

ЭНГ БУЮК ТАЪЗИМ

Муҳаммад Юсуф билан бизни боғлаб турадиган жихатлар кўп эди. Биттасини айтмай. Бизни юрт – водий боғлаб турарди. Баъзан ёнма-ён яшаб, ишлаб, ойлаб ҳам кўришмай кетардик. Лекин водийга, қишлоққа борадиган бўлсак, бир-биримизни қидира бошлардик. Кейин-кейин шу ҳақда кўп ўйладим, нега айнан йўлга чиқаётганда бир-биримизни қидириб қолардик? Ўзимни ўзим ҳар хил жавоблар билан чалғитиб ҳам кўраман, «Ҳа энди, туғилган жойларимиз анча яқин», ундай десам, унда ҳам, менда ҳам туғилган жойимизнинг ўзидан бўлганлар қанча? Умумий танишлар кўп, шу боисмикан? Йўлда кутиб оладиган яқинларимиз аксарияти бир. Шунданмикин?

Доим қишлоққа жўнаганда вазмин тортиб, ўйчан бўлиб қоламан. Шоир ҳам аксар йўлга чиққанда довоннинг икки чети – тоғларга тикилган кўйи хаёл суриб кетарди. Баъзан довондан ошгунча чурқ этмай борардик. Устига-устак иккаламиз ҳам кўп гапирадиганларни ёқтирмасдик. Балки йўлда бир-бирига халал бермайдиган шерик бўлсам керак, деб ўйлаб қоламан ҳозир. «Патирда тўхтаимиз» деб кўярдик сафарнинг бошида. Довондан тушиб, Наманган томонга бурилганда «Кўкон патирлар бозори» бор.

Одатда, Муҳаммад Юсуф менга ҳам, ўзига ҳам ўнта-ўнта ҳар хил патир оларди. Пул тўламоқчилигимни кўриб, «қайтишда сиз» деб кўярди хиёл кулиб. Мен «барибир эмасми» дея рози бўлардим. Қайсидир бир гал қайтишда «Онанингизга патирлар ёқдимиз» деб қолди. Шошиб «Ҳа, албатта», дедиму ўйланиб қолдим. Демак, ҳар гал у менинг онамга нон совға қиларкану мен бирон марта ҳам... «Кейинги гал алмашамиз, мен қишлоққа, сиз Тошкентга

нон оламиз», деб келишиб олдик. Лекин кейинги гал насиб қилмади...

Ёшлигимдан адабиётга, шеърга ҳавасим зўрлиги учун журналист бўламан деб ният қилгандим. Биринчи йили йиқилиб, иккинчи йили ўқишга кирганман. Ўша йили иншодан битта «5» баҳо чиқиб, у ҳам менга насиб қилганди. Ўқишга кириб, кушдек учиб уйга борсам ҳамма табрикладади, лекин отам сўрашмадилар ҳам. 5–6 олти йил шу араздан тушмадилар. Ўқишни битириб, ёшлар газетасида ишлаб юрдим. Кун-кунора мақолам чиқади. Хатлар ола бошладим, номим анча танилиб қолганди. Муҳаммад Юсуфнинг «Дўппи йўқми бошга лойиқ ё Бош қолмади дўппига лойиқ» шеърининг биринчи сатрини сарлавҳа қилиб бир мақола ёздим. У кезларда қайта қуриш, ошкоралик бошланган, ўзлик, миллий қадриятлар ҳақида ёзила бошлаган эди. Таъбир жоиз бўлса, бу борада бизнинг газета олдингилардан эди. Хуллас, дадам опалари Розия аммам билан Юнусободдаги ижара квартирамизга келиб қолишди. Бозор-ўчар, совға-салом. Мени қучоқлаб, дўппи кийгиздилар. Кўзларимдан ёш чиқиб кетганди ўшанда.

Бу отамнинг мени журналист сифатида тан олгани экан. Худди ўшандай яна битта дўппини тугундан олиб, уни «шоир ўртоғинг Муҳаммад Юсуфга кийгизамиз, чақир» дедилар. У пайтларда қўл телефон йўқ. Уйига сим қоксам, ижодий сафарда экан. «Майли, эртага биз кетамиз, ўзинг кийгизиб қўярсан», дедилар. Бир ҳафта-ўн кун ўтиб шоир Тошкентга қайтгач, отамнинг топшириқларини бажардим. Хурсанд бўлганини айтмайсизми, бир неча кун бошидан қўймай юрди. «Мени отам билан яраштиргансиз» деб баъзан ҳапқириб бағримга тез-тез босардим шоирни. Унинг вафотидан анча ўтиб отам яна Тошкентга келганларида «фотиҳага олиб бориб кел» деб қолдилар. Анча вақт ўтган, бир ёғи «домчилик»,

қандай олиб бораман деб ўзимни у ёққа-бу ёққа ташлаганимда хафа бўлгандилар. Ҳозир 80 дан ошганлар, келсалар таниш-билиш, ҳатто эшитган-билганларнинг ҳам оиласида бирор ким ўтган бўлса, фотиҳага олиб бор деб туриб оладилар. Амаллаб чалғитаман, лекин ичим хижил бўлади.

Кейинчалик ношир бўлиб кетдим. Буни эшитган шоир бир кун атай келиб табриклади. «Йўлимиз бир экан – мен ҳам олдин газетада, кейин нашриётда ишлаганман», – деди. – «Ҳа энди, йўл-йўриқ кўрсатасиз», деб кулишдик. Кўришганимизда, табиийки, гап ноширчиликка тақаларди. Кейин ҳар учрашганимизда мен яқинда чикқан биронта китобни олволардим. Уни муҳокама қилардик. Яхши-ёмон жойини гаплашардик. Бир гал: «Сайланма» сериясини ташкил қилиш керак,» – деб қолди у. Мен «Қандай бўларкин, бу катта иш, ҳеч бир нашриёт жазм қилолмаган бўлса», деб сал пайсалладим.

– Ҳеч ким қилмаган ишни қилиш керак-да, «Шарқ» қилмаса, ким қилади, – деб туриб олди у. Бир ҳафта-ўн кун шу хаёл билан яшадим. Охири бу фикр ўзимда ҳам қатъийлашди. Учрашиб, режалар туза бошладик. Туркумни очиб берадиган шоирлар рўйхатини сараладик. Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Шавкат Раҳмон, Усмон Азим... Шу зайл ишлар юришиб кетди. «Сайланма» ўқувчиларга маъқул бўлди.

У уюшмада, мен нашриётда. Ишхоналаримиз ораси бир кадам. Тушлик «Сайилгоҳ»да.

Бир куни гап бошладим:

– Сайланмалар рўйхати тугаб қолди, энди нима қиламиз?

– Чикқанларини айтинг-чи, бир-бир эслайлик аввал.

Мен китоблари чикқан беш-олти шоирларни айтдим.

– Катта иш бўлибди, қаранг-а, бирпасда.

– Қанақа бирпас, уч-тўрт йил бўлди шунгайм.

– Вақт ўтишини қаранг-а, – деб ўйланиб қолди Муҳаммад. Менга айна шу жойи керак эди.

– Ҳа майли, сиз қийналманг. Кейинги муаллиф масаласи раҳбарият томонидан ҳал қилинди, – дедим юзимга расмий тус бериб.

– Йўғ-е, кимакан бу бахтли одам? – ҳайратланди шоир.

– Муҳаммад Юсуф.

– Қайси Муҳаммад Юсуф?

– Мен бошқасини билмайман, сиз-да. Лекин бу гап мендан эмас, катталардан чиқди.

Шоир бирпас ўйланиб қолди. Айримларга ўхшаб сохта камтарлик, олифтагарчилик қилгани йўқ. Росмана ўйланиб қолди. Зеро, у пайтда шоир учун китоб чиқариш муаммо ҳам эмас эди. Лекин ўқувчи олдидаги масъулият, сайланманинг залвори, юки босди, чоғи. Мен унга халақит бермаслик учун, чалғитмаслик учун овқатдан бош кўтармадим. Бир оздан кейин шоир менга қараб «қандай бўларкин-а» деди.

– Мана қараб турунг, зўр бўлади, – дедим ўрнимдан туриб. Ўша пайтдаги Муҳаммад Юсуфнинг битта гапи ҳеч эсимдан чиқмайди. «Лекин бу ишнинг азоби ҳам бор. Чунки шоир халқи борки, ҳаммаси ўзини гений билади. Ҳамма бир кун ўз «Сайланма» китобини чиқаргиси келади. Бу орзуда уларни айблаб бўлмайди... Шундаям сайлаш керак, саралаш керак, лекин дилини оғритмаслик керак шоирларни». Кейин столдаги салфеткага нимадир ёзди, менга узатди. «Гир югуриб айланма, Борини қил «Сайланма». Бу ўшанақаларнинг иши. Шундан эҳтиёт бўлиш керак.» Бундай «салфетка шеърлар» кейин ҳам бўлиб турди. У кезлар хаёлимга ҳам келмаган, бўлмаса йиғиб қўймасмидим. Бу энди 2000 йилнинг бошлари эди. Тезда китоб ҳам чиқди. Чиндан ҳам зўр китоб бўлди. Қўлмақўл ўқилди. Беш-олти марта қайта нашр қилинди. Ноширчилик статистикасидан хабардор киши сифатида бир

маълумотни айтай – кейинги йилларда фақат иккита китоб энг кўп қайта нашр қилинди. Бу Ўткир Ҳошимовнинг «Дафтар хошиясидаги битиклар»и ва Муҳаммад Юсуфнинг «Сайланма»си.

Кейинроқ шум хабар тарқалди. Аэропортга етиб бордик. Андижонга учдик. Шаҳар аэропортидан микроавтобусларга ўтириб, шоирнинг қишлоғига жўнадик. Бир ҳол аниқ-тиниқ кўз олдимда. Қишлоққача қанча йўл, унинг икки томонида кексаю ёш, ўқувчию далачи, ҳамма чиқиб олган, кимдир кўлини «хайр» қилади, кимдир йиғлаётган, нима қилиш кераклигини билмай гаранг қотган қанча. Лекин бир чолнинг ҳолати ҳамон эсимда. Ергача эгилиб, қайта-қайта таъзим қиларди. Аввалига ҳайрон бўлдим. «Нега таъзим қилади?» Ўтиб кетгач ҳам машина орқа ойнасидан қарадим. Ҳамон таъзим қиларди. Сўнг ўйлаб қолдим. Машина одамнинг олдидан бир лаҳзада ўтиб кетади. На гапира олади, на йиғлай олади. Бағрига босолмаса. Машинага югуриб чиқолмаса. Бундай шароитда чолнинг йўли энг тўғри йўл деган хулосага келдим. Чунки у таъзим қиляпти. Ўз шоирига, дардларини қоғозга туширган дардқаш шоирига таъзим қиляпти. Балки дунёдаги энг буюк таъзим ҳам шудир. Менинг шу чолга ҳавасим келди.

«ЎЗИНГ БОР-А, ИЗИНГ БОР»

Яқинда Қорақалпоғистонда бўлиб кайтдим. Нукус шаҳри ва атроф овуллар, туман марказлари кундан-кун чирой очаётганини, обод бўлиб бораётганини кўриб қувондим. Ҳамроҳим, қорақалпоқ ёзувчиси Умурбой Атаулиев билан шаҳар кездик. Сўнг туманларга бордик. Жумладан, Эллиққалъага ҳам... Воҳага келиб шеър ўқиган, гурунг берган ёзувчи, шоирлар ҳақида эслашдик...

Ўзбекнинг ардокли шоири Муҳаммад Юсуф мана шу кўчалардан неча маротаба ўтган эди. Неча маротаба дўстлари, таниш-билишлари билан чакчаклашган эди. Энди уни бу ерда кўришмайди, фақат эслашади, холос. Андижоннинг Марҳаматида бошланган умр китоби Қорақалпоғистоннинг Эллиққалъа мавзеида яқун топди... Унинг сўнгги қадам излари мана шу юртда қолди... Ўзбек шеърятининг жозибасини, умрбоқийлигини намоён этган шеърлари эса ўзбек ва қорақалпоқ халқининг юрагидан жой топди.

Муҳаммад Юсуф менинг ўз туғишган укамдек эди. Учрашиб қолган пайтларимизда у ҳам мени ака деб ҳурмат кўрсатарди. Шундан бўлса керак, Муҳаммад Юсуф билан қачон танишганим ёдимда йўқ. У билан гўё болаликдан ака-ука бўлиб ўсгандек эдим. Бизни бир-биримизга ҳеч ким эмас, шаҳри азим Тошкент таништирганини биламан, холос. Шоирни менга:

*Жаннатлардек гўзал кўҳлигим менинг
Багрингни қон қилдимми шўҳлигим менинг.
Балки билинмас ҳам йўқлигим менинг,
Балки мени ҳам гоҳ йўқлаган диёр... –*

каби сатрлари, дostonлари, кўшиқлари таништирган.

Муҳаммаджон билан турли учрашувлар, йиғинлар, дўстларнинг давраларида кўп марта бирга бўлганмиз. Аммо ҳар сафар шоирни эсласам, Тошкент шаҳридаги бир мактабда бўлиб ўтган учрашув эсимга тушаверади. Адашмасам, 1986 йил эди. Қорасув мавзесидаги қизим ўқийдиган мактаб ўқитуқчилари Муҳаммад Юсуфнинг телефонини сўрашди. Нима гап, десам, фалон куни мактабда алифбо байрами бўлар экан, шу байрамга Муҳаммад Юсуфни таклиф қилишмоқчи бўлишганини айтишди. Мени ҳам шоир билан бирга келишимни илтимос қилишди. Албатта, Муҳаммад Юсуфнинг телефонини топишолмагач, шоирни мактабга олиб келишни менга юклашди. Ҳатто ўқитувчилар номидан бир парча қоғозга таклифнома ҳам ёзиб беришди.

Муҳаммаджон ўша йиллари Ғафур Ғулом номидаги нашриётда ишлар эди. Олдига бордим. Уни мактаб ўқитувчилари алифбо байрамига таклиф қилишганини айтиб, бояги қоғозни ҳам бердим. Қоғозни кўриб, Муҳаммаджон менга шундай деди:

– Ака, уларга айтмадингизми, Муҳаммад Юсуф қоғозга эмас, одамнинг лафзига ишонади, деб. Борамиз...

Бордик. Бизни мактаб аҳли – ўқитувчи ва ўқувчилар кутиб олишди.

Шоирга гуллар тутқазишди. Тўрга ўтқазишди. Байрам бошланди. Бошларига ҳарфлардан чамбарак кийган болалар ўз ҳарфларига монанд гаплар тузишди, шеърлар ўқишди. Доира ясаб рақсга тушишди. Буларни кўриб Муҳаммад Юсуф ҳам болалардай яйради. Ҳатто уларга кўшилиб рақсга тушди. Шеър ўқиди.

Бир замон мусиқа овози тиниб, залга сукунат чўкди. Шунда Муҳаммад Юсуф ўрнидан турди-да, болалар ёнига бориб, уларга нималарнидир гапира бошлади. Қизиққанымдан мен ҳам орқасидан бордим. Қулоғимга эса шундай сўзлар чалинди: «А» ҳарфига: «Азиз сўзи

бошланади «А» ҳарфидан, асра уни», «Б» ҳарфига: «Б» ҳарфида Баҳодирнинг бўғини бор»... Бир пайт унинг кўзи бошига «М» ҳарфини тақиб олган қизалоққа тушди ва унга яқин бориб: «Мунча мунис кўзларинг, Мунисми-сан, даданг ким?» деган эди, қизалоқ ана дадам, деб мени кўрсатди. Шоир менга ҳайрон бўлиб қараб қолди. Унга қизимнинг алифбо байрами эканини ҳам, унинг исми Мунисалигини ҳам айтмаган эдим. Ҳақиқий шоирда илоҳий бир сезги бўлишига ўшанда яна бир қарра ишондим. Муҳаммад Юсуф ана шундай Худо берган шоир эди.

*Тошнўлат МАТКАРИМОВ,
Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган артист*

ЗЎР ИНСОН ВА ЗЎР ШОИР ЭДИ

1988 йил. Қиш пайтлари эди. Тақдир тақозоси билан Россиянинг бир чеккасига дам олишга боришимга тўғри келди. Рост гап, ўша пайт шерик тополмай, ёлғиз ўзим борган эдим. Сихатгоҳда кечга томон ҳамма бир жойга йиғилар ва у ерда турли хил кўнгилочар тадбирлар ўтказиларди. Мен ҳам бирор таниш чиқиб қолар, деган ўй билан у ерга бордим. Бир чеккада томоша қилиб турсам, қорачадан келган, истарали, чамаси ўзим тенги бир йигитга кўзим тушди. У менга қараб кела бошлади. «Ассалому алайкум, – дея кўришиб, – қаердансиз?» – деб сўради. Мен ҳам саломлашиб, Тошкентдан эканлигимни айтдим. У ҳам ўзини тошкентлик деб таништирди.

– Одам ўзининг тилини яхши кўради. Ўзбек тилида гаплашадиган одам йўқми деб хавотирга тушган эдим. Хайрият, сиз бор экансиз, – деди. Бирпас гаплашиб турдик. Бир маҳал қарасак, чамаси иккита қозоқ қиз ўтирибди. Уларни ҳеч ким ўйинга таклиф қилмади. Шунда у, ана шу қизлар ҳам ўзимизнинг уруғлардан бўлади. Келинг, уларни бир ўйинга таклиф этайлик, хурсанд бўлишади, деди. Шу-шу кечга томон биз учрашиб, гаплашиб турадиган бўлдик. Ўн кунлар бирга суҳбатлар қилдик. Кейин у кетадиган бўлиб қолди. Мен ҳам бир неча кун ўтиб қайтдим. Қизиғи, у менга шоирман, деб айтмаган. Мен эсам унга хонандаман демаганман. Рост гап, суҳбатимиз бу мавзуда бўлмаган. Кейинчалик билсам у шоир экан.

Бир куни қўлимга «Ёшлик» журнали тушиб қолди. «Қора қуёш» достони. Қарасам, муаллифи менинг Россияда танишган дўстим. Расм ҳам тангадеккина. Менинг

дўстим катта шоир экан-ку, деб уни излаб журналга келдим. Журналдагилар унинг нашриётда ишлашини айтишди. Мен уни ахтариб нашриётга бордим. У ерга бориб у билан яна қайта танишдик. Мен дўстим, деб юрсам у мендан анча катта экан. Мен унга шоир экансиз, бир оғиз ҳам айтмабсиз, деганимда, кулиб, сиз ҳам қўшиқчи эканлигингизни айтмабсиз-у, деганди.

Орадан бир неча кун ўтиб унга қўшиқларим ёзилган альбомни олиб келиб бердим. Муҳаммад ака «Армон» деган қўшиғимни эшитиб, сўзининг муаллифи менман, деди. Мен эса бу шеърни газетадан олганимни, муаллифи бошқа эканини айтсам, «у билан бирга ижарада турардик, менинг шеърим унинг ёзганлари орасига тушиб қолган, шекилли, билмай эълон қилдириб юборган», деди.

Хуллас, биз бир-биримиз билан жуда яқин бўлиб кетдик. Тез-тез кўришадиган бўлдик. Муҳаммад ака сабаб Шавкат Раҳмон, Машраб Бобоев, Низом Комил, Анор Назаров, Хайриддин Султон, Эркин Аъзам, Барот Исроил каби ижодкорлар билан танишдим. Уларнинг суҳбатлари менинг ижодимга жиддий таъсир қилган деб айта оламан.

Унинг кўп шеърларини қўлёзма ҳолида ўқиганман. «Юр, муҳаббат», «Уруш бўлмасин», «Сузилма, ой» каби қўшиқлар ўша дамларда туғилган. Ўша кезларда унинг шеърини куйламаган хонанда қолмаган эди ҳисоб. У менга доим: «Сизга бир шеър ёзиб беришим керак», дер эди. Мен шоирнинг «Оқ тулпор» шеърини қўшиқ қилиб куйладим. Унга клип ҳам ишладик.

Муҳаммад ака қўшиқ клипини кўрибди. Бир куни учрашдик. Қўшиқ қандай бўлибди десам, ҳеч нарса демадида, бош бармоғи билан зўр ишорасини берди ва бирор сўз ҳам айтмади. «Оқ тулпор» жуда машхур бўлиб кетди. Исминни билмайдиган кишилар ҳам, ана, «Оқ тулпор»ни айтган ҳофиз деб айтишади. Муҳаммад ака атай мен учун

кўп шеърлар ёзиб берарди. «Қайдасиз, қайлардасиз», «Қорми бу» каби шеърларни мен учун ёзган деб айта оламан.

Яна бир нарса менга жуда қаттиқ таъсир қилган. 1991 йил онам қаттиқ бетоб бўлиб қолди. У онамнинг ҳолидан кўп хабар оларди. Оиласини ҳам бошлаб келарди. Онам ўтгандан кейин худди акамга ўхшаб ёнимда турди. Мен қандай куйган бўлсам, у ҳам худди мега ўхшаб изтироб чекди. Саналарига эътибор қилсангиз, унинг она ҳақидаги кўп шеърларининг ёзилиши худди шу даврларга тўғри келади.

1998 йилда яккахон концерт дастуримни тақдим этдим. Муҳаммад ака ўша дастурга бориб шу сўзларни айтган: «Мен кўшиқчиларни ҳурмат қилавермайман. Агар кўшиқчи аҳлига ҳурматим бор бўлса, буларнинг барчасига Тошпўлат сабаб. Чунки бу йигитни мен инсон сифатида ҳам, хонанда сифатида ҳам ҳурмат қиламан, яхши кўраман». Унинг саҳнага чиқиб айтган бу сўзларини суратга олиб қўйганмиз. Мен бу сўзлари мактов ўрнида эмас, улуғ шоирнинг ишончи ўрнида қабул қилдим. Ва доим шу сўзларга муносиб бўлишга интилдим.

Муҳаммад ака умрининг сўнгги кунларида ҳам мени йўқлаган экан. Фотиҳага борганимизда шоирнинг укаси Муроджон айтиб берди. «Она, мен кетаяпман, йўлда Оҳангаронга, Тошпўлат ўғлингизникига кириб ўтаман», деган экан. Муҳаммад ака уйимизга кириб ўтган, бироқ мен Самарқандда бўлганман. Келишим билан қўнғирок қилдим. Оиласи, акангиз Қорақалпоғистонда сафарда эдилар, товлари қочиб қолибди, деб айтди. Бир кун ўтиб, Муҳаммад Юсуф оламдан ўтибди, деб хабар келди.

Муҳаммад ака яхши инсон, яхши дўст эди. Оллоҳ раҳмат қилган бўлсин.

ЭЛ АРДОҚЛАГАН ШОИР

Элимизнинг ардоқли шоири Муҳаммад Юсуфнинг ўзидан ҳам аввал шеърлари билан танишганмиз. Саксон бешинчи йил, талабалар орасида «Муҳаммад Юсуф деган бир шоир чиққанмиш» деган шов-шув бўлиб қолди. Юпқагина «Таниш тераклар» китоби кўлма-кўл, лекин биров бировга ўқишга бермайди, қизганади. Курсдошларим билан Чорсу майдонидаги китоб дўконига келиб, бир йўла беш-олтита харид қилганимиз эсимда.

«Таниш тераклар» шаҳри азимда ўқиётган, туғилиб ўсган юртини соғиниб юрган минглаб талабаларнинг хисларини жўштириб юборган эди. Йигитлар суйганларига шу китобни тақдим қилар бўлдилар. У шеърлар ёд бўлиб кетди.

1987 йилнинг қишида, ҳозирги Миллий университетнинг Маданият саройида шоир билан учрашув бўлди. Шунда ўзига хос хиёл хиркирок, хиёл дардчил, хиёл кайсарона овоз билан шеър ўқиганлари эсимда.

Шоир билан танишиш истаги зўр эди. «Тошкент окшоми»да ишлашини билардик. Яна бир курсдошим билан бориб, ётоқхонага таклиф қилиб келдик. Ўша киш кунлари, Талабалар шаҳарчасидаги 89-ётоқнинг 604-хонасида меҳмон бўлган, «Афғон қирларида қолган баҳодирлар» шеърини ўқиган эди.

Табиийки, фавкулудда самимий шеърларини қандай ёзганига қизиқардик. Ҳақиқатан ҳам, кишлоқ одамлари, уйлари, кўчалари, сувлари, ўзбекнинг ўзи каби оддий шеърлар, аммо қани биров ўшандай ёзолса! Шоирликка ҳавас қилиб юрган сабоқдошларимиз ўхшатиб ёзсам-

ми дея уриниб ҳам кўришарди, ёзганларини ўқиб ҳам беришарди-ю, аммо ўхшамасди-да.

Илк китоби йигирма тўққиз ёшида нашр этилган экан. Ўша китобданоқ ҳаммани махлиё қилган инжа истеъдоднинг барқ уриб турганини, ўзанига сиғмай кўпириб-тошганини, соғинчларга, ёшлик долғаларига тўлалигини сезиш мумкин.

Баҳорда табиатда жўшқинликлар рўй беради. Яшилланиш фасли ғалаёнлари суриб келган қат-қат булутлар орасида чакнаган чакмоқ ерга санчилганида, гоҳо олтин ёмбилар пайдо бўлади дейишади. Муҳаммад Юсуф шеърляти ҳам шунга ўхшайди. Тақдирнинг чалкаш табиати аро чакмоқлар чакқанида, эл тупроғида Муҳаммад Юсуф деган бир ёмби бино бўлди.

Мен анча-мунча шеърларини ўзидан эшитганман, суҳбатларидан баҳраманд бўлганман. Аммо унинг шеърляти бизнинг ҳисларимиздан хийла баланд бўлгани учун ҳам қойил қолишдан нарига ўтолмаганмиз. Шеър ортида нелар бор? Қоғоздаги шеър бўрон мисол чирпирак урган турли-туман туйғулар, ҳислар, фикрлар ва ўйларнинг юздан биримиди, мингдан бирими?

*Боламдайин ширин эди кеча шеърим,
Видолашдим ҳали ёзиб улгурмайин...*

Мени ҳайрон қолдирадиган нарса – унинг шеърларида барқ урган, халққа, Ватанга, кишиларга тарихга, боринги, жонидан севган юртининг ҳамма нарсасига зўр муҳаббати эди. У ҳайрат ҳамманинг ичида яшайдиган – жиндай қайсар, жиндай шўх бир йигитчани, деярли унутилаёзган қайноқ туйғуларни уйғотиб юборади. Аслида, қайсар ўғил ўзбекнинг ҳамма хонадонида бор эди. Муҳаммад ака шеърлятимизга ўша бола бўлиб кириб келди.

Шунақанги бир ўғил бўлдики!..

*Сенинг келишингни қанча кутдим мен,
Бобо дейишингни қанча кутдим мен,
Ҳозирча ўзингга айтолмасман-у,
Тилинг чиққан кунинг бор бир саволим.*

*Билиб қўй, ортимда қолар изим сен,
Жонимга малҳамим, ширин сўзим сен,
Қорамағиз болам – менинг ўзим сен,
Мен бир чинор бўлсам, ўзинг – ниҳолим.*

Назаримда, бутун Ўзбекистон меҳнатдан қадди эгилган бир ота-ю, Муҳаммад Юсуф деган боласига шу сўзларини айтаётгандай.

Бу истеъдодни унга Худо берган эди. Ҳа, Худо берса ана шундай беради. Йўқса, Косонсойдаги жисмоний тарбия ўқув юртидан ҳарбийга кетиб, кейин ўқишини ташлаб, Тошкент Политехника институтига муҳандис бўламан деб келган бир ўзбек боласи униям бесамар қолдириб, Тошкент Жаҳон тиллари институтининг рус тили ва адабиёти факультетига кетиб қолганини қай тарз изоҳлаш мумкин? Спортчилик ёки муҳандислик хаёллари бир четда қолиб, адабиётга интилавергани ва ниҳоят, улуғлар бир овоздан таъкидлашганидай, қутилмаганда кириб келгани-чи?

Гоҳ ўйлаб ҳам қоламан, тил жилваларини бу қадар теран билиш ва содда-самимий йўсинда изҳор қилиш камдан-кам кишиларга насиб қилган эди, дейман.

*О, ота маконим, онажон ўлкам,
Ўзбекистон, жоним тўшай соянгга.
Сендай меҳрибон йўқ, сенингдек кўркам,
Римни алишмасман бедапоянгга.*

Римни дунёнинг бешиги дейдилар, аммо «мен катта бўлган бағринг, бедапоянг ўшандай бир мамлакатнинг пойтахтидан ҳам азизроқ», деяпти-да. Буни ўқигану эшитган каттаю кичик, тутқаторларнинг тагида, чойнак-пиёла турган дастурхон бошида ўтирган кексаю ёш, ўша он кўнгиллари бир кўтарилиб, «Ҳах, курмағур-а, топиб ёзибди-да» деб қўймасмиди?

Маънавий хазиначаримизда Абу Наср Форобий қаламига мансуб «Фозил одамлар шаҳри» ривояти бор. У тимсол дунё бўйлаб кўчиб-кўчиб, италиялик Дино Буццатининг ижодига ҳам кириб келган. Дашт аро тумонат кишилар саодат шаҳри дарвозаларининг очилишини кутиб ўтиришади. У дарвоза қачон очилишини биров билмайди, умр эса ўтаверади. Ниҳоят, бир киши ҳориб-чарчаб келади-да, эшик қоқади. Тасодифми-йўқми, дарвоза очилади. Минглаб кишилар ўша томонга чопишади. Лекин саодат шаҳри фақат ўша йўловчинигина ичкари олади, қолганларнинг кўзи олдида оғир дарвозалар сурон ила қайтадан ёпилади. «Ким эди у йўлчи?» дейди муаллиф ўқинч ила. «Шунча кутдик, очилмади-ку?» «У бир хорғин йўлчи эди» дейди кўпни кўрган донишмандларнинг бири. «Шунчаки, беғараз, бир кеча кўноқ бўлгани кирган эди, холос. Шу сабаб ҳам очилган бўлса эҳтимол».

Муҳаммад Юсуф ҳам келди дунёга, «бир оз тин олай» деди:

*Кўнглим сезар, энди бу ёғи аён,
Дўстларим... дўстларим, бахтли боламан.
Ё Тошкентда энг зўр шоир бўламан,
Е уйимга кетиб, ариқ бўйида
Ялпизга суяниб ўлиб қоламан!*

«Йилт этган бир истеъдодни авайлаш керак» – бу ҳам Муҳаммад аканинг сўзи эди.

Ҳа, элнинг тупроқларида ёмбилар пайдо бўлаётир. Қишлоқларда, меҳнатлар ичида, технология ва ҳашамлардан олисларда, ғоят кенг ва юксак осмон остида етилаётган ёш-ёш истеъдодлар бор. Турли тайинловлар остида, новдадай қадди эгила-эгила, муштдай бошидан турмуш ташвишига кирган болалар бор. Муҳаммад ака ҳам ўшалардан бири эди. Ажрик мисол тошни ёрган шу эди. Ўша кенгликларнинг сарсари ҳавосини олиб келди, у ҳаволар қалбларни бир зум тўлдирди.

Бир хўрсинтирди, бир зум кўзда ёш пайдо қилди...

Муҳаммад аканинг шеърлари муҳаббат пайдо қилади. Одам қалбининг теранликларидаги у нозик, у тоза туйғуларга ета олиш осонмиди? Улар энг махфий, энг тубда, улар ҳар кимга ҳам ошкор қилинавермайди. Ота кўз ёшини биров тугул, боласига ҳам кўрсатармиди? Аммо Муҳаммад Юсуф шеърларини ўқиркан, мижжаларида бир зум бир ҳалқа ёш пайдо бўлади, ота уни кафти билан сидириб, қаршисидаги ёш боласига бир хўрсиниб, жилмайиб кўяди.

Ўзбек қалбини ифодалай олган кам сонли истеъдодлардан бири эди-да ўзбекнинг шу қорамағиз боласи.

*Ўғлим, жигаргўшам, айтгин-чи, наҳот,
Ачинмайди жонинг онанг ҳолига?
Мени тўшакларга михлаб қўйди бод,
Келиб бир кўтариб чиққин ҳовлига.*

Бу юракни эзиб юборадиган шеър хаста онанинг нидосидай туюлса-да, Муҳаммад ака турли юқумли ғоявий касалликлар билан оғриб ётган қалбимизни ҳам шабадалар эсиб турган ҳовлига – тоза ҳавога бир опичлаб опчиқиб қўйган эди.

*Қандай йигит эдим-а,
Қандай йигит эдим-а,*

Қандай йигит эди Муҳаммад Юсуф?

Зўр йигит эди. Она Ўзбекистон туққан «Муҳаммад-жондай йигит эди».

Она юртига муҳаббати боис ҳам Муҳаммадга айланди. Минглаб кишилар елкама-елка, кафтларини юраклари устига кўйиб куйлайдиган бетакрор шеърларини яратди. Фалак чархпалаги яна бир айланди, тақдир экан, хаста чоғида Ўзбекистоннинг ўзи «Менга суянақол, болам» дея ялпизга айланди, шоир унга севиниб, бир сунди.

Зўр шоир эди, «Жоним тўшай соянгга» дегани она юрт энди ўз жонини унинг соясига тўшади, иззатини ёд этиб, ҳурматини баланд тутди.

Тақдир чархпалаги тиним билмай бир маромда айланмоқда, яқинларимиз, азизларимиз билан бир қаторда, улуғларимизни ва истеъдодларимизни ҳам куёш ботадиган тарафларга тортиб кетмоқда. «Шундай шоир ёш кетди-я» дейди кимдир таассуф билан. Ҳа, элликка кириб-кирмай оламни тарк этди. Бироқ уйғок руҳи меҳру муҳаббати тўлқинланиб-тошиб турган минглаб кишиларнинг ёдловларини, дуоларини сезиб турганига ва балки, ўзига хос мийиғида жилмайиб, эл тупроғининг эрка бўз боласи бўлиб ётганига ҳам ишонаман.

Эл ардоқласа, мана шундай ардоқлайди. Элга хизмат қилган киши мана шундай иззатланади. Эл уни сира унутмайди, ёшу қари ёду ҳурматини мудом баланд тутди. Унинг юракка яқин овозини шеърлари қатидан эшитиб тураверамиз. Соғинсак, шеърини варақлаймиз. У шеър эса шоирнинг ота маконга, она юртига, авлодларига, бепоён юрт кенгликлари аро етишиб келаётган муҳаббатининг изҳори бўлиб янграйверади:

*Мен бу шеърни ёзганим йўқ атай ўйлаб,
Мен шеър ёздим гуркираган юртга бўйлаб.
Шундай юртни худойимнинг ўзи қўлаб,
Шундай юртни худо ўзи асраб юрсин!..*

БИР ШЕЪР ТАРИХИ

Ёз чилласи. 1981 йилнинг оташин саратони. Нима бўлдию, арзимас бир масала юзасидан раҳбар билан тортишиб қолдим («Ўйнашмагин арбоб билан...» дейдиган одам йўқ). Хуллас, «бургага аччиқ қилиб...» ишдан кетдим... Бекорчилик бирпасда жонга тегиб, ўша пайтда «Муштум» журналининг фельетонлар бўлимида ишлаётган курсдошим (ҳам оғам, ҳам устозим) Абдунаби Бойқўзиевнинг «қабул»ига арзиҳол ила бордим: аҳвол шу... шу... ишга киришим керак.

Абдунаби ака Республика китобсеварлар жамиятида бир оғайниси «масъул лавозим» да ишлашини айтди: Ўша ёрдам бериши мумкин.

Оғанинг «топшириғи»га биноан фалон кўча (Навоий, 30) фалон қават, фалон хонада ўтирадиган қорачадан келган йигитдан, «Фалончи» («анжанча» бир лақаб)ни қандай топсам бўлади?», деб сўрашим керак эди.

– Э, шунақа денг, – дея кутиб олган «фалончи», раҳбарлар билан келишиб, мени ишга жойлаштириб кўйди. Бу Муҳаммад Юсупов эди. Бизнинг илк танишувимиз шундай кечган.

Муҳаммад ака билан бирга ишлай бошладик, кадрдонлашиб кетдик. Бирга-бирга менинг юртим (Қуйичирчиқ туманининг Қўрғонча, Юлдуз қишлоқлари)да ўтган иссиқ, совуқ маъракаларга бориб келдик. Ифтихор шулки, менинг ҳамюртларим Муҳаммад Юсуфни назаркарда шоирга айланишидан анча илгари танишган. Шу йил адоқларида эди шекилли, маълум бир оилавий, ижтимоий шароит(сизлик) туфайли Муҳаммад ака менинг ижарахонам (Профессорлар шаҳарчасидаги Раҳима хо-

ланинг уйи)га кўчиб ўтди. Ижара ҳақи арзимаган пул. Лекин биз «қўнган» болохонада (икки ёш қаламкашнинг мулки – китоб-дафтарларимиздан ташқари) битта стол, битта стул ва битта симкаравот бор эди, холос. Шу боис, навбат билан «ижод» қиламиз, яъни, ярим кечагача стол-стул «меники» ёки аксинча.

Раҳима хола – меҳрибон опоқимиз – иссиқ-совуғимиздан хабар олиб турадилар.

Бир кун ярим тунда Муҳаммад акани уйғотдим – «Марҳаматлик» марҳаматли шоҳим, «тахти равон» сизга мунтазир».

Ўринга чўзилиб юзимга кўрпани тортганим маҳал Муҳаммад ака:

– Битта мисра беринг, – деб қолдилар.

– А?

– Битта сатр беринг, хўжам.

– Ҳар кимнинг ҳам сочларига оқ тушсин, – деб ғуд-рандиму уйкуга кетдим.

Ғайратимиз жўшган, фароғатни унча писанд қилмайдиган пайтларимиз экан чоғи, саҳар уйғондим. Муҳаммад ака, ўнг қўлини «ёстик» қилганча, столга бош қўйиб ухлаб ётибди (ўтирибди), ёнида бир парча оппоқ қоғоз. Қоғозга ўғринча кўз югуртирдим:

ТИЛАК

*Ҳар кимнинг ҳам сочларига оқ тушсин,
Ажсин тушсин юзларига, доғ тушсин.
Ҳар кимнинг ҳам қувват кетиб белидан,
Қўлларига асо – бир таёқ тушсин.*

*Имони соғ, юзга кириб ёруғ юз,
Тўйлар кўриб елкасидан тоғ тушсин.
Ва жисмига сўнгги сафар олдидан
Ўз ўглининг қўлидан тупроқ тушсин.*

Энтикиб кетдим. Шу асно шеърни уч-тўрт карра қайта ўқидим-да, ташқарига чиқиб кетдим. Елкамда сочик, майкачан, ялангтўш қайтиб кирганимда Муҳаммад ака уйғонган экан.

– Янги шеър муборак бўлсин, шохим!

– Ўзларига муборак, хўжам! – деди-да, Муҳаммад ака варақни мен томон сурди.

– Шеър сизники.

– Қўйинг-е, Муҳаммад ака. Шеър ўппа-ўзингизники. Муборак бўлсин! – деб мен қоғозни у томон сурдим.

– Йўқ. Шеър сизники! – варақ мен томон сурилди.

– Нимага энди? – қоғоз қайтди. Шу тарика янги шеър бир неча бор уён-буён «бориб келди».

– Битта сатр берсам, сиз ҳам қойилмақом қилиб шеър ясардингиз-ку?!

– «Ясардим». Лекин мен бу даражада қойилмақом қилолмасдим. Қоғоз сўнгги бор ул томон «сирпанди»: «Эмас осон бу майдон ичра турмоқ...»

– Оласизми, йўқми?

– Йўқ.

– Олмайсизми?

– Олмайман.

– Унда... ўзингиздан кўринг, – Муҳаммад ака қоғозни шир-шир йиртиб, «урна»га отиб юборди.

1984 йилги семинарда Муҳаммад Юсуф билан қўшни бўлиб қолдик. Ҳафталик ижодий тадбир адоқлаб қолган кунларнинг бирида Муҳаммад ака хонамга сирли жилмайиб кириб келди. Ундан-мундан гурунглашдик ва гап бориб ўша шеърга тақалди.

– Шеърни нима қиламиз, хўжам?

– Шеър сизники, Муҳаммад ака!

– Ўша гапми?

– Ўша гап!

– Унда шеърни ёзиб беринг. Менинг эсимдан чикибди.

– Ҳозир-да, тақсир.

«Тилак»ни дарҳол окка кўчириб бердим. Шундан кейин ҳам орадан бир неча йиллар ўтказибгина, Муҳаммад ака шеърни навбатдаги китобига қўшганди.

СЎНГГИ ТАСВИР

14–15 яшар ўсмир эдим, шекилли. Шоирнинг юпқа китобини қўлдан қўймасдан ўқиганларим, содда, самимий ва ўта оҳорли мисралардан ҳайратга тушганим, «Муҳаммад Юсуфдай шоир бўламан!» деб ўзимча шеър ёзганим – ёдимда....

Кейин... талабалик... Муҳаббат... Шеърят саҳнидаги изланишлар... Ва...

СамДУ мажлислар залида таниқли шоирлар билан учрашув ташкил қилинди.

Икки-уч шоирдан сўнг Муҳаммад Юсуфни эълон қилишди. Шоир «От қадрини қайдан билсин – от минмаган эркаклар!» дея, ўзини тасвирга тушираётган видеочи йигитнинг елкасига қоқиб қўяркан, улкан зал қийқириғу олқишлардан ларзага келди. Яна, яна шеър сўрашди шоирдан. Ўқиди. Яна олқиш. Мухлислар Муҳаммад Юсуфнинг минбардан тушишини сира хохлашмасди. Аммо у ёнидаги шоирларни ўйлаб андиша қилди шекилли, учтўртта шеърдан сўнг жойига бориб ўтирди.

Худо ҳаққи, ўшанда ёнида қайси шоирлар бор эди – ҳозир эслай олмайман. Эслаганим – университетда таълим олаётган ёш шоир сифатида менга ҳам навбат беришди: ҳаяжон ичида қандай саҳнага чиққанимни, титроқ овоз билан шеър ўқиганимни элас-элас эслайман...

Кеча сўнгида барча мухлислар қатори мен ҳам шоир ҳузурига ошиқдим. Нима учун, билмайман, ҳарҳолда, ўқиб кўришини жуда-жуда истаганим учун бўлса керак, талабалик даврида ёзганим – «Нилуфар» дostonимни у кишига тутқаздим. Сарлавҳага кўзи тушибоқ устоз жилмайди: «Мен ёзишим керак бўлган дostonни ёзиб қўйибсиз-ку, шоир...» Нима учун бундай деди – билмай-

ман. Ҳарҳолда, шу дostonимга Муҳаммад Юсуфдан ҳам икки мисра қўшган эдим: «Ўлсам мени сувга кўминглар – Нилуфарнинг пойида ётай!..»

Кимда қандай таассурот қолдирди, билмайман, лекин бу учрашув менга қанот бағишлади...

* * *

Шоир бўлиш, ўзимизни топиш ва исботлаш илинжида ул-бул қоралаб юрган тўрт ўртоқ «хай-о хуйт» деб Тошкентга йўл олдик. Пойтахтга келдиг-у, аммо кўкка талпинган қанотларимизни йиғиштирганча газетачиликнинг тубсиз, қоронғи қаърига қараб шўнғидик...

Одатдаги зерикарли кунларнинг бирида дўстим Воҳид Лукмон Ёзувчилар уюшмасига, аниқроғи, Муҳаммад Юсуфнинг олдига борамизми, деб қолди. «Қандай бўларкин? У кишини топа олармиканмиз ўзи?» – дедим иккиланиб. «Борайлик-чи», – деди дўстим.

Бордик.

Муҳаммад Юсуф ўтирадиган хона эшигини оҳиста тақиллатганча қиялатиб очамиз. Столга энгашганча, чап кўлини пана қилиб шоир нимадир ёзиб ўтирибди. Эшик очилганини сезиб, биз томон ўгирилиб қарайди. «Келингллар!» – бизни ичкарига таклиф қилади. Ўзимизни ноқулай сезиб ичкарилаймиз. Ўғринча столдаги қоғозга мўралаймиз. Янги, ҳали охирига етмаган шеър! Илҳом келган пайти бегона тугул, ота-онасининг ҳам юзига қарамайди шоир зоти... Буни билганимиз учун баттар хижолат тортамиз. Қимтиниб турганимизни кўрган устоз биздаги хижолатпазликни ёзиб юбориш учунми, шеърни бир четга суриб қўйиб, адабиёт, шеърят ҳақида, хусусан, ёшлар ижоди тўғрисида қизгин сўзлай бошлайди. У кишидаги самимият бизга дадиллик бағишлайди: уч-тўрт оғиз гапирган бўламиз. Сўзларимизни диққат билан эшитиб, суҳбат сўнгида ижодимизга ривож тилади.

Учрашувдан қоникқанча хайрлашамиз.

Бирок, энди, гоҳ-гоҳида ўзимча ўйлаб қоламан: ўшанда шоир қайси шеърини ёзаётган эди? Ўша шеър якунига етиб, кейинги китобларига кирдимикан? Ёки биз битта гўзал шеърнинг уволига қолдикмикан? Афсуски, билмаймиз...

Телевидениега энди келган кезларим бир муддат «Шеър ва шуур» кўрсатувини тайёрлашимга тўғри келди. Бош муҳарриримиз – ёзувчи Аҳмад Аъзам навбатдаги сонга Муҳаммад Юсуфни ёзиб олишимизни тайинлади. «У кишининг вақти бормикан? Рози бўлармикан?» – иккиландим. Боиси – ўша дамларда севимли шоиримиз Олий Мажлис депутати бўлиб, ижоддан ташқари жамоат ишлари билан ҳам банд эди. «Ўзим рози қиламан», деди Аҳмад ака ва телефон қилиб, шоирни бир амаллаб кўндирди.

Эртаси куни ижодий гуруҳимиз билан Ёзувчилар уюшмасига бордик.

Қиш куни. Ҳаво бир қадар совуқ. Негадир шоир кечика бошлади. Биздан бошқа бир-икки киши ҳам қандайдир муаммони ҳал қилишда ёрдам сўраб келишган шекилли, Муҳаммад акани кутишар эди.

Нихоят, у киши келиб қолди.

Бошқалар банд қилмасдан аввал у кишини «эгаллаб» олмоқчи бўлдим. «Нима қилсак экан, бир соатдан кейин жиддий мажлисимиз бор-ку!» – у киши бироз тараддудланди. «Кўп вақтингизни олмаймиз, узоғи билан ярим соат...» – кўндиришга уриндим. «Ҳай, майли, олдин анави меҳмонларни кузатай...» – Муҳаммад ака бетоқат бўлиб кутиб турган кишилар ёнига йўл олди.

Тезда съёмкани бошлаб юбордик. Узоққа бормасдан, Мустақиллик майдонига ёндош боғда, мотамсаро она ҳайкали атрофида у кишининг янги шеърларини тасвирга тушира бошладик. Шоир янги шеърларини ўқиди.

Съёмка сўнгида у кишининг шеърият, ижод ҳақидаги фикрларини ҳам сўраб олдик.

Ўшанда хаёлимизга ҳам келмабди: бу Муҳаммад аканинг шеърлари тасвирга туширилган сўнги кўрсатувларидан бири экан. Ҳали-ҳануз турли телеканалларда Муҳаммад аканинг кишки боғ оралаб кезганлари, оғзидан буғ чиқариб шеър ўқиганлари берилиб қолса, бехтиёр шу тасвирлар тасмага туширилган ўша лаҳзалар кўз ўнгимда жонланади.

«ЮРАККА КЎМИЛАР АСЛ ШОИРЛАР»

Ҳар бир инсон дунёга эзгулик улашиш, юрт ободлиги ва эл фаровонлиги йўлида хизмат қилиб, ўзидан яхши ном қолдириш учун келади. Аммо она юртига бўлган чексиз меҳр-муҳаббати, тинимсиз меҳнати ва ёрқин истеъдоди билан бутун бир халқнинг суюкли фарзандига айланиш бахти ҳар кимга ҳам насиб этавермайди.

«Ўтар қанча йиллар тўзони... Меҳр қолур, муҳаббат қолур!» Ҳа, Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуф оламга сочган меҳр, муҳаббат уруғи қайта ва қайта униб, ҳосил бермоқда. Унинг шеърляти инсонлар қалбига эзгу ҳисларни жойлашга, ўзаро муносабатларни яхшилашга, ҳаётимиз фаровонлиги, мустақил Ватанимиз ободлиги йўлида юртдошларимизни бир мақсад, бир интилиш сари етаклашга қодирлиги учун ҳам қадрлидир. У айнан юракларнинг туб-тубида турган, миллий заминнинг руҳи билан чамбарчас, энг нозик, энг нодир қалб кечинмаларини самимий, содда ва равон тилда, ортиқча ҳашам ва безакларсиз, бетакрор ифодада шеърый сатрларга жойлай олган истеъдод соҳибидир.

Президентимизнинг Муҳаммад Юсуф таваллудининг 60 йиллигини нишонлаш тўғрисидаги қарори мамлакатимиз адабий ҳаётидаги муҳим воқеалардан бири, қолаверса, халқимиз дилидаги ниятларнинг ижобати бўлди.

Андижонликлар севимли юртдош шоири билан ифтихор қилибгина қолмай, шоир хотирасига ҳурмат бажо келтириш ишларида сидқидилдан фаол қатнашадилар. Қовунчи қишлоғидаги Гиштмозор қабристонида ҳар йили эрта баҳордан тозалаш ва ободонлаштириш ишлари бошланади. Шоир қабри атрофига гуллар экилади.

Марҳаматликлар, айниқса ёшлар шоир шеърларидан айримларинигина эмас, дostonларини, китобларини ҳам тўла ёд билишади, дейилса муболаға бўлмайди.

Муҳаммад Юсуф табиатан хокисор, нозиктаъб, атрофидагиларга меҳрибон, она халқини, туғилиб ўсган юртини, киндик қони томган тупроқни юракдан ардоқлайдиган ғурури баланд инсон эди. Шеърлари қалбларнинг нозик торларини черта олиши, ҳаммага бирдек ёқиши айнан шунга боғлиқ, албатта.

*Ўлмасам, ёруғ юз, юзларга кириб,
Эмаклар борарман, мадорим қуриб,
Ўлсам ҳам ҳар кун бир ғўримдан туриб,
Нечун қуллуқ қилмай Андижонга мен!*

Муҳаммад Юсуфнинг сўнгги дил изҳорларидан бўлган ушбу сатрлар 2001 йилда Мустақиллигимизнинг 10 йиллиги муносабати билан Андижондаги байрам тантанасида қўшиқ бўлиб янграгани.

1999 йил, эрта баҳор. Муҳаммад Юсуф севган, ардоқлаган, ялпизларнинг хуш бўйини оламга таратган, кизғалдоқлардан қирларга алвон либос бичган баҳор!..

Мен Тошкентга борганим. Ёзувчилар уюшмасига кирдим. Муҳаммад ака мени кўрдию, худди туғишганидек самимий, ҳар галгидек: «Қалайсан, шоира?!», – деб сўрашди. Бир оз суҳбатдан сўнг: «Ҳозиргина бир шеър ёзганим, кеча Президентимизнинг телевидение орқали айтган «Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон!», деган сўзлари туртки бўлди бу шеърнинг ёзилишига. Ўқи-чи!», – деб шеър матнини узатди.

16 феврал воқеалари яралаган юракларнинг алами ҳали йироқламаган кунлар эди. Муҳаммад ака соддадилу улуғворлик билан Ватанга – ҳар бир қарич ери «Макка мисол муқаддас» Ўзбекистонга хиёнат қилган юртфурушларнинг тубанлигидан қуюниб гапирди...

Шоирини суйган, унга мафтун ўлка ҳар баҳорда – «қизғалдоқлар уни бир йўқлаб қўйиш учун қабри узра хилпираганда», ичиккан ялпизлар томирига томирин улаб, кўкарган чоғида, бағрикон шотутлар тўкилиб, беҳилар ҳидига тўлганда ёруғ олам, минг пора, минг бора унга куллуқ айламоқдан тўхтамайди...

Ўтган йиллар давомида шоир хонадони яқинидаги қаровсиз ер майдони ўзлаштирилиб, туманда фаолият кўрсатувчи Муҳаммад Юсуф номидаги адабий тўғарак аъзолари томонидан тўрт юз тупдан ортиқ мевали ва манзарали дарахтлар экилди ва шу тарзда «Муҳаммад Юсуф хотира боғи» барпо этилди. Ёш ижодкорлар шоир ётган қабристонни тозалаш, қабр атрофига гул кўчатлари экишни ўз муқаддас бурчлари деб биладилар.

Улуғ зотларнинг хоки қўйилган масканлар ҳамиша азиз, муқаррам саналиб, обод гўшага айланиб боради. Халқ суйган шоирнинг ўзи каби содда юртдошлари, бағрикенг, сўлим қишлоғи ва унга муносиб бўлишни орзу қилган ёшларнинг ифтихори эса айнан шундандир.

«ЭСЛАШГА АРЗИРЛИ ХУШ ДАМИМИЗ БОР»

70-йиллар эди. Мен ўшанда пойтахтимизнинг Навоий кўчасида жойлашган «Ўқитувчи» нашриётида фаолият юритардим. Биз дугоналарим билан ҳар куни 1-қаватдаги ошхонага тушлик қилгани тушар эдик. Кунларнинг бирида ҳамкасбларим билан ҳар доимгидек ошхонага кетаётсам, зина олдида турган 3–4 йигитлар орасидан биттаси ёнимга келиб, мендан соатни сўради. Қарасам, у қорачадан келган, озғингина, истараси иссиқ, сочлари жингалакка мойил экан. Унга соат неча бўлганини айтдим-да йўлимда давом этдим. Ўша куни Муҳаммад акани илк бор кўришим эди. Кейин эшитишимча, у мени кўриши биланок ўртоқларига кимлигимни билмай, ҳатто суриштирмай туриб: «Мен албатта мана шу қизга уйланаман», деган экан.

Шундан сўнг Муҳаммад ака анча пайтгача бу ерда кўринмай қолди. Сўнг шу бинодаги «Китобсеварлар жамияти»га ишга жойлашибди. У менга гапирмас, лекин доим мени кузатиб юрар эди. Бир куни хонамда ўтирсам, мен билан ишлайдиган Бахтиёр Муҳаммадиев «Хонамда ўтирадиган Муҳаммад исмли йигитнинг сизда кўнгли бор экан», деб қолди. Буни унинг хагги-ҳаракатларидан олдиндан сезган бўлсам-да индамай қўя қолдим. Вақтлар ўтди. Муҳаммад ака тортинчоқ бўлганликлари учун менга гапиришга ботинолмас эдилар. Аммо бир куни «Алманах» журналида иккимизнинг шеъримиз бир саҳифада суратларимиз билан чоп этилибди. Ўша журнални Муҳаммад ака хонамга олиб кириб: «Назира, шеърингиз чиқибди», деди. Ўшандагина у менга биринчи бор гапиришга ботиниши эди. Мен эса саҳифадаги яна бир шеър остида Муҳаммаджон Юсупов деган ёзувни ўқиб: «Вой,

сиз ҳам шеър ёзасизми?» деб сўрадим. У киши бўлса, табиатига хос тортинчоқлик билан жилмайиб кўйдилар. Ўша берган саволимни эслаб умрининг охиригача кулиб юрдилар...

Тасодифни қаранг. Ўша пайтлар пахта териш мавсумида барча ташкилотлар пахтага юборилар эди. Албатта биз ҳам борадиган бўлдик, аммо Муҳаммад ака ишлайдиган ташкилотдан бир-икки кун кейин кетадиган бўлдик. Бир кун олдин «Китобсеварлар жамияти»нинг ҳайдовчиси ёнимга келиб:

– Сизлар кетаётган жойга мана бу амакининг ўғли ҳам кетган экан. Бувиси оғир касал бўлиб ётиб қолибди. Ўғилларини зудлик билан олиб кетишлари керак экан. Унга хат бериб юборса, етказоласизми? – деб сўраб қолди.

– Агар ўғиллари биз борадиган жойда бўлса, майли, олиб бориб бераман. Ким экан у? – дедим.

– Муҳаммаджон деган йигит.

Мен бўлсам билмаганга олиб, «У ким? Қайси Муҳаммаджон?» деб сўраб кўйдим.

Ҳайдовчи менга Муҳаммад акани таништириб бўлиб, қўлимга хатни берди-да, кетди. Мени эса Муҳаммад аканинг оталари, бўлғуси қайнотам узоқ саволга тутдилар. Улар мендан шу ерда ишлашимни, ким эканлигимни ва бошқа кўп нарсларни сўраб олдилар. Билишимча, қайнотам ўша пайтнинг ўзида мени келин қилишни дилига туғиб қўйган эканлар. Шундай қилиб, биз пахтага жўнаб кетдик. Етиб боришим билан хатни ўз эгасига топшироқчи бўлиб Муҳаммад акани суриштирсам, отаси келиб Муҳаммад акани аллақачон олиб кетганини айтишди. Ҳайрон бўлдим. Қайнотам сабри чидамасдан, вақтни ўтказмаслик учун ўзлари келган эканлар. Бу орада Муҳаммад аканинг бувилари оламдан ўтибдилар.

Бувисининг маъракалари ўтгандан сўнг, дадалари Муҳаммад акага уйланиши кераклигини ва ишхонасида

ишлайдиган бир қизни кўз остига олиб кўйганини айтибдилар. Кўнгли сезганми, у киши уларга шеърлари чиққан журнални мактанмоқчи бўлиб кўрсатибди. Дадаси журнални варақлаб, менинг суратимни кўриб қолиб, «Мен сенга айтган қиз мана шу бўлади, ўғлим!» дебдилар. Муҳаммад ака менга бўлган муносабати ҳақида индамай, гўё рози бўлибди.

Уйимга бўлажак қайнотам ва Муҳаммад аканинг Тошкентдаги биринчи устози Назир Сафаров совчи бўлиб келишди. Дарвоқе, Назир ота ёзувчи бўлсалар-да, Муҳаммад акадаги истеъдодни кўриб, уни Эркин Воҳидовнинг олдига олиб борганлар. Эркин ака Муҳаммад аканинг шеърларига юқори баҳо берганлар. Шундай қилиб, уч-тўрт марта совчилар уйимизга қатнаганидан сўнг отам мени Муҳаммад акага турмушга беришга розилик билдирдилар ва биз 1983 йилда турмуш қурдик. Бирин-кетин шириндан шакар қизларимиз дунёга келди.

Ўша пайтда Муҳаммад аканинг кўзидаги қувончни кўрсангиз эди. У шодликдан ер-у кўкка сиғмасди, гўё. Учинчи қизим туғилганида мен хафа бўлдим. Чунки ўғил фарзанд кутган эдим-да. Буни билган турмуш ўртоғим туғруқхонага хат киргизибдилар. Очиб қарасам, унда шундай ёзилган экан: «Оллоҳ ҳатто пайғамбарларимизни ҳам қиз билан сийлаган. Сиз менга пайғамбарлар бахтини ато этдингиз. Исмини Ирода ёки Мадина кўямиз. Мана, кўрасиз, қизим менга омад келтиради». Шундай қилиб, кенжа қизимнинг исмини дадаси хоҳлаганидек Мадина кўйдик. Худди ўша йили Муҳаммад аканинг «Таниш те-раклар» деб номланган илк шеърый тўплами чиқди.

Шундан сўнг турмуш ўртоғимнинг ишлари юришиб, Дархон маҳалласидан уй берилди, қатор ютуқларга эриша бошладилар. Шундай бахтли онларда Муҳаммад ака менга «Қизим менга омад келтиради», деган гапларини эслатардилар.

Муҳаммад ака фарзандларига жуда эътиборли эди. Ҳатто бирор жойга борса, уларни ҳам етаклаб олар, қизлари билан ўзини жуда бахтиёр ҳис қиларди. Кенжа-тойимиз Мадинани елкасидан туширмасди. Уйимизда Мадинанинг айтгани айтган, дегани деган эди. Муҳаммад ака тўнғич қизимиз Маъсудани узатганимиздан кейин анча пайт бунга кўникалмай юрдилар. Ўзини кўярга жой тополмай, нималарнидир баҳона қилиб, қизимиз узатилган уйга бораверар, қудалар ҳам ҳурматини жойига кўйиб, кутиб олишарди. Набирамиз туғилганида шунчалар қувонгандиларки, исмини ҳам Билол деб ўзлари кўйган эди. Уни тез-тез уйга олиб келар, ишдан чарчаб, толиқиб келса ҳам от бўлиб елкасига миндиришни қанда қилмасди.

Муҳаммад ака байрам, дам олиш кунларини оила даврасида кутишни ёқтирардилар. Овқат пишириб, салат тайёрлашни хуш кўрар, ўша пайтларда «Дўрмон»даги 15-уй дала ҳовли сифатида бизга берилган эди. Кунлар исиб қолганда, дала ҳовлига бизни олиб бориб, ўчоқда овқат тайёрлаб берардилар. Бу у кишига завқ бағишларди. Дала ҳовлида қизлари билан футбол, бадминтон ўйнар, машина ҳайдашни ўргатардилар.

Муҳаммад ака ўзи ижод қилиши билан бирга, менинг ҳам ижоддан тўхтаб қолмаслигимни хоҳларди. У киши доим менга «Шоир кунда ёзиши керак, шунда қалами чархланади. Сиз ҳам ёзишдан тўхтаманг», дердилар. Шеърларимга яхши баҳо берардилар. Ҳатто иккимизнинг шеърларимиздан иборат тўпламни нашрга ҳам тайёрлаб кўйгандилар. Аммо у кишининг вафотидан сўнг мен уни нашр эттиришни лозим топмадим.

Муҳаммад ака билан мени бир-биримизга бўлган ишонч ҳам бирлаштириб турарди. Аммо тўй-ғомошаларга боришимни хоҳламас эдилар. Албатта ўзим ҳам уларнинг хоҳишидан ташқарига чикмаганман.

2001 йилда Муҳаммад ака Қорақалпоғистонга кетишидан олдин биз болалар билан кишлокқа – қайнонамникига бориб келишга рухсат сўрадим. Зўрға кўндилар. Муҳаммад ака бизни кузатиб қўйдилар. Аммо биз қайнонамникига энди кирар-кирмас, ортимиздан самолётда етиб бордилар. Биз хайрон бўлдик. Бир кун турмасимиздан Тошкентга олиб кетаман, деб туриб олдилар. Қайнонам бизни жуда соғинганлари учун кетишимизга розилик бермадилар, Муҳаммад аканинг ўжарлигидан ранжиб ҳам олдилар. Қизларимиз Тошкентга кетишни хошлашмади. Муҳаммад ака иккимиз қайтадиган бўлдик. Аэропортга борсак, самолёт учиши кечиктирилган экан. У киши пайтдан фойдаланиб, мени Андижондаги Муҳаммадқодирнинг чойхонасига олиб бордилар. Сўнг шаҳар айландик. Ниҳоят, самолётга ўтириб, Тошкент томон учдик. У киши елкамга бошини қўйиб, пинакка кетдилар. Бир пайт қарасам, кўзларидан ёш оқа бошлади. Сўнг худди мендан рози-ризолик сўрагандай: «Ноз, мени кечир! Сен ўзгача ҳаётга лойик эдинг», дедилар кўзидаги ёшини сидириб. Мен хайрон бўлдим-да: «Дадаси, нега ундай дейсиз. Мен сиздан бирор марта нолидимми?!» дедим. У кўзларини яна юмиб олди. Ҳеч нимага тушуна олмадим, ўша кунги ҳолат эса мен учун сир бўлиб қолди.

Самолётдан тушганимиздан сўнг Дархонга – уйимизга келдик. У киши ишга кетдилар. Бироқ тезда қайтиб келиб, Элликқалъага кўпчилик ёзувчи-шоирлар билан кетиши кераклигини айтдилар. Негадир кайфияти йўқ эди. Бу ҳолдан хавотирга тушиб, бормасликларини маслаҳат бердим. У киши унамадилар ва сафарга отландилар. Аммо кетиш олдидан кишлокқа кўнғирок қилиб, қизларни тез олиб келишларини тайинладилар. Мен бўлсам: «3–4 кунда қайтасиз-ку, энаси билан маза қилиб юришсин», дедим, барибир унамадилар. Муҳаммад ака кетгунларича қизлари етиб келолмади. Қўшниларимнинг айтишича, у

киши кимнидир кутиб орқасига қарай-қарай кетган. Аэропортда ҳам шу ҳолни сезишган экан. Ноилож фарзандларини кўролмай учиб кетган.

Орадан икки кун ўтди. Бир пайт уйимга «Шоир оғриб колди», деган хабар келди. Мен зудлик билан Тошкентдан борадиган шифокорлар билан бирга Қорақалпоғистонда Муҳаммад ака ётган касалхонага бордим. Ёнига кирсам, у киши ҳушсиз ётардилар. Орадан уч кун ўтибдики, Муҳаммад аканинг аҳволи яхшиланмади, мени эса шунча вақтдан бери мижжа қокмаганимни сезган шифокорлар, шоир ойлаб шу аҳволда ётиши мумкинлигини айтиб, бир оз дам олишим учун касалхонага яқин жойдаги хонадонга жўнатишди. Кўзим илинибди. Шу орада туш кўришга ҳам улгурдим: Йўл бўйида тупроқ уюми турганмиш. Кўлимга Муҳаммад аканинг кийимини авайлаб кўтариб олганмишман, аммо ўзларини тополмай йиғлармишман. Шу пайт кўзим ярқ этиб очилди. Эрта саҳарлаб шифохонага югурдим. Билсам, ўша пайтда Муҳаммад аканинг жони узилган экан. Кўз олдим қоронғулашиб кетди. Ҳуш-беҳуш кўз олдимга қайнона-ойимлар келдилар: Қандай айтаман?! Дунё мен учун остин-устун бўлиб кетгандек эди. Самолёт Тошкентга қўнганида ҳам, у ердан Андижонга кетаётганимизда ҳам нималар бўлаётганини англай олмадим. Ўша онда бўлаётган воқеалар тушим бўлиб қолишини жуда хоҳладим. Ҳагто фарзандларимни ҳам ўйламабман. Марҳаматга етай деб қолганимизда болаларим эсимга тушди. Ҳушим ўзимга келиб, уларни олиб келишларини сўрадим. Майитни олиб чиқишдан олдин қизларимиз кириб келишди...

Мана, 13 йил бўлибдики, бир оёғимиз қишлоқда.

Муҳаммад акадан менга ёдгор бўлиб суюкли қизлари, бирга яшаб ўтган, ҳар бир бурчаги уни эслатадиган «Дархон»даги тўрт хонали мўъжазгина, камтарона уйимиз, китоблари, қўлёзмалари, каламлари, кечагина кийиб

юрган кийимларию иш столи, машинкаси, кўйингки, у кишига тегишли бўлган буюмлари қолди.

Муҳаммад ака вафотидан сўнг шоир кирган эшикдан кириш, у юрган йўллардан юриш, у яшаган уйда яшаш менга шу қадар оғир бўлдики, хотиралардан қочиб, фарзандларим билан ота-онамникига кетдим. Янги йилни ҳам шу ерда кутиб олишимизга тўғри келди. Аммо Янги йил кечасида ҳам ҳеч биримизнинг кайфиятимиз бўлмади. Қизларим дадасини соғинаётганини уларнинг хатти-ҳаракатидан ҳис қилиб турардим. Чунки улар ҳар байрамда дадасининг эътиборига ўрганиб қолишган эмасми, Янги йил кириб келишини кутмасдан ҳам хоналарига кириб кетишди. Эрталаб кенжа қизим Мадина хурсанд бўлиб ёнимга келди. (Дадаси вафотидан бери уни хурсанд ҳолда кўрмаганман.) Тинчликми, десам, саволимга жавобан шундай деди: «Мен эрталабгача дадам билан гаплашиб чиқдим. Улар бизни кидириб бу ёкка келибдилар. Сизларни байрам билан табриклагани уйга борсам, йўқ экансизлар, дедилар». Қизимнинг хурсандчилиги сабабини эшитганимда эса ҳайратдан ёқа ушладим. Амин бўлдимки, Муҳаммад ака ҳар доим биз билан бирга. Муҳаммад аканинг руҳи ўлимининг эртасигаёқ кўнгли яқин инсонларни, ҳатто кўшнилари ҳам безовта қила бошлади. Ҳали у кўшним, хали бу кўшним тушларига Муҳаммад ака кириб, қизларини суриштирганини айтишар, биздан тинимсиз хабар олишарди. Кунлардан бир кун бир машҳур санъаткор уйимизга келиб Куръон тиловат қилди-да, тушида Муҳаммад ака қизларидан хабар олишини тайинлаганини айтиб, ҳайратланди.

Буларнинг бари менга, фарзандларимга юпанч бўлди. Биз секин-аста Муҳаммад аканинг руҳи бизга парвона эканлигига ишониб, таскин топа бошладик. Биз энди нима қилсак, у кишининг руҳи шод бўлиши ҳақида бош қотира бошладик. Ниҳоят, 2003 йилда шоир номидаги

фондни ташкил этдик. Фонд ҳукуматимиз томонидан қўллаб-қувватланди ва биз ўз фаолиятимизни бошладик.

Ҳа, дарвоқе, тушлар ҳақида юқорида гап очдим. Яқинда шундай хосиятли туш кўрибманки, анчагача унинг таъсирида юрдим. Бир неча кун ўтиб башоратли тушларим ўнгидан кела бошлади. Мен газета обунаси билан вилоятларда юрганымда, қизларим кўнғироқ қилиб, оталари таваллудининг 60 йиллиги тўғрисида Президентимизнинг Фармони чиққанлигини қувонч билан телефон орқали етказдилар. Қарорнинг ҳар бир бандини, айниқса «шоир яшаган Тошкент шаҳри Мирзо Улуғбек тумани Пушкин-салор кўчаси, 1-уйда ёдгорлик лавҳаси ўрнатилсин» деган сўзларни қайта-қайта ўқиб, болаларча қувониб, мени қутладилар. Бундан жуда қувондим. Кўнғироқлар устига кўнғироқлар. Қутловларнинг ҳалиҳануз кети узилгани йўқ. Бу хушхабар нафақат бизни, балки шоирнинг юртимиздаги кўп сонли мухлисларини қувонтирди.

ИККИНЧИ ҲАЁТ

Пиримқул Қодировнинг «Юлдузли тунлар» романида Ҳумоюн умри охирлаётганини сезиб, жигарбанди Акбаршоҳга: «Ўғлим, мен энди бу дунёдан кетар эканман, сенга маслаҳатим, мендан кейин подшоҳ бўлсанг, атрофингга доимо истеъдодли одамларни йиғиб, эл-улус бахту саодати учун хизмат қил. Билиб қўйгинки, истеъдодли одамларнинг бу мамлакатга келтирган фойдаси ҳар қандай олтину гавҳарлардан ҳам қимматлироқдир», – деб васият қилгани ёзилган.

Муҳаммад Юсуф ана шундай мўъжизавий истеъдод эгаси эди. У бутун ҳаётини она Ватан истиқлоли, эл-юрт бахти, мамлакат равнақини куйлашга бахшида этди.

Мен Муҳаммад Юсуф билан бирга Олий Мажлис депутати сифатида фаолият кўсатганман. Ҳамфикр, дўст бўлганмиз, ижодий ҳамкорлик қилганмиз.

Мен унга Президентимизнинг фармонларига асосан Конституциямиз мазмун-моҳиятини ёшларга чуқур сингдириб, ҳуқуқий билим ва тафаккурини юксалтириш мақсадида «Давлатимиз рамзлари ва она Ватан тимсоллари» номли туркум плакатлар ишлаш таклифини айтдим.

– Ҳозир мамлакатимизда Давлат рамзлари ва Ватан тимсоллари сифатида тўртга плакат чиқарилмоқда. Конституциямизда Давлат рамзлари билан бирга Ватан тимсоллари ҳам бор, агар уларни бирга қўшиб чиқарсак мақсадга мувофиқ бўларди. Шунда уларнинг сони 13 тани ташкил этади. Ҳар бирини ёшларимиз чуқур билишлари ўта муҳимдир. Тагида уларнинг мазмун-моҳиятини ёритадиган шеърлар ҳам берсак яхши бўларди, – дедим ва шоирга Давлат Герби расмини узатдим.

Муҳаммад Юсуф расмга чуқур синчиклаб назар солиб, кўпи билан 4–5 дақиқа ичида, тўрт қатор шеърини ёзиб менга узатди:

*Ўзбекнинг ўз қуши – ҳумолари бор,
Ҳумо қанотида дуолари бор.
Муқаддас тупроғини кўзга суртгай у,
Ўз йўли, ўз сўзи, тугролари бор...*

Бу шеърнинг асл нусхасини ҳануз сақлаб қўйганман. Мана, 14 йилдирки, плакатларимиз барча билим даргоҳлари ва маҳаллаларга тарқатилиб, ёшлар ўша мисраларни ёддан билишади.

Юксак истеъдод эгаси Муҳаммад Юсуф хоксор ва камтар, синчков ва зехни ўткир инсон эди. Биз кўп марта хизмат сафарларида бирга бўлганмиз. Биргаликда Фарғона водийси вилоятларига, Жиззахга, Қашқадарёнинг Шаҳрисабз ва Китоб туманлари ҳамда Самарқанд шаҳрига борганмиз. Муҳаммадждондан қайта-қайталаб «Оқ тулпор» шеърини ўқиб беришини илтимос қилар ва ҳар гал ўқиганида қаттиқ таъсирланардим.

Муҳаммад Юсуф билан бизга отам раҳматли от ва унинг инсонга дўстлиги, меҳри ва ақлли жонивор эканлиги тўғрисида кўп ривоят ва бўлиб ўтган воқеаларни гапирганлар. Отамда Амир Темур бобомизнинг отлари, македониялик Искандар оти, ўзи боқиб ўстирган ва бошқа отлар тўғрисида кўплаб маълумотлар йиғилган эди. Падари бузрукворимнинг, «ўғлим, от фақат гапира олмайди-да, бўлмаса одамчалик ақли бор жониворнинг», деган гапларини ҳеч унутмайман.

Халқ шоири Муҳаммад Юсуфнинг ижодини ўрганган ҳар бир киши унинг шеърлари «халққа бор, халқдан ўрган, халққа бер» деган ҳикматга таяниб ёзилгани, халқ дарди, армони билан йўғрилгани учун ҳам у халқимизнинг суюкли шоирига айланганини фахр ила эътироф этамиз.

Марҳамат туманига, Муҳаммад Юсуф қабрини зиёрат қилишга борганимизда Муҳаммад Юсуфнинг ўша пайтгача ҳали чоп этилмаган шеъри деб қуйидаги сатрларни менга беришган эди:

*Булбул ватанни дер, сайхон, чаманни,
Кийик кўзга суртар чўлда ёвшанни.
Ватандай муқаддас, айтинг, нима бор?
Қошлар орасинда сақланг Ватанни,
Кўзлар қорасинда асранг Ватанни.*

Бу қадар инсонга таъсир этувчи, муқаддас она юртимизга муҳаббат туйғулари билан суғорилган шеърлар камдан-кам топилади.

Вафот этишидан чамаси бир ой олдин келиб ишхонамда анча суҳбатлашиб фикрлашгандик. Хайрлашувдан олдин у менга «Исфандиёр, дўстим, ҳаёт дегани қизиқ экан, тез ўтиб кетар экан. Битта пакетни олиб Чорсу бозорини айланиб харид қилиб чиққандай ўтиб кетар экан», деган эди. Ҳақиқатан ҳам инсон умри қисқа, лекин шу даврда Муҳаммад Юсуфдек халқ бахту саодатини куйлаб, ўлмас шеърлар ёзиб қолдириш катта бахтдир.

Оталар ҳикматида «Ўлгандан сўнг мақталиш – иккинчи ҳаёт» дейилган.

Истиклол, Ватан, муҳаббат куйчиси Муҳаммад Юсуфнинг иккинчи ҳаёти унинг доимо халқ билан бирга яшаб ижод этганлигидан далолатдир.

ЭЛ ШОНИНИ КУЙЛАГАН ШОИР

Эл суйган, халқ ардоқлаган Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуф ҳақида ёзишдан аввал хаёлим кўзгусида у жонланди, кўз ўнгимда сурати ва сийрати намоён бўлди.

Муҳаммаджонни илк бор республика китобсеварлар жамиятида ишлай бошлаганида таниганман. Қорачадан келган, юраги гуриллаётган оловдай, меҳр билан тикилувчи кўзлари бир умр ёдимда қолган. Ишхонамиз Навоий кўчасидаги 30-уйда жойлашган бўлиб, мен Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётда ишлардим. Муҳаммадjon Жаҳон тиллари институтининг рус тили факультетини тамомлаб келганди. Эшитинг, янги машқларимдан деб, кўлёзма ҳолида шеърлар ўқир, сўнгра ўзига хос оҳангда: «Қалай?» деб қўярди.

У шеърятда жуда тез ўсди, дардчил шеърлари билан эл кўнглига кириб борди. Шеърлари мухлислар қалбини чакмоқдек ёритди. «Мен шеърни қўшиқ учун ёзмайман, шеърларимнинг ўзи қўшиқ бўлса, нима қилай?» – бу гапларни айтган Муҳаммад Юсуфнинг қалбида эл-юрт ҳақидаги мангу бир қўшиқ шовуллаб турганига кўп амин бўлганман. Унинг ўзига мос эркинлиги, нозик қалбию дардчил ҳиссиёти – барча-барчаси ўзига ярашикли эди. Шоирнинг шеърларига басталанган қўшиқларни ижро этган хонандалар юлдуздай порлаб, эл назарига тушишди.

Муҳаммад Юсуф қатъий, бирсўзли ва талабчан муҳаррир ҳам эди. «Изтироб остонаси» номли кўлёзмам Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётнинг режасига кирган, унга Муҳаммад Юсуф муҳаррир этиб тайинланганди. У кўлёзмани олгач, китобни «Ота юрт» деб номлаймиз, деди. Мен эътироз билдирдим. Ахир,

тўпламдаги бир шеъримнинг лирик, қаҳрамони икки фарзандли, у ўз остонасида қолиш ёхуд севгилиси сари кетиш изтиробиди, дедим тўплам номини ёқлаб. Нима бўлибди, тўпламда туғилган қишлоғингиз манзаралари, кўринишлари кўпроқ акс этиб турибди. Бунинг устига, «Ота юрт» ижтимоий масала, деб кўнмади. Ахир, шоир Муҳаммад Алининг «Оталар юрти» номли китоби бор-ку, десам ҳам, йўқ, китоб мен айтган номда бўлади, деди жиддий оҳангда. Эътироз билдирмадим. У кўлёмани титкилай-титкилай, сиз қофияли шеърлар ёзинг, деб шеърларни иккига ажратди. Эркин вазндаги шеърларни кўлимга узатаркан, тўпламни бармоқ вазндаги шеърлар билан тўлдирасиз, қаранг, қофияли шеърларингиз қандай яхши деб, «Укамга хат», «Укамдан хат», «Куннинг умри», «Тўкилганда ойдан ёғдулар», «Теримчи қизлар» каби шеърларимни мақтади. Мен, Муҳаммаджон, барча китобларим аралаш вазндаги шеърлар билан чоп этиляпти-ку, нима қилибди, деб туриб олдим. Ундай бўлса, китобга мен муҳаррирлик қилмайман, деди қатъий. Шеърят бўлими мудири, истеъдодли шоир Шавкат Раҳмонга юзлашдик. Муҳаммаджон Шавкат акага ўзи ёқтирган шеърларимни овоз чиқариб ўқиб, тўпламни шундай шеърлар билан бойитсак десам, муаллиф кўнмаяпти, деди. Бўлим мудири ҳам муҳаррирнинг гапини маъқуллаб, тўпламни янги шеърлар билан тўлдиринг, деди. Шундай қилдим.

Бир куни Ёзувчилар уюшмасининг «Дўрмон» ижод уйига бораётиб Муҳаммаджонни учратиб қолдим. Кайфияти яхши экан. Устоз Абдулла аканинг ҳовлисида зўр гурунг бўлди. Абдулла ака бизга адабиёт, фалсафа бўйича бир қанча мушоҳадали саволлар берди. Қани, ким тез жавоб беради, деб бизни қизиқиш билан тинглади. Мен тортиниб, ўйланиб тургунимча, Муҳаммаджон тез-тез жавоб бериб, устознинг таҳсинига сазовор бўлди.

Муҳаммад Юсуф Марҳаматнинг сўлим қишлоғида туғилган. Болалиги ям-яшил бедапоялар, чексиз дала-лар, ўт-ўланлар оғушида кечган. Ҳар бир юртдошига, қишлоғига, бутун Ўзбекистонига меҳри тобланган. У чи-накам табиат шоири эди.

*Ер айланар, Ер айланар,
Ер югуриб тинмайди,
Яктагининг енларидан
Тер югуриб тинмайди.
Қўлинг тегмай бу дунёда
Битта гиёҳ унмайди,
Тин билмаган жоним менинг,
Бободехқоним менинг...*

Шеърни ўқиб, беихтиёр бободехқонни севиб қоласиз, у билан ҳасратлашасиз! Ёнасиз-қуясиз, ҳайратланасиз, унга таҳсин ўқийсиз. Шоирнинг аксарият шеърлари-да юрт манзараси, меҳнаткаш ўзбекнинг тийнати бутун кўриниши, сийрати билан намоён бўлади. Шунинг учун унинг шеърларини кетмончидан тортиб илм одамига-ча тушунади, севиб ўқийди. Ушбу мақолани ёзар экан-ман, Муҳаммад Юсуфнинг «Осмоннинг охири» номли дostonдек узун шеърини ўқиб (аввал эътибор бермаган эканман), шоирнинг шаклий изланишларидан қувондим. Шеърнинг менга ёққанлиги – фикрни эркин вазнда яй-раб, бемалол айта олганлигида. Унинг шеърятдаги ростгўйлигидан ҳайратландим. Зотан, у барча шеърла-рида рост куйлашга интилган. Шунинг учун эл назарига тушган, эл ардоғида бўлган. Шоирнинг юрагидан яралган шеърлар бугун Муҳаммад Юсуф яшашда давом этмоқда.

МЕН ДАРДИМНИ ЭНДИ АЙТАМАН

Муҳаммад ака билан учрашганимда йигирма ёшда эдим. Мактаб даврида адабиётга ва шу қатори рус адабиётига бўлган кизиқишим мени шеър ва ҳикоялар ёзиш, ёдлаш ва кейинчалик уларни ўзбек тилига таржима қилишга ундади. Илк таржималарим Александр Пушкин шеърларидан эди.

Таржималаримни кўтариб «Тошкент оқшоми» газетасига олиб бордим. Шунда биринчи бор Муҳаммаджон ака билан кўришганман.

Муҳаммаджон ака улар билан танишиб чикқач, сўраб қолди:

– Шу шеърларни ўзингиз таржима қилдингизми?

– Ҳа, ўзим. Ўзим таржима қилганман, – дедим.

– Зўр-ку. Яхши чиқибди. Мана бу битта каттароғини газетада босамиз. Бу ҳали ҳеч ким таржима қилмаган шеър, янгилик.

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмади, газетада Александр Пушкиннинг «Изҳор» шеъри босилиб чиқди. Камина таржимасида!

Шу-шу бизнинг яқинлигимиз бошланди. У билан турли тадбирлар, анжуманларда бирга иштирок этдик. Яқинларнинг тўйларида меҳмон бўлдик.

Айтаверсам, гап жуда ҳам кўп. Муҳаммаджон ака роса гаплашадиган одам эди. Дардини ҳам айтарди, армонини ҳам. Кимлар нима деб хафа қилганию кимлар қай йўсинда дилини оғритганигача гапириб берарди.

2001 йил менга жуда оғир келди. Туғишган акам Рустамбек йил бошида инфарктни бошдан кечирган, аммо ўзи ҳам билмай, оёқда ўтказиб юборган экан. 12 июль

куни онамдан дуо олиб кетгани келган экан... Онаминг кўлларида тўсатдан оламдан ўтиб қолибди.

31 июль куни ҳовлимизда акамнинг йигирма кунлик маъракасини ўтказдик. Соат ўн бирларда бир танишим кўнғироқ қилди. Роса чарчаган бўлишимга қарамай, гўшакни кўтардим.

– Алло, Муслим ака, яхшимисиз? Соғлигингиз яхшими? Бандалик, акангизни бериб қўйибсизлар... Тошкентга олиб келасизларми ўзи?...

Ҳеч нарсани тушунмайман. Нимага олиб келиш керак? Қаердан олиб келамиз? Ерга қўйганимизга йигирма кун бўлди-ку...

Кейин билсам, Муҳаммаджон акам Қорақалпоғистонда тўсатдан вафот этиб қолибди. Муҳаммад акам билан яқинлигимизни билган бу танишим тўсатдан «акангиз» деганида қарахт бўлиб қотиб қолдим. Ахир, соппа-соғ юрган одамни ўйламайсан-ку. Бирданига иккита акамдан айрилиб қолдимми? Бу қанақаси? Бири 50 ёшда, бири 47 ёшда. Кучга тўлган, навқирон фаслида-я! Ўзи нималар бўлаяпти? Ҳозир нима қилишим керак? Қаерда бўлишим керак? Саволлар ёғилиб келяпти-ю, жавоб йўқ. Рустам акамнинг вафоти сабаб, йигирма кун ишга чиқмаган, бугун биринчи марта «Ахборот»га боришим керак эди. Ишни шундан бошладим. Тўққиз тўлғоқ бир келади ўзи. Бугун «Ахборот» ўқишим керак, шу бугун Андижонга етиб олиш керак. Эрталаб бутун Республика бўйлаб тест имтиҳонлари куни. Қизим Севара институтга имтиҳон топширади. Ҳамма оталар каби мен ҳам ўша ерда бўлишим керак. Қайси бири зарурроқ? Ажратиб бўлмайди. Бошим қотди.

Ишхонага бориб, икки-учта дўстлар билан кўнғироқлашдик. Пешинга Муҳаммад аканинг уйига етиб боришни режа қилиб, эрталаб йўлга чиқиб кетадиган бўлдик. Қизимни имтиҳонга кузатиб қўяману кейин унга билдир-

май кетаман. Мана шу гўёки энг оқилона ечим бўлди, на- заримда.

«Ахборот» дастури ўша пайтларда тўғридан-тўғри эфирга узатиларди. Матнларни бир неча маротабалаб қайтариб ўқиб ўтирибман. Соат 20.15да қўлимга яна бир қоғоз матн олиб кириб беришди. «Шуни бир кўриб олинг, спорт хабаридан олдин ўқийсиз», деди мухаррир. Шундай кўз югуртириб чиқиб, мазам қочиб қолди. Бу ҳар қандай одамни ҳам тўлқинлантирмай қолмайдиган, кишига қаттиқ таъсир қиладиган нарса эди. Қўлимдаги қоғозда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг Муҳаммад Юсуф вафоти муносабати билан унинг онаси Энахон аяга ёзган таъзияномаси матни эди!

Юрагимда қаттиқ оғриқ турди. Қўлимни кўксимга қаттиқ босиб, креслога ўтириб қолдим. Мана шу хабар, шу телеграмма менга жуда кучли таъсир қилди. Ҳаммаси бир бўлди ўзи – акаларимдан жудолик гами, маросим чарчоғи, телеграмма юки... Ҳамкасбим битта ҳапдори берди. Ичиб олдим. Ҳали олдинда ярим соатлик «Ахборот» бор. Кўрсатувни бошладик. Аввал бир-икки материал эфирга кетди-да, кейин Муҳаммад Юсуф вафоти муносабати билан кичик матн ўқилди. Шуни ҳали икки-уч қайтариб олганимга карамай, базўр ўқирдим. Ҳар бир сўз юрагимни тешиб юбораётгандай эди. Шунчалар оғир, шунчалар кийин... Навбатдаги материалларни ўқияпман-у, овозим чикмайди. Аҳволимни кўриб турган режиссёримиз: «Ака, ўқиёлмаётган бўлсангиз, майли, тугатаверинг. Қолганини дикторсиз ўтказиб юбораверамиз», деди. Қандай қилиб тугатиш мумкин? Таъзиянома бор-ку ҳали! «Йўқ, амал-лайман», дедим. Қизлар муздек сув олиб кириб беришди. Ярмини ичиб, ярмини кўйлагим ёқасидан ичимга қуйиб юбордим. Қани энди оғриқ босилса. Оғриқнинг зўридан ҳушимдан кетай дейман, кўз олдимни зулмат қопляпти...

Таъзияномани ярим овоздан ҳам пастроқ товушда, зўрға, жон чиккудек ўкиб бердим, кейин столга ётиб олдим. Қўлтиғимдан суяб хонамизга олиб чиқиб қўйишди. «Тез ёрдам» чакиртиришмоқчи эди, мен унамадим.

– Бир оз ётиб дам олсам, ўтиб кетади, – дедим. Кўзимдаги ёш аҳволим оғирлигиданми, Муҳаммад акамга чеккан изтиробимданми, рости, ўзим ҳам ажратиб ололмасдим.

Сал туриб нафасим бир оз енгиллашгандай бўлди. Навбатчи мени пастга, машинагача қўлтиқлаб, кузатиб қўйди. Йўлда кетаётиб, шифокорларга бир кўриниб кетай-чи, эртага узоқ йўл юришим керак-ку, дедимда, касалхонанинг «Қабул бўлими»га учрадим. Кардиограммани охиригача ҳам ўкиб-ўқимай, бир нечта укол қилиб ташлашди. Кейин иккита санитар йигит келиб, мени авайлаб касалхона замбилига ётқизишди-да, реанимация деган жойга олиб кетишди.

Кўзимни очганимда 3 август эди! Инфаркт бўлибман.

Октябрнинг охирларида Марҳаматга бордим, Муҳаммаджон аканинг оналари, жигарлари билан кўнгил сўрашдим, ҳамроҳлар билан кенг, яйдоқ кабрстонга кириб фотиҳа ўқидик.

ЖАСОРАТЛИ ШОИР

Муҳаммад Юсуф шеърларини ўтган асрнинг 80-йилларидан – талабалик дамларимдан бошлаб севиб ўқийман. Ўшанда биз талабалар Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎЗМУ)нинг ўзбек филологияси факультети профессори, Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафиддинов бошчилигидаги устозларимиз яратган адабий муҳит таъсирида миллий адабиётимизда рўй бераётган янгиликлардан тезда хабар топардик.

Ижодкорлар Истиклол соғинчи, мустабид тузум зулмига норозилик руҳидаги асарлар битиб, халқнинг дардини ва орзуларини қаламга олардилар.

Муҳаммад Юсуфнинг кетма-кет нашр этилган шеърий тўпламларидан шундай шеърларни ўқиб, бизнинг ҳам кўнглимизда миллий ғурур, озодликка ташналик туйғулари уйғонар эди.

Унинг 1988 йилда битилган «Лаганбардорлар» шеърида зулмга, истибдодга бефарқ, мустабид тузум мафкурасига хизмат қилувчи корчалонлар ҳақида шундай сатрлар бор:

*Улар Иблис билан тили бир ўртоқ,
Улар Азроилга содиқ чопарлар.
Аввал Усмонларни сотиб, кейинроқ
Фарёд кўтарган ҳам лаганбардорлар.*

*Ёв надир?
Зўр келса, ўлдиради ёв,
Булар қон сўрувчи искабтопарлар.
Қаҳҳорни қандкасал,
Ойбекни соқов
Қилиб қўйганлар ҳам – лаганбардорлар.*

Лоқайд ва бепарво одамлардан жамият озор чекади, одамлар қон қақшайди. Президентимиз «Юксак маънавият – енгилмас куч» китобида ана шундай кишилардан огоҳ бўлишни таъкидлайди:

«Азалдан маълумки, бепарво одам душмандан ҳам хавфлироқ. Чунки душманнинг кимлиги, асл қиёфаси сиз учун олдиндан маълум бўлади. Бироқ лоқайд ва бепарво одамнинг қиёфасини бирданига билиб бўлмайди. Шунинг учун у ичингизда юриб, сизга қарши тиш қайрайдиган душманлар учун имконият яратиб беради.

Машҳур файласуфлардан бири ана шу ҳаётий ҳақиқатни чуқур таҳлил этиб, қуйидаги ҳаққоний фикрларни баён қилган: «Душманлардан кўркма – нари борса, улар сенга хиёнат қилиши мумкин. Бефарқ одамлардан кўрк – улар сени ўлдирмайди ҳам, сотмайди ҳам, фақат уларнинг жим ва бепарво қараб туриши туфайли ер юзиде хиёнат ва қотилликлар содир бўлаверади».

Муҳаммад Юсуф жайдари, оддий тилда ёзарди. Унинг шеърларидаги сўзлар ойнадек тиниқ, ҳаётдек жонли ва меҳрдек ҳароратли. Шоир халқимизнинг эркалаш сўзларини, таъкидларни, мақтаниш, кўз-кўзлаш ибораларини ишлатади. Шунинг учун у одамларнинг юрагига тезда йўл топди. Она халқимизни эркалаб, миллатимизни суйиб, ўзи ҳам ўзбекнинг эрка шоирига айланди.

«Ўзинг бор-а, ўзинг бор, Бир қуралай кўзинг бор. Ердан юмшоқ юзинг бор», «Райҳон, айланай райҳонингдан сенинг, Ойқабоқ гўзалим, жонингдан сенинг», «Мен сени ўйлайман ўзимдан кўпроқ – Лола, лолажоним, Лола-қизғалдоқ!», «Кет, деб ҳайдолмасам нетаман, Кел, деб айтолмасам нетаман. Сени осмонимга олиб кетаман, Сени осмонимга олиб кетаман!», «Апрель, айланайин ялпизларингдан, Айланайин, осмон кўзлари зангор. Дунё бугун менга туюлди бирдан Чақалоқлардан ҳам мўмин,

беозор», «Айланайин қора кошу кўзингдан-а, Ўзингдан кўймасин, халким, ўзингдан-а!»

Муҳаммад Юсуф шеърляти битилган санаси ва мазмун-мундарижасига кўра икки босқичдан иборат. мустақилликкача бўлган даврда ва мустақиллик замонида ёзилган шеърлар. Шоир ижодининг илк палласида озодлик ва мустақиллик соғинчини, халқнинг орзу-армонларини қаламга олди. Мустақиллик йилларида эса эзгу тилаклари ва илтижолари рўёбга чиққан халқни, озод Ватанни баралла тараннум этди. Юртдошларимизни миллий истиқлолни асраб-авайлашга чорлади.

*Бўлар элнинг болалари бир-бирин дер,
Бўлмас элнинг болалари бир-бирин ер.
Бир бўл энди, қадри баланд қаддингни кер,
Халқ бўл, элим, халқ бўл, элим, халқ бўл, элим!*

Муҳаммад Юсуф шеърларида мураккаб метафоралар, кўп маъноли иборалар, фавқулодда ўхшатишлар, сўзнинг янги маъноларини, ифоданинг янги услубларини кашф этишга интилиш йўқ. У оддий тилда ёзади, халқ мақолларидан фойдаланади. «Ёмон кўз тош ёрар дер, Ёмон дўст бош ёрар дер, Ёмон эркак тўй бузар, Ёмон кўз уй бузар дер, Ёмон бўлса йўлдошинг, Бор бахтинг ҳам тўзар дер».

Муҳаммад Юсуф шеърлари сирли, сехрли. Кейинчалик унга ўхшаб ёзишга ҳаракат қилувчилар кўпайди. Демак, Муҳаммад Юсуф ҳам шеърлятимизда ўз мактабини яратди. Унинг услуби ўқиганданок бирдан сезилди, эшитганданок дарҳол билинади. Бунинг сабаби шоир шеърлятининг илдизи халқ дostonлари, термалар, эртаклару афсоналар сарчашмасидан сув ичганида.

Муҳаммад Юсуфнинг шахсияти, феълу атворида ҳам миллий фазилатлар мужассам эди. У инсон ва шоир сифатида ҳаётда ўчмас из қолдирди.

Дастлаб Муҳаммад Юсуф билан унинг китоблари, шеърлари орқали таниш бўлсак, кейинчалик у билан Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида бирга ишладик, ҳамкасб ака-ука бўлдик. Муҳаммад акага инсон сифатида ҳавас қилардим. Бу самимий, оққўнгил, жасоратли инсон, мард ва танги шоир ёшлар учун ҳамиша ўрнак бўларди.

Муҳаммад Юсуфнинг олдига ёшлар кўп келарди. У самимий маслаҳатини, холис хизматини ҳеч кимдан аямасди. «Йилт» этган истеъдоди бор ёш ижодкорларни қўллаб-қувватларди. Яхши шеър ёзолмаган ҳаваскорларнинг ҳам кўнглини қолдирмасди.

У тўғри сўзли инсон эди. Шеърларида ҳақиқатни ёзарди. Ҳаётда ҳам ўрни келганда андиша қилиб, ҳақиқатни ичига ютмас эди. Ватан, халқ, миллат манфаатлари йўлида ҳеч нарсадан қайтмас, ботир йигит эди. Эсимда, бир куни пўрим кийинган бир киши келиб, Муҳаммад акадан қанақадир ишга ўртага тушиб ҳал қилиб беришни сўради. Ўшанда Муҳаммад ака Олий Мажлис депутати эди. Илтимос қилган киши ўз манфаати учун айёрлик билан ундан фойдаланмоқчи эди. Яхши муомала қилиб, самимий сўзлаб турган Муҳаммад ака бирдан тутақиб кетди:

– Мен сизни яхши танийман. Сиз шўро партиясининг котиби бўлиб, Усмон Носир, Чўлпон, Абдулла Қодирийларни жувонмарг қилгансиз. Сумалакларни қозони билан ағдартириб ташлагансиз. Имонсиз одамсиз. Ҳозироқ кўзимдан йўқолинг!

У киши ўз вақтида Наврўзни қатағон қилган, марҳумларни сўнгги йўлга кузатишда жаноза ўқилишига қарши турган шўро замонининг собиқ амалдорларидан бири экан...

Ўшанда Муҳаммад Юсуфнинг «Сумалак» номли шеъри хаёлимдан ўтди.

*Баҳор сўраб келса жамолингизни,
Шудринг йўқлаб райҳон шоҳида сизни.
Бир ўй қийнамасми гоҳида сизни –
Наврўзфурушлар.*

*Бизга мотам бўлса, сизга нима ғам,
Жабрлар қилдингиз жабр устида ҳам.
Дуога чўзилса қабр устида ҳам –
Кўллар чопдингиз.*

*Гувалагимиздан гоҳо уёлиб,
Ҳар ис чиққан жойдан хабарлар олиб,
Сумалагимизга заҳарлар солиб,
Нима топдингиз?..*

Муҳаммад Юсуфнинг «Тавалло» сарлавҳали шеърда «Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон!» дея бутун ўзбек халқига, ёшларга даъват қилиб, она Ватанимизни асраб-авайлашга, уни озодлик ва мустақиллик душманларидан ҳимоя қилишга ундади. Ушбу шеър кўшиқ бўлиб халқимиз қалбида акс садо берди, барчамиз уни жўр бўлиб куйладик ва куйламоқдамиз.

Бу ҳам Муҳаммад Юсуфнинг жасорати эди.

*Комилжон ОТАХОНОВ,
Ўзбекистон «Миллий тикланиш» демократик
партияси Андижон вилоят
Кенгаши раиси*

ҲАМ АКАМ, ҲАМ ДЎСТИМ ЭДИ

Чин инсоний фазилатлари, камтарлиги, оддий ва самимий суҳбатлари, кишини ўзига ром қила оладиган феъли билан менда ўзига хос таассурот қолдирган шоир Муҳаммад Юсуф билан кўп йиллик қадрдон эдик. Тошкентга йўлим тушса энг аввал Муҳаммад Юсуф билан учрашувга ошиқар эдим. Суҳбатимиз баъзан соатлаб давом этарди. Ҳамсуҳбат бўлган инсоннинг кўнгил оқлиги, ҳалоллиги, шукрона келтириши, кишини эзгуликка чорловчи хислатлари, табиийки, суҳбатдошига ҳам юқади. Ҳар гал у кишининг ёнидан қайтганимда тамоман янгича фикр, ўзгача қараш ва эзгу тилакларга бурканиб қайтардим. Кетар чоғимда жилмайиб, «Сиз менинг укам-сиз» дейишни унутмасди.

2000 йилнинг январь ойида мухтарам Президентимиз Андижонга ташриф буюриб, вилоятимиз фаоллари билан учрашган куни шоир Муҳаммад Юсуф тўғрисида жуда чиройли, илиқ сўзларни, самимий фикрларни айтиб ўтдилар. Унинг Андижон фарзанди эканлигини таъкидлар эканлар (ўшандаги Муҳаммад Юсуфнинг кўриниши кўз олдимдан сира кетмайди), оддийгина, самимий ва меҳрибон жилмайиб турган Муҳаммад Юсуфнинг юзу кўзида меҳр жилваланди. Яхши гаплардан мағрурланиб, мактаниб эмас, аксинча, бироз тортиниб, камсуқумлик билан қараб турарди.

Юртпарвар шоир жуда камтар эди, ўзидай хокисор кишиларни жуда хурмат қилар эди. Оддий одамлар орасида бўлишни, улар билан суҳбат куришни хуш кўрарди.

Бир воқеа ҳеч ёдимдан чикмайди. Якин танишимнинг тўйига бирга бордик. Ҳовлининг четида тўйга келган меҳмонларга чой дамлаб ўтирган одам Муҳаммад акани кўриб қувониб йўлига пешвоз чикди. Шоир эски қадрдонлардек уни бағрига босиб кўришди. Анча суҳбатлашиб туришди. Менинг «танишмисизлар», деб сўраган саволимга:

– Одамнинг бегонаси бўладими, ука, ҳаммамиз бир одам зотиданмиз-ку! Бундай оддий одамлар билан гаплашган одам мазза қилади. Дардини, қувончини тўлибтошиб гапирганларида юрагим тозаланади, дилим яшнайди. Бундай ҳазрати одамларга яхши гапдан бошқа ҳеч нарсангиз керакмас. Мол-дунё илинжида заҳмат чекмайди, мансабга қизикмайди улар. Маҳаллада маросим бўлса, уч кун ухламай хизмат қилади. Тўй-маъракаларда куни билан хизматни қилиб, битта дуррага иккита нон тугиб беришса, қувониб, раҳмат айтиб кетаверади. Агар ўша эҳсонни беришмаса ҳам пешини қоқиб, ўзи қилган ишидан ўзи роҳатланиб, ўйнаб-кулиб уйига қайтади. Буларнинг гапларини тинглаб, дардини эшитиш керак, – деганди ўшанда.

Бир куни Муҳаммад акага, эл таниган, суйган шоир бўлсангиз, нега давраларга чикқанда тортиниб турасиз, андижонликлар сиз билан қанчалик фахрланишини билсангиз эди, дедим. Шунда шоир: «Мен халқим, Ватаним учун ҳеч нарса қилолганим йўқ. Орзу-ниятларим кўп, қарзим, фарзим бор. Қайси қилганларим учун кўкрак кериб туришим керак? Шоирман деб мақтанишни хушламайман. Андижон – табаррук юрт. Бобур, Чўлпон, Но-

дирабегимдек мумтоз адабиётимиз бешигини тебратган дарғаларнинг юрти. Шундоқ буюклар олдидаги масъулиятни ҳис қиладиган ижодкор оддий, хокисор, халққа яқин бўлиши керак. Шоирлигини пеш қилиб одамлар орқасидан эргашиб юришликдан Худо сақласин, – деди елкамга қоқиб.

Муҳаммад аканинг сўзидаги ҳикмат чин маънода бугун ўз аксини топди. Яхши шоир одамларнинг ортидан эргашиб юрмас экан, аксинча, мухлислари унинг ўзини излаб топаркан. Ёзганлари дилларга нақш каби битиларкан. Бугун бу дилбар шоирнинг етти ёшдан етмиш ёшгача мухлислари бор.

Яна мен айтмоқчи бўлган бир гап шуки, у киши ёшларни, айниқса, талабаларни жуда яхши кўрарди. Ижодий учрашувлардами, йўлда йўлдош бўладими, уни таниб, унга талпинган ёшлар иззатини ўрнига кўярди. Китобини тухфа қилар, ҳеч бўлмаганда қоғозга ёзиб олган шеърининг четига яхшилик тилаб ихлосмандининг кўлига тутарди. Бирор нарсага қийналиб қолсанг албатта менга учра, деб телефон рақамини колдирарди. «Менинг йўлимда Хизр бобо учраб қолиб, тила-тилагингни деса, ҳамма талабаларнинг оғзига ош, чўнтагига пул, кўнглига эзгулик, Ватан ишқини солишини тилардим», деганди бир гурунгимизда.

Бир куни Муҳаммад Юсуфнинг уйига бир талаба йигит ёрдам сўраб борибди. Ёнида пули камлиги боис, уйда турган биттагина магнитофонни бериб юборибди. Мен бу гапни эшитиб, «Ака, болаларингиз мусиқа эшитиб турган керакли нарсани нега бериб юбордингиз», десам, «Ўқигани Тошкентга келган бир толиби илм қийналдим, деб нажот истаб келса, пулим йўқ деб ноумид қайтаришлик уят-ку! Шаҳарда бирор яқини

бўлмаганидан мени қора тортиб келибди. Сотиб бир корига яратар, аёлим, қизларим ҳам буни тўғри тушунади», дегандилар самимийлик билан.

Муҳаммад Юсуф халқимизнинг берганини унутиб, олганини унутмайдиган сахий, танти фарзанди эди. Мен у кишидан кўп инсонийлик сабоғини ўргандим. Шоир минглаб мухлислари қаторида менинг ҳам хотирамда бир умр яшайди.

МУНДАРИЖА

<i>Наширётдан</i>	3
<i>Саид Аҳмад</i>	5
<i>Озод Шарафиддинов</i>	6
<i>Абдулла Орипов</i>	8
<i>Эркин Воҳидов</i> Шоир қалбининг оташи.....	9
<i>Муҳаммад Али</i> Шоирнинг сози тинмайди	11
<i>Абдугафур Расулов</i> Муҳаммад Юсуф шеърятини кузатганда.....	17
<i>Умарали Норматов</i> Шоир шаънига икки бадиха.....	25
<i>Сирожиддин Саййид</i> Бу ёруғ дунёда ўчмас чироғим ёхуд орда қолган из.....	33
<i>Ойдин Ҳожиева</i> Булбулга бир гапи бор эди.....	47
<i>Тўлан Низом</i> Муҳаммад Юсуфдан сўзлатманг мени.....	49
<i>Иқбол Мирзо</i> Ўзбекона шеърят	52
<i>Маҳмуд Тоир</i> Эътибор элдан бўлса.....	59
<i>Иброҳим Гафуров</i> Истиклол куйчиси	66
<i>Ҳалима Худойбердиева</i>	68

<i>Тошнўлат Аҳмад</i> «Минорада ухлар куёш Бухоро...».....	71
<i>Ошиқ Эркин</i> Машхурлик даъвоси йўқ эди унда.....	74
<i>Сайди Умиров</i> Эркин юртнинг эрка шоири	77
<i>Турсуной Содиқова</i> Юракка қадалган байроқ ёки Шоир билан юрагимнинг суҳбати.....	85
<i>Абдулла Аъзам</i> Муҳаммадjon куйлаётир	91
<i>Анор Назаров</i> Меҳр колур, муҳаббат колур.....	93
<i>Аҳмаджон Мелибоев</i> Булбул шоир эди.....	99
<i>Саъдулла Ҳаким</i> Мардона ва халқона шеърят	101
<i>Носир Муҳаммад</i> Ватанпарвар шоир.....	105
<i>Қамчибек Кенжа</i> Юрт фахри	109
<i>Гулчеҳра Жўраева</i> Ҳамкорлик.....	112
<i>Фарида Афрўз</i> Сайраб-сайраб учган қуш.....	115
<i>Шарифа Салимова</i> «Ўзбекистон, жоним тўшай соянгга».....	120
<i>Мунаввара Усмонова</i> Мингтепанинг минг биринчи тепаси	125
<i>Улўзбек Ҳамдам</i> Қисмати – шоирлиги, шоирлиги – қисмати.....	132

<i>Турсунбой Адашбоев</i>	
Дўппи ҳақида қасида	142
<i>Мирпўлат Мирзо</i>	
Истиклол танлаган шоир.....	144
<i>Собир Ўнар</i>	
Кибрисиз одам.....	149
<i>Янгибой Қўчқоров</i>	
Кўкси тиник оғам	151
<i>Адҳамбек Алимбеков</i>	
Эсласанг эслагудек инсон эди.....	155
<i>Қутлибека Раҳимбоева</i>	
Самимий шоир	159
<i>Олмос Аҳмедова</i>	
Шеърятнинг баҳорий эпкинни.....	163
<i>Гавҳар Ибодуллаева</i>	
Ватан сийрати.....	168
<i>Аҳрор Аҳмедов</i>	
Энг буюк таъзим	172
<i>Ёқубжон Хўжамбердиев</i>	
«Ўзинг бор-а, изинг бор»	177
<i>Тошпўлат Маткаримов</i>	
Зўр инсон ва зўр шоир эди	180
<i>Исажон Султон</i>	
Эл ардоқлаган шоир.....	183
<i>Яҳё Тоға</i>	
Бир шеър тарихи	190
<i>Нодир Жонузоқ</i>	
Сўнгги тасвир.....	194
<i>Хурида</i>	
«Юракка кўмилар асл шоирлар»	198

<i>Назира ас-Салом</i> «Эслашга арзирли хуш дамимиз бор».....	201
<i>Исфандиёр Латипов</i> Иккинчи ҳаёт	209
<i>Турсун Али</i> Эл шонини куйлаган шоир.....	212
<i>Муслимбек Йўлдошев</i> Мен дардимни энди айтаман	215
<i>Рустам Мусурмон</i> Жасоратли шоир.....	219
<i>Комилжон Отахонов</i> Ҳам акам, ҳам дўстим эди	224

Адабий-бадий нашр

**МУҲАММАД ЮСУФ
ЗАМОҶДОШЛАРИ ХОТИРАСИДА**

Такризчи *А. Мелибоев*
Муҳаррирлар *У. Қўчқоров, М. Тўйчиев*
Бадий муҳаррир *Ж. Адилов*
Саҳифаловчи *М. Алимбеков*

Нашриёт лицензияси № 181. 08.12.2011 йил.

Босишга 28.03.2014 да рухсат берилди.

Бичими 84x108^{1/32}. Офсет усулида босилди.

«Times New Roman» гарнитураси. Шартли б.т. 14,5+0,42 вклейка.

Нашр-ҳисоб т. 10. Адади 3000 нусха. Буюртма № 3359.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси «ADIB» нашриёти.

100027. Тошкент, «Ўзбекистон» кўчаси, 16^А-уй.

Тел.: (8371) 245-89-24.

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмаҳонасида
чоप этилди. 100000, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41.